

I. KAYNAKLAR

Halk edebiyatı ürünleri sözlü ortamın malıdır. Sözlü kültür ortamında ortaya çıkmakla ve kuşaktan kuşağa sözlü ileişim vasıtasıyla aktarımakla birlikte, yazılı kültürün de egemen olmaya başlamasıyla birlikte, hem müstakil bir şekilde yazıya geçirilmeye hem de parçalar ya da bölümler halinde çeşitli yazılı eserlere girmeye başlamış ve bu vesileyle araştırmacılar, bugün bilinen herhangi bir atasözünün bundan önceki yüzyıllardaki şekillerini bu yazılı kaynaklar vasıtasıyla takip edebilme imkânını bulabilmişlerdir. Örnek vermek gerekirse, Kaşgarlı Mahmut tarafından 1072-1074 yılları arasında yazılan *Divanii Lüğati't-Türk*, misyoner papazların 14. yüzyılda kaleme aldıkları *Codex Cumanicus* gibi geçmiş döneme ait yazılı kaynaklar, bazı halk edebiyatı ürünlerinin adı geçen eserlerin yazıya geçirildiği dönemdeki şekillerini barındırmışlardır. Hatta, bugüne kadar gelmeyen bazı halk edebiyatı ürünlerinin geçmişteki varlığından ancak bunun gibi yazılı eserler vasıtasıyla haberdar olabilmekteyiz. Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, halk edebiyatı ürünleri, bir yandan, almanın uzmanlarına "sözlü kaynaklar" diye nitelendirilen ve daha çok sözlü kültürün yaratıcısı, temsilcisi, yaşatıcısı ya da aktarıcısı olan insanlar vasıtasıyla günümüze kadar ulaştırılarken diğer yandan yazılı kültürün de yavaş yavaş egemen olmaya başladığı dönemlerden itibaren, kimi eğitimli ve heveskâr insanlar tarafından kaleme alınan yazılı eserler vasıtasıyla da günümüze kadar getirilebilmişlerdir. Halk edebiyatının, özellikle de aşık edebiyatıyla tekke-tasavvuf edebiyatının en önemli yazılı kaynaklarının başında, sözlü geleneğin temsilcileri olan; fakat, yazılı geleneğin temsilcileri kadar olmasalar da yazıyı kullanabilen sanatkârlar (âşıklar) ve sözlü edebiyat ürünlerine ve onları aktaranlara karşı ilgi duyan heveskârlar tarafından kaleme alınan "çönk"ler ve "mecnua"lar gelmektedir. Burada, şunu da ifade etmek gerekmektedir ki, geçmiş dönemlerde yazılı kaynaklarda halk edebiyatı ürünlerine yer verenlerin ekseriyeti, doğrudan halk edebiyatı ürünlerine yer veren eserler yazmayı amaçlamamışlardır. Çeşitli vesilelerle (Herhangi bir Türk topluluğunun dilinden, kültüründen söz etmek, herhangi bir düşünce ve olay hakkında açıklama yapmak, anlatımı güçlü kılmak, örneklendirmek, dinî ve ahlakî değerleri taahkiye yoluyla yaymak, vs.) halk edebiyatı ürünlerine eserlerinde yer verenleri bugünkü anlamda derleyiciler ya da sözlü kültür araştırmacıları olarak nitelendirmek mümkün değildir. Fakat, 16. yüzyıldan itibaren sadece atasözlerine, fıkralara yere veren eserlerin de kaleme alındığı görülmektedir ki, bunları, halk edebiyatının belli türleri üzerine

yoğunlaşan ve o günün şartlarına göre yazıya geçiren heveskârların yazdığı eserler olarak nitelendirmek daha doğru olacaktır. Ayrıca, *Dede Korkut Kitabı* ve bazı yazma halk hikâyeleri örneklerinden de anlaşılacağı üzere, yüzyıllar boyunca anlatılan gelen destan parçaları ya da "boy"lar ile çok sayıda halk hikâyesi yazılı kültür ortamından nasibini alan destan ve halk hikâyelerine ilgi duyan heveskârlar tarafından yazıya geçirilmişlerdir.

Bütün bu yukarıda yazılanlardan ve halk edebiyatının kaynakları üzerine görüş bildiren araştırmaların ortaya koyduklarından hareketle, halk edebiyatının kaynaklarını *a) Sözlü kaynaklar*, *b) Yazılı kaynaklar* başlıkları altında toplamak mümkündür. Bazı araştırmacılar (Örneğin, Örnek 1995; Tan 1995; Aslanoglu 1976; Karadağ-Kaya 1995), bu kaynakların yanı sıra, "maddi kültür kaynakları" ya da "müze eşyaları veya müzelik eşyalar" ile "görsel kaynaklar"dan da söz etmişlerdir. Fakat, zikredilenler içerisinde "maddi kültür kaynakları", daha çok halk biliminin çalışma alanına giren bilgileri içermektedirler. "Görsel kaynaklar"dan ise "sinema", "televizyon" gibi kitle iletişim araçları ile "şenlikler", "bayramlar" ve "yerel günler" kastedilmektedir. Daha çok halk biliminin ilgi alanına giren şenlikler, bayramlar ve yerel günler, doğrudan sözlü kaynakların (insan topluluklarının) katılımı ve etkinliğiyle gerçekleştirilen eylemler olduğu için bunları "sözlü kaynaklar" ile bağlantılı bir şekilde ele almak gerekmektedir. Sinema filmleri, bir "kurgu" ya da "senaryo" bağlamında meydana getirilen sanat ürünleridir ve içerinde halk edebiyatı motiflerini barındırmaları, onları doğrudan geleceğin halk edebiyatı arşivleri haline getirmeye yetmeyecektir. Televizyonlarda yayımlanan halk edebiyatı ürünleriyle bağlantılı belgeseller de ancak halk edebiyatının çalışma ilkeleri doğrultusunda meydana getirildikleri takdirde, gelecekteki çalışmalarına kaynaklık edebileceklerdir. Bunun da esası, geleneğin unsurlarını aktaran ya da sergileyen insan ya da insan topluluklarına (Boratav'ın ifadesiyle, "toplu halde halk"a) dayandığı için, onu "sözlü kaynaklar"dan ayrı bir şekilde düşünmemek gerekmektedir.

Pertev Nâli Boratav'ın ifadesiyle, halk edebiyatının kaynakları deyince, halk edebiyatının inceleme alanına giren konuların tedarik edildiği yerler akla gelmelidir (Boratav 1942: 35). Ara ara karıştırıldığı üzere (Bu karışıklığın iki örneği için bk. Örnek 1995: 30; Karadağ-Kaya 1995), sözlü kaynaklar halk edebiyatı ürünlerinin (Masal, hikâye, türkü, vd.) bizzat kendisi değil, ürünleri yaratan, aktaran sanatçı ve anlatıcılardır. Halk edebiyatının kaynaklarını esas olarak yazılı belgeler teşkil etmez, bu tür belgeler, halk edebiyatı araştırmaları için ikinci derecede kaynaklardır. Fakat, bu durum, yazılı kaynakların sadece karşılaştırmalı çalışmalar yapılırken kullanılması gerektiği anlamına da gelmez. Sözlü geleneğin ürünlerini araştırıp inceleyen halk edebiyatı için en temel kaynaklar, sözlü kaynaklardır ki, hemen aşağıda sözlü kaynaklardan ne anlaşılması gerektiği üzerinde durulacaktır.

1- Sözlü Kaynaklar:

Sözlü kültür ortamında teşekkül ettirilen ve aktarımı "sözlü iletişim ortamı"nda yapılan halk edebiyatı ürünlerinin en temel kaynağı, sözlü kaynaklardır. Sözlü kültür ürünlerini araştıran halk edebiyatı araştırmaları, üzerinde yoğunlaşacakları malzeme ya da metinleri, sözlü kültür ürünlerini yaratan ve sözlü kültür ortamının temsilcileri olan sanatkârlar ile vaktiyle usta sanatçılar tarafından ortaya konulup da çoğu anonimleşen bu

tür metinleri sözlü olarak aktaran anlatıcılardan derleyip yazıya geçirmek ve bunlar üzerinde çeşitli yöntem ve metotlara başvurarak incelemeler yapmak durumundadırlar. Bundan dolayıdır ki, halk edebiyatı araştırmalarının vazgeçemeyecekleri işlerin başında sözlü kültür ortamına (alana, sahaya) inmek ve sözlü kültürün yaratıcısı ve aktarıncılarına ulaşarak halk edebiyatı metinlerini derlemek, yani, alan araştırması yapmak gelmektedir. Bu işlem, deyim yerindeyse, halk edebiyatının olmazsa olmazlarındandır.

Sözlü metinleri yaratanlar, icra edenler, nakledenler, araştırmacılarca "sözlü kaynaklar" ya da "kaynak kişiler" olarak nitelendirilmiştir. Yukarıda ifade edildiği üzere, halk edebiyatı ürünleri ya da metinlerinin bizzat kendisi sözlü kaynakları teşkil etmemektedir, aksine, bu tür ürünleri yaratan (sanatkâr), aktaran kişiler sözlü kaynaklardır. Başta Ziya Gökalp ve Hamid Zübeyr Koşay (Gökalp ile Koşay'ın görüşleri için bk. Sakaoglu 1985c) olmak üzere bazı araştırmacılar, iyi bir sözlü kaynak ya da bir başka deyişle "kaynak kişi"de bulunması gereken temel özellikler ve hangisi türün daha iyi bir şekilde hangi özelliklere sahip kaynak kişilerden derlenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bunlar arasında, özellikle Pertev Nâli Boratav'ın 1940'lı yıllarda sözlü kaynaklarla ilgili ortaya koyduğu görüşler, bugüne kadar en geçerli görüş olma özelliğini korumuştur. Boratav, "sözlü kaynaklar", *a. Metinler ve hammaddeler* ve *b. Yardımcı kaynaklar* başlıkları altında toplamıştır (Boratav 1942: 37-39).

Boratav'ın bugün için de geçerli olan sınıflandırmasına göre *metinler* ve *hammadde kaynakları* iki gruba ayrılmaktadır: *a) Toplu halde "halk"* (Metasimler, âyinler, oyunlar, eğlenceler, düğünler gibi konulara ait malzeme toplamak için), *b) Halk içinde müstferit şahsiyetler* (Meşhur masal anlatıcıları, türkü söyleyicileri, eski hikâyeleri nakledenler, böyle az ya da çok profesyonel olmuş halk sanatkârları) (Boratav 1942: 38.) Boratav, halk hikâyesinin en güzel bir şekilde usta "âşk"tan, meddah hikâyelerinin "meddah"tan, Karagöz'ün "hayalci"den derlenebileceğini ifade etmiştir.

Boratav'ın "sözlü kaynaklar" içerisinde zikrettiği "yardımcı kaynaklar"dan kasettiği ise, incelenecek halk edebiyatı konusuna dair malzemeleri toplarken bu malzemenin tasnif, inceleme ve tahlilinde işe yarayacak etnografik, sosyolojik, vd. bilgilerle, incelenmekte olan topluluklar ve şahıslar hakkında genel bilgileri verebilecek kaynaklardır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, herhangi bir halk edebiyatı konusunda derleme yapılan bir yerleşim biriminin sosyal bünyesi, hayat şartları, ekonomik durumu, kültür durumu hakkında bilgi veren ahali ya da ahaliden birileri "yardımcı kaynaklar" içerisinde dahil edilmektedir (Boratav 1942: 39).

Halk edebiyatının kaynakları üzerinde görüş bildirenlerden İbrahim Aslanoglu, "sözlü kaynaklar"dan masalcıları, hikâyecileri, ağıtçıları, sazıcıları, çengileri, halk şairlerini, nüktedanları, halk ses sanatçıları ve çeşitli el sanatları erbablarını anımsar. Aslanoglu, ayrıca, sözlü kaynakların verdiği bilgilerin doğrudan günümüzle bağlantılı olanlarının yanı sıra, ekseriyetle geçmiş yüzyılların ürünleri olduğunu ifade etmiştir (Aslanoglu 1976: 69-70).

Metin Karadağ ile Azat Kaya'nın ortak çalışmasında "sözlü kaynaklar", diğer pek çok araştırmacının aksine, halk edebiyatı ürünlerinin (Masal, efsane, ninni, vs.) bizzat kendisi olarak gösterilmiştir (Karadağ-Kaya 1995: 83). Aynı yaklaşımı, Sedat Veyis

Örnek'te de görmek mümkündür (Örnek 1995: 30). Kanaatinizce, Karadağ ile Kaya'nın sözlü kaynaklar ile ilgili görüşleri, doğrudan Örnek'in tespitlerine dayanmaktadır.

Halk edebiyatının kaynakları üzerinde duran araştırmacılar birisi de Nail Tan'dır. Tan, sözlü kaynaklardan 60 yaşın üzerindeki öğrenim görmemiş ya da çok az öğrenim görmüş, kitle haberleşme araçlarıyla fazla temasa geçmemiş, genellikle köyde yaşayanları kapsamıştır (Tan 1995: 53). Tan'ın sözlü kaynaklar hakkındaki bu sözlerinin bir benzeri, bir diğer araştırmacı Lütfi Sezen tarafından ifade edilmiştir. Sezen, yaş sınırlaması olarak 70'i göstermiştir (Sezen 1996: 32). Nail Tan, halk edebiyatı araştırmalarının sözlü kültürün yayılma alanlarında ve bu kültürün canlı bir şekilde yaşadığı yerleşim yerlerinde yaşı 60'ın üzerindeki kişilerle görüşerek Cumhuriyet'ten önceki döneme ait halk edebiyatıyla ilgili değerli bilgileri derleyebileceklerini de ifade etmektedir. İfadelelerinden de anlaşılacağı üzere Tan, yaşı 60'ın üzerinde, okuma yazması olmayan ya da çok az olan, şehir merkezlerinden uzak yerlerde (mezra, köy) yaşayan, kitle iletişim araçlarının etkisinden uzak kalan kişileri ideal sözlü kaynaklar ya da bir başka deyişle "kaynak kişi"ler olarak nitelendirmektedir. Fakat, bilmece, tekerleme, sayısınca gibi halk edebiyatı ürünlerinin daha çok çocuklar arasında yaşandığı ve orta yaşlı aşkların da aşkılık geleneğini sürdürmeye çalıştıkları gerçeği ile günümüz şartlarında bireylerin köylerde yaşasalar bile kendilerini kitle iletişim araçlarının etkilerinden koruyamadıkları, halk edebiyatının ilgi alanına sadece Cumhuriyet döneminde önceki halk edebiyatı ürünlerinin girmediği, sözlü geleneğin canlı, zamana ve şartlara göre değişerek gelen bir olgu olduğu, şehirlerde yaşayan insanların da sözlü kültürü kırsal alanlardakiler kadar olmasa da paylaştıkları ve ona günümüzün şartları çerçevesinde katkıda bulundukları gerçeği düşünüldüğü takdirde Tan'ın "sözlü kaynaklar" hakkındaki değerlendirmeleri, belli bir derleme konusuna ve amacına yönelik kaynak kişi seçimi olarak yorumlanmalıdır. Ayrıca 20. yüzyılda halk edebiyatının sözlü kaynaklarının, yani, "kaynak kişilerin" "köylü", "cahil" ya da "ilkel" olmaları özelliği ciddi anlamda tartışılmaya başlanmış, bu doğrultuda halk edebiyatı ürünlerinin birinci dereceden kaynağı olan "halk" kavramının tanımlanmasında da değişiklikler yaşanmıştır (Dundes 1998, 139-153).

Sonuç olarak, halk edebiyatının kaynaklarından "sözlü kaynaklar"dan söz ederken daha çok Perlev Naili Boratav'ın ortaya koyduğu görüşleri esas almak ve sözlü kaynakları sadece köylerde yaşayan "cahil", "geri kalmış" kişi ve topluluklar olarak nitelendirmekten vazgeçmek gerekmektedir. En kısa ifadeyle sözlü kaynaklar, halk edebiyatı araştırmalarının günümüzde yaşayan sözlü kültür ürünlerini derleyebilecekleri ya da toplamak için başvurabilecekleri çocuğundan genceye, orta yaşlısından ihtiyarına, köylüsünden şehirlisine, sanatkârlardan heveslisine kişi ve topluluklardır.. Sözlü kaynaklar konusunda "en iyiyi", "şehirle kitle iletişim araçlarından uzak kalmı" ve "okur yazar olmayı" ya da "çok az okuyup yazanı" aramak yerine, "geleneği temsil edebileni", "aktarabileni" ya da "biyi aktarıcı olanı" aramak gerekmektedir. Ayrıca, halk edebiyatı araştırmalarının "statik" değil "dinamik" olan bir alanda çalıştıkları ve sadece geçmişe ait ürünler üzerinde yoğunlaşmadığı, günümüzde yaşayan ve yeni yeni ortaya konulan ürünlerle de ilgilenmek durumunda olduğu da ifade edilmelidir.

2- Yazılı Kaynaklar:

Halk edebiyatı araştırmacıları, üzerinde çeşitli bilimsel yöntemleri kullanarak inceleme ve değerlendirmeye yapacakları metinleri sadece "sözlü kaynaklar"dan temin etmezler. Bu noktada yazılı kültürün egemen olmaya başladığı dönemlerden itibaren kaleme alınan eserleri de dikkate almak, eğer içlerinde geçmiş dönemlere ait halk edebiyatı ürünleri ile günümüzün bazı problemlerini çözme yardımı edecek bilgileri barındırıyorsa araştırma ve incelemelerine bu metinleri de dahil etmek durumundadırlar. "Sözlü kaynaklar"ın dışında kalan ve tarihi dönemleri anlamak açısından son derece değercede önem taşıyan bu tür yazılı eserler, araştırmacılarca "yazılı kaynaklar" diye isimlendirilmektedir. Yazılı kaynaklar, halk edebiyatının bir disiplini haline dönüşürülmesinden önceki dönemlere ait doğrudan ya da dolaylı bir şekilde halk edebiyatı metinleriyle türler, sanatkârlar (icracılar), edebî ürünlerin icrası gibi konular ile günümüz halk edebiyatı araştırmalarının çözümlemelerini kolaylaştıracak bilgilere yer veren kaynaklardır. Halk edebiyatının bir disiplin olarak kurulmasından sonraki dönemlerde bilim adamlarının sözlü geleneğin tespiti etikleri ve kitap halinde bastırıldıkları ya da arşivlerde topladıkları malzeme kullıyat ve koleksiyonları, kuşkusuz bu kaynakların dışındadır. (Boratav 1942: 35). Yukarıda da ifade edildiği üzere, geçmiş dönemlere ait olan ve içlerinde halk edebiyatı ürünleriyle çeşitli bilgilere yer veren yazılı eserlerin yazarlarının çoğu, doğrudan halk edebiyatı ürünlerine yer veren eserler yazmayı amaçlamamışlardır. Çeşitli vesilelerle halk edebiyatı ürünlerine eserlerinde yer verimleri, bugünkü anlamda derleyiciler ya da sözlü kültür araştırmacıları olarak nitelendirmek de mümkün, değildir. Bunun yanında, atasözü, fıkra, masal gibi belli halk edebiyatı ürünlerini bir araya getiren çeşitli yazmalar da vardır. Yazılı kaynaklarda yer alan halk edebiyatı ürünleri, günümüz halk edebiyatı derleme ve yazıya geçirme ilkelere doğrultusunda derlenip yazıya geçirilmemişlerdir. Bu tür kaynaklarda yer alan metinlerin çoğunun kimin tarafından, nerede ve hangi şartlar altında derlendiği bilinmemektedir. Hatta, çok örneğinde olduğu gibi, çok iyi eğitim almamış insanlar tarafından kaleme alınan bu tür kaynaklarda verilen bazı bilgiler, araştırmacılar zaman zaman yanlışlanmaktadır. (Boratav'ın yazılı kaynakların genel özellikleri -ve güvenilirliği hakkındaki düşünceleri için bk. Boratav 1942: 35-36) Bu kaynakların, halk edebiyatı ürünlerine yer verime gerekçeleri ve halk edebiyatı ürünlerini değerlendirmeye biçimleri günümüz halk edebiyatı anlayışından son derece farklıdır. Bu farkı "söylem farkı" olarak tanımlayabiliriz. Buna göre örneğin, bu kaynaklarda bir etyolojik efsane, gerçek bir tarih kaydı gibi değerlendirilebilir. Bu nedenle, bu metinler üzerinde çalışırken dönemler arasındaki söylem farklarını dikkate almak gerekir.

Yine de, geçmiş dönemlere ait yazılı kaynaklardaki halk edebiyatı metinleri ve bunun dışındaki bilgiler, sırf günümüzün halk edebiyatı metinlerini derleme ve yazıya geçirme ilkelere doğrultusunda yazıya geçirilmiş olmamalarından dolayı değerlerinden çok fazla bir şey kaybetmemektedirler. Bu tür yazılı kaynaklardaki bilgiler, bugünkü halk edebiyatı ürünlerinin kaynağını açıklama, halk edebiyatı türleri ile ilgili geçitli problemleri çözümleme, eski Türk düşünce ve inanç yapısını ortaya koyma, bugünün yorumlanması ve anlaşılması güç davranış kalıplarının, inanışlarının ve kalıp ifadelerini anlama ve halk edebiyatı ürünlerinin geçmişten günümüze kadar yaşadığı değişimi izleyebilme bakımlarından araştırmacılar için gereklidir. Boratav, bu tür kaynaklardaki halk

edebiyatı verilerinin yeni sözlü kaynaklar üzerinde yapılan incelemelerle kontrol edildikleri taktirde tarih mukayeseler için bir kıymet arz edeceğini belirtir. (Boratav 1942: 36).

Şimdi, halk edebiyatı araştırmaları için metin, bilgi ve yorum bağlamında kaynaklık edebilecek önemli yazılı kaynaklar hakkında bilgi verebiliriz.

2.1- Çin Kaynakları (Tarihleri):

Çin kaynaklarında (Toba çağı kaynakları, Chou sülalesi resmî tarihi, Sui sülalesi tarihi, vd.) Hunlar, Kök-Türkler ve Uygurlar hakkında bilgilere yer verilmiştir. Özellikle de Kök-Türklerin kurtan türeyişi ile Uygurların türeyişi ve göçü ile ilgili efsane metinlerine Çin kaynakları vasıtasıyla ulaşabilmekteyiz (Ögel 1993: 13-114). Bu kaynaklarda, ayrıca, Hunların kurban ve yas gelenekleri ile Kök-Türklerin inanç sistemi hakkındaki bilgilere de rastlamak mümkündür. Bu kaynaklar içerisinde, Çin idaresi tarafından Kök-Türkler arasında gönderilen casusların yazdıkları raporlar ile din adamı, seyyah ve tüccar sıfatıyla Kök-Türkler arasında bulunan kişilerin yazdıkları raporlar ile gezi yazılarını da dahil etmek gerekmektedir.

2.2- Orhun ve Yenisey Yazıtları:

M. S. 8. yüzyılda taşlara kazınan Orhun ve Yenisey yazıtları, Türk dilinin bilinen en eski yazılı metinleri olmasının yanı sıra eski Türk gelenekleri, eski Türk devlet anlayışı, Türk adları, eski Türk dini olan Gök Tanrı inancı, ölüm ve yas gelenekleriyle atasözleri (Caferoğlu 1930) hakkında bilgiler içermesi bakımından Türk halk edebiyatının en önemli yazılı kaynakları arasında yer almaktadır (Yazıtların tam metni ve Türk kültür tarihi açısından taşıdığı önem için bk. Ergin 1996).

2.3- Eski Uygur Metinleri:

Uygur döneminde Çince, Orta Farsça, Sogdça gibi dillerden çeşitli eserler (çoklukla dinî metinlerdir) eski Uygur Türkçesine tercüme edilmiştir. Bu tercüme kitaplar arasında masal özelliği taşıyan bazı önemli yazmalar ve metinler vardır (Sakaçoğlu 2002: 21). Bu yazma ve metinlerle ilgili bilgileri, Saim Sakaçoğlu'ndan (Sakaçoğlu 2002: 21-23) aktarıyoruz.

Bunlar içerisinde *Altun Yarık* (Bu eserin bölümleri arasında masal karakteri taşıyan parçalar da vardır. Üç prensle aç bir parsin hikâyesi bunun en güzel örneğidir. Küçük prensle yakından ilgili bazı motifler, masallarda az da olsa rastlanılan ilginç motiflerdir.). *Prens Kalyanankara ve Papamkara Hikâyesi* (Bu hikâye, Sanskritçe kaynaklı metinler arasında en çok masal özelliği taşıyanıdır. Gerek konu, gerekse içerdiği motifler yönünden bazı mülletlerin masallarıyla da benzerlik göstermektedir.), *Kuanşî im Pısar* (Bu hikâye, daha ziyade karşılıklı konuşma esasına dayanmaktadır. Bir ruhânî kahramanın çeşitli varlıklara yardım etmesi, onların da sıkışık anlarında kahramandan yardım istemeleri temel fikirdir.), *Türkische Turfantexte* (W. Bang, A. Von Gabain, R. Rahmeti Arat ve T. Kowalski tarafından on cilt halinde yayımlanan bu metinler arasında hikâye karakteri gösterenler de mevcuttur.), *Uigurica* (F. W. K. Müller, Uygur devrine ait Budist metinleri "Uigurica" adıyla dört cilt halinde neşretmiştir. Bunlar arasında

Çastani Bey Hikâyesi, *Maymunlar Beye Hikâyesi*, *Padmavati Kızın Hikâyesi*, *Dantabali Bey Hikâyesi*, *Mukaddes Tavşan Hikâyesi* gibi hikâye karakteri taşıyan bir hayli malzeme vardır.), *Türkçe Mani El Yazıları* (Bu parçaların çoğunun dinî mahiyet taşımasına rağmen, bir tanesi tüyler ürpertici bir hikâye karakterine sahiptir.)

Uygur metinlerinden *Prens Kalyanankara ve Papamkara Hikâyesi* ile *Aç Pars Hikâyesi*'nde "ağlama merasimi" tasvirleri yapılmaktadır. Ayrıca, metinler içerisinde doğrudan ağıt diye isimlendirileceğimiz bazı şiirler de yer almaktadır (Görkem 2001: 251-253).

Uygur harfleriyle yazılmış metinler içerisinde en meşhur olanı *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanıdır* (Destan metni için bk. Bang-Arat: 1936; Arat 1987: 605-672). Araştırmacılar, Oğuz Kağan destanının Paris'teki "Bibliothèque Nationale'de bulunan tek nüshasının 14.-16. yüzyıllar arasında yazıldığı yönünde farklı görüşler ileri sürmektedirler. Bazı uzmanlara (Barthold, D. Sinor) göre, 1300 yıllarına doğru Uygurca olarak kaleme alınmış ve 15. yüzyılda bir Kırgız bölgesinde yalnızca imlâ olarak değiştirilip düzenlenmiştir. Sinor, Paris'te bulunan nüshanın Moğol akınlarından sonra Uygurca aslından kopya edilmiş olabileceğini ifade etmektedir (Sinor 1950: 11). Uygur harfli Oğuz Kağan destanı, Oğuz Kağan destanının bilinen en eski nüshası olması ve destanın İslamiyet öncesi Türk inanç ve düşünüş sistemini yansıtması bakımından son derece önemlidir. Nesir bir özellik sergilemesine rağmen on iki yerde manzum parça yer almaktadır. Manzum parçalardan on tanesi birer beyit olup, diğer ikisi daha büyük parçalardır. Muharrem Ergin, bu büyük parçalardan birincisini bütün Türk edebiyatının belki de en eski şiiri olarak nitelendirmektedir (Ergin 1998: 7).

Ayrıca, Uygur döneminde kalan ve Mani, Burkan ve İslam muhitlerinde yazılan pek çok manzume günümüze kadar gelebilmiştir. Bunlar içerisinde bugün için bilinen en eski ilahî metni ("Ta_ Te_ri kelti") olduğu gibi, en eski lirik şiirler de bulunmaktadır. Bu manzumeler sayesinde, bugün için bilinen en eski Türk şiirinin adından, yani, Aprınçur Tigin'den ve onun lirik şiirinden haberdar olabilmekteyiz (Mani, Burkan ve İslam muhitlerinde yazılmış manzumeler için bk. Arat 1991a). Eski Türk şiirinin türleri ve şekilleriyle ilgili en eski bilgileri (tür ve şekil adları, özellikleri), Kaşgarlı'nın *Divânü Lüğâtü'l-Türk*'ünün yanı sıra, Uygur metinleri sayesinde öğrenilebilmekteyiz. Ayrıca, en eski örneklerini Kaşgarlı Mahmut'un *Divânü Lüğâtü'l-Türk*'ü ile Orhun yazıtlarında gördüğümüz atasözlerinin bazı örneklerine, Uygur harfleriyle yazılmış metinler arasında da rastlamak mümkündür. Arat neşrine göre, 14 atasözünden söz etmek mümkündür. Atasözleri, aşağı yukarı Kaşgarlı'nın yaşadığı döneme aittir; fakat, İslam muhitinin henüz dışında bulunan bir Türk zümresine ait olması bakımından önemlidir. (Arat 1991a: 272-275).

2.4- Kutadgu Bilig:

11. yüzyılda Balasagunlu Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınan ve "kut" ve "töre" kavramları üzerine inşa edilen *Kutadgu Bilig*, devlet yönetimi usulleriyle devlele toplum ilişkilerini biçimlendiren kuralları içerenin yanı sıra aile düzeni, yasa ve töre bilgisi, tören ve şölen düzeni, sofra görgüsü, düşünme, sağlık bilgisi, avcılık, tarım, hayvancılık, el sanatları gibi daha çok halk biliminin ilgi alanına giren konular hakkında

çok değerli bilgiler bulunduğuna dair. Eski Türk inanç ve düşünce sistemlerinin ortaya konulmasında önemli bir kaynağı teşkil eden *Kutadgu Bilig*, Kaşgarlı'nın eserinde ölümüne ilgili bir ağıt mehtune (sagu) yer veren Alper Tungu (Tonga)'dan övücü sözlerle bahsedilmektedir. Ayrıca, eserde, anlatının güçlü kılınabilmesi için çok sayıda atasözüne de yer verilmiştir. Eserde eski Türkler'deki "yog aş" (ölü aş) ve "yog merasimi" hakkında bilgi veren beyitlere de rastlanmaktadır. Eser, "şiiir" ya da "manî" adı altında dört dizelik kıta (üçüncü dize kafiyesiz) örneklerine yer vermesi bakımından da önem arz etmektedir (Köprülü 1981: 171).

Kutadgu Bilig'i nesreden Reşit Rahmeti Arat'ın şu satırları, eserin içeriği ve halk edebiyatı için taşıdığı önemi ortaya koyması bakımından önemlidir: "Eserin esasını teşkil eden kâmil insan mefhum ve tarifi yanında, daha bir çok tafsilatlar vardır. Bunlar arasında her türlü bilgi edinmek, okumak, yazmak, güzel yazmak, "bütün" alfabeleri ve "bütün" dilleri bilmek, şiir yazmak, belâgat, hesap ve herdesse öğrenmek, hey'et ilmine vâkıf olmak, tıp bilmek, rüyâ tabir etmek v.b. gibi, devrin ilim şubelerini teşkil eden mevzuatı bulundugu gibi, Türk muhtemelen has avcılık, kuşçuluk, ok atmak, çögen ve satranç oyunları gibi maharetlere ait bahisler de vardır." (Arat 1991: XXI)

2.5- Dîvânü Lügâti't-Türk:

Kaşgarlı Mahmut tarafından 1072-1074 yılları arasında yazılan Türkçe-Arapça sözlük *Dîvânü Lügâti't-Türk*, geçmiş dönemlere ait yazılı kaynaklar içerisinde halk edebiyatı ürünleri bakımından en zengin kaynakların başında gelmektedir. Kaşgarlı, Türk egemenliği altında yaşayan ve bu egemenlik altına girmesi muhtemel olan Araplara Türkçe'yi öğretmek amacıyla yazdığı sözlüğünde hem bazı halk edebiyatı türlerinin (bilmece, ninni) 11. yüzyıldaki adlandırılışına hem de Türkçe kelimelerin anlamlarını açıklarken sık sık halk edebiyatı ürünlerine yer vermiştir. Kaşgarlı'nın eserinde yer alan halk edebiyatı metinleri atasözleri (sav), şiirler (ağıtlar/sagu, destanlar, kahramanlık şiirleri, eğlence ve av şiirleri, aşk şiirleri, pastoral şiirler, ahlâkî şiirler), Saka destanlarından Şu, bilmece, ninni ve fıkralardan (son üçü için örnek verilmemiş, sadece adları zikredilmiştir) oluşmaktadır. Eserde ayrıca kişi, yer, boy, gök cisimleri, çocuk oyunları adlarına da örnekler verilmiştir (Köprülü 1981: 156-157; Sakaoglu 1985b; Sakaoglu 1999; Sakaoglu 2001: 25; Tekin 1989; Türkmen 1999, vd.).

2.6- Codex Cumanicus:

Karpatlar ile Ural dağları arasında yaşayan Kıpçakların dili hakkında bilgi veren *Codex Cumanicus*, 14. yüzyılda İtali nehrinin aşağı havzasında misyonerlik faaliyetleri gösteren Fransızca rahipleri tarafından yazılmış gramer örneklerini, Latince, Farsça ve Türkçe kelime listelerini, Türkçe-Almanca bağağaları ve Türkçe metinleri içeren bir eserdir (Öner 1998: XIX-XX).

Codex Cumanicus, Türk bilimcilerinin bilinen en eski örneklerini vermesi bakımından son derece önemlidir. Eser içerisinde 46 adet bilmece metni yer almaktadır (Eserdeki bilimciler için bk. Tietze 1966; İnan 1987: 353-358; Sakaoglu 1983: 228).

2.7- Atabetü'l-Hakâyk:

Edib Ahmed Yûkneki tarafından 12. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan ve daha sonraki dönemlerde yazılan kopyaları (nüshalar) vasıtasıyla günümüze kadar gelebilen manzum ahlâk kitabı *Atabetü'l-Hakâyk*'in başında yer alan Tanrı'nın, peygamberin, dört sahabenin, emir-i azam Muhammed Dâd İspelsâîler Beg'in mehtî ve kitabın yazılış hakkındaki kısımlar beyitler halinde ve gazel tarzında kafiyeleşmiştir. Asıl eser dörtlükler halinde ve her dörtlük tıpkı manilerde olduğu gibi, "a a x a" şeklinde kafiyeleşmiştir. Eski Türk şiirinin en önemli özelliklerinden olan mısra başı kafiye, eserde belirgin bir şekilde yer almaktadır. Eserin bu özelliği (Manî biçiminde dörtlüklerle yazılması ve mısra başı kafiye özelliğini belirgin bir şekilde taşıması), eski Türk sözlü ve yazılı şiir geleneği araştırmaları bakımından önemlidir (Eserin neşri için bk. Yûkneki 1951).

2.8- Dede Korkut Kitabı:

Oğuz Türklerinin Doğu Anadolu ile Azerbaycan'ı içine alan bölgede egemenlik kurduğu ve çok daha önceleri teşekkül eden bazı "boy"ların (hükûyetlerin) adı geçen coğrafyaya iyi bir şekilde adapte edildiği ve yeni yeni "boy"ların teşekkül ettiğii bir dönemde (15-16. yüzyıl) yazıya geçirilen ve bilinen iki nüshası (Dresden ve Vatikana nüshaları) bulunan *Dede Korkut Kitabı* (Orjinal adı, *Kitâb-ı Dedem Korkud Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*)'nın Dresden nüshası 12, Vatikana nüshası 6 "boy"dan oluşmaktadır (Eserin neşirleri için bk. Gökyay 1973; Ergin 1997). Oğuznâmeçilik geleneğinin en önemli eserlerinden olan kitap, İhtiva ettiği atasöz, deyim, ağıt, alkış-karış örneklerinin yanı sıra, eski Türk gelenekleri, inanışları ve pratikleri ile eski Türk şiiriyle nesrinin en güzel örneklerini sunması bakımından halk edebiyatı araştırmaları için eşsiz bir kaynaktır (Eserdeki halk edebiyatı unsurları için bk. İnan 1987: 173-190; Gökyay 1973: CCCXX-CDLII). Ozanlık ya da destançılık geleneğinin en güzel örneklerinden birisini teşkil eden *Dede Korkut Kitabı*, destandan halk hikâyesine geçiş döneminin en önemli eseri olma vasfını da taşımaktadır. Eser, nazım ve nesir karşını bir yapı arz etmektedir; fakat, nesir bölümler, henüz bütünüyle manzum olma özelliğini kaybetmemiştir.

2.9- Tarihî Kitapları:

Geçmiş dönemlerde yazılan tarih kitaplarında, haklarında bilgi verilen Türk topluluklarının soy kütüklerinin yanı sıra, kültürleri, gelenek ve görenekleri, vs. hakkında da bilgiler verilmektedir. İçinde efsane ve menkıbe metinlerine de yer veren ve halk edebiyatı araştırmalarına kaynaklık edebilecek pek çok tarih kitabı vardır; burada, başta gelen birkaç örnek üzerinde durabileceğiz.

2.9.1- Dîrerü'l-Ticân ve Güreü Tevârîhi'l-Ezân:

Memlûklü Türk tarihçisi Ebu Bekir bin Abdullâh bin Ay Beg Ed-Devâdân tarafından 14. yüzyılın başlarında kaleme alınan *Dîrerü'l-Ticân ve Güreü Tevârîhi'l-Ezân* adlı eser, Memlûk Kıpçaklarına ait önemli bir yaratılış efsanesini (Efsane metni için bk. İnan 1986: 21) aktaranın yanı sıra *Oğuznâme* geleneği için de son derece önemli bilgiler içermektedir. Yazar, Celâleddin Hârezmî'nin 1. yeni Doğu Anadolu'ya

gelen ve Nusaybin'i kuşatan Tatarlardan söz ederken Tatarların soy kütüklerini içeren *Ulu Han Ata Bitiği* (veya, *Ulu Han Ata Bitiği*) adlı bir kitapla diğer Türklerin elden ele geçirdikleri *Oğuznâme* adlı kitapları söz etmektedir (Devâdârî'nin bu eseri hakkındaki bir değerlendirmeye için bk. Erçilasun 1986).

2.9.2- Câmîü't-Tevârih

İlhanlı hanı Gazan Han'ın dünya uluslarının tarihini yazdırmak amacıyla veziri tabip Reşideddin'in başkanlığında Tebriz'de oluşturduğu dünya tarihini yazma heyetinin çalışmaları sonucunda *Câmîü't-Tevârih* adlı son derece önemli bir eser ortaya çıkmıştır. Eser, vezir Reşideddin'in kalemi ve imzasıyla Arapça ve Farsça olarak yazılmıştır. *Câmîü't-Tevârih*, içerisinde yer alan "Tarih-i Oğuz fî Türkân ve Hikâyeti-i Cihangîrî ü" başlıklı bölüm nedeniyle Türk kültür tarihi ve halk edebiyatı araştırmaları açısından son derece önemlidir. Adı geçen bölümde, Oğuzların tarihi anlatılırken doğrudan *Oğuz Kağan* destanının İslâmî dönem nüshasına yer verilmiştir. *Câmîü't-Tevârih* içerisinde yer alan *Oğuznâme*, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan *Oğuznâmelere* de (*Şecere-i Terâkime Oğuznâmesi*, *Yazıcıoğlu Oğuznâmesi*, vd.) kaynaklık etmiştir (Reşideddin *Oğuznâmesi* için bk. Togan 1982).

2.9.3- Târih-i Cihan Güya

İranlı tarihçi Alaaddin Ata Melik Cüveynî (1226-1283) tarafından Fars dilinde kaleme alınan *Târih-i Cihan Güya*, 13. ve 14. yüzyıl Türk-Moğol tarihinin en önemli kaynaklarından. Eserde Uygurların türeyişi (Cüveynî 1988: 116-121). Ayrıca, Cüveynî'nin eserindeki ilgili bölüm ve bu bölümle ilgili bir değerlendirmeye için bk. Ögel 1993: 78-80) ile ilgili rivayetin yanı sıra Cengiz Han tarihi de yer almaktadır. Cüveynî'nin eserindeki Cengiz Han tarihi, Çağatay Türkçesi'ne tercüme edilmiştir ve İslâmî dönem *Oğuznâmelerinden* birisi olarak görülmüştür (Cüveynî'nin eserinin Türkiye'deki neşri için bk. Cüveynî 1988).

2.9.4- Ebulgazi Bahadır Han'ın Eserleri (Şecere-i Terâkime, Şecere-i Târîkî)

Şecere-i Terâkime (Türklerin Soy Kütüğü), Çağatay hanı Ebulgazi Bahadır Han tarafından 17. yüzyılda (1559-1660) kaleme alınmıştır. Eser, Türkmenlerin soy kütüğü ve tarihi hakkında Horasan Türkmenleri arasında yaşayan rivayetlerle göçebe beylerinde bulunan yazılı belgelerin birleştirilmesi yoluyla oluşturulmuştur. Bazı araştırmacılar, Ebulgazi'nin eserini hazırlarken Moğol tarihçilik geleneğinden ayrılmayarak *Câmîü't-Tevârih*'ten büyük ölçüde etkilendiğini ifade etmişlerdir. Ebulgazi'nin Türkmen sözlü geleneğinden de yararlanarak yazdığı bu eserin sebebi-i telif (eserin yazılışının nedeni) bölümünden sonra Âdem ile ilgili bölüm başlar. Kara Han'ın oğlu Oğuz'un dünyaya gelmesine kadar geçen süre içerisinde yaşamış olan ecdâdın adları ve işleri zikredilir. Bu bölümden sonra Oğuz'un doğumu anlatılır. Daha sonraki bölümlerde Oğuz Han'ın hükümdar olmasına, genel olarak seferlerine, Kün Han'ın tahta geçmesine, Oğuz Han'ın torunlarının adlarının anlamları ve damgalarına, Kün Han'ın büyük oğlu Kayı'nın han oluşuna, Arslan'ın oğlu Sereng'in hükümdar olmasına, Selçuklulara kadar olan bölüme, Ebulgazi dönemindeki Türkmen beylerine ve Oğuz ülnde beylik yapan kızlara kadar

devam eden uzun bir tarih verilmiştir. Ebulgazi'nin bu eseri, *Şecere-i Terâkime Oğuznâmesi* olarak isimlendirilmektedir (Aça 2003: 123).

Ebulgazi'nin bir diğer eseri, kendisinin tamamlamadığı, onun yerine oğlu Enuşe Han tarafından 1663 yılında tamamlanan *Şecere-i Târîkî*'dir. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 1663 tarihine kadar Harezmi'de hüküm süren hanedanların, Yâdgâr sülalesi Özbek Şiban hanlarının tarihlerini ve bu dönem Türkistan tarihini kapsayan bu eser, bir nevi *Cengiznâme*'dir.

2.9.5- Tevârih-i Âl-i Selçuk

III. Murad dönemi tarihçilerinden olan ve hayatı ve kişiliği hakkında fazla bilgi bulunmayan Yazıcıoğlu Ali'nin *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eseri, *Oğuznâme* araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Eser, Râvendî ve İbn Bîrî adlı tarihçilerin eserlerinin Türkçe'ye tercümesi ile 1280-1281 tarihinden sonraki olayların dahil edilmesiyle meydana getirilmiştir. Eserin baş kısmından altmış beş satırında öncelikle Oğuz'un övgüsüne yer verilmiştir. Bu bölümde Oğuz ve dolayısıyla Oğuzların belirgin özellikleri sıralanmıştır. Zikredilen bölümdeki kalıp ifadeler, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki giriş ile "boy"lardaki kalıp ifadelerle çok benzerdir. Yine bölüm içerisinde Bayındır Han, Dede Korkut, Salur Kazan, Alp Arz gibi Oğuz bilge ve yiğitlerinin adları yer almaktadır. Bu da, Yazıcıoğlu'nun eserinin *Dede Korkut Kitabı* ile olan ilişkisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Eserin en önemli özelliği, *Oğuz Kağan* destanının İslâmî versiyonuna yer vermesidir. İlgili bölümde Oğuz'la ilgili destanî motiflere, Müslüman oluşuna, çeşitli Türk boylarının Oğuz tarafından adlandırılmasına, Türk boylarının tarihlerine ve Oğuz sülalesinin şeceresine yer verilmiştir. Eserin son bölümünde Reşideddin'in eseri *Câmîü't-Tevârih*'ten alıntılar yer almıştır (Aça 2003: 126-128).

2.9.6- Âşık Paşaoğlu Tarihi

1392-1481 yılları arasında yaşayan ve II. Murat, Fatih Sultan Mehmet ve Yıldırım Bayazıt dönemi olaylarını anlatan, dili ve üslup bakımından *Dede Korkut Kitabı*'ını andıran *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı yazan Âşık Paşaoğlu'nun kitabında, Osman Bey'in Uluğ Türük'ünküne benzer rüyasının anlatıldığı bölümde, cihan hakimiyetinin sembolü olarak çınar ağacı ön plana çıkarılmıştır. Bilindiği üzere çınar, ağaç kültürü açısından önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, eserde, "kaba ağaç" ("Devletli kaba ağaç") ibaresine de yer verilmektedir. Bu noktada, eser, ağaç kültürü incelemeleriyle günümüze ve geçmişe ait inanmalar arasında yapılacak karşılaştırmalar için önemli veriler içermektedir. Eserde Osmanlı hanedanının soyu, Reşideddin geleneğine uyularak Oğuz Han ve oradan da Yâfes vasıtasıyla Nuh'a dayandırılmaktadır. Bu şekilde eser, bir şecere özelliği de sergilemektedir (Eserin neşri için bk. Atsız 1992).

2.9.7- Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidü'l-Mecâlis

Tarihçi Gelibolulu Mustafa Ali'nin 1599'dan sonra yazdığı *Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidü'l-Mecâlis*, âşık edebiyatının en popüler isimlerinden Karacaoğlan ile ilgili araştırmalara kaynaklık edebilecek bilgi vermesi bakımından önemlidir. Fakat, Mustafa

Ali, Karacaoğlan gelenegini aşığılıktan bir yaklaşımla içerisinde (Elçin 1976). Mustafa Ali, bu eserinde, meddahlar için de tıpkı Karacaoğlan geleneginden söz ederkenki gibi, aşığılığın bir üslup kullanmakla, meddahları "yalan söyleyenler" sınıfına dahil etmektedir (Nodcu 1977: 59-60).

2.9.8- *Hamâne*

XVII. yüzyılda yazılmıştır. Baykara'ya göre, *Hamâne*, Kimmelerin Orta Asya'da bazı Türk kavimleri, Hasarlar, Rak/Uğrak, Çigil ve Ilklarla birlikte yaşadıkları zamanı anlatır. Eser, 17. yüzyılda Buharalı İmamî adlı bir Özbek tarafından elsanelerle karışık bir şekilde yazılarak günümüze ulaşmıştır. (Baykara 2002: 295).

Hamâne, İslamî dönemde yazılmış Türk şecerelerinden birisidir. İmamî'nin *Hamâne*'si, Ebulgazi'nin şeceresine nazaran İran mitolojisinin daha çok etkisinde kalmış bir şecere kitabıdır. Bu konuda Baheddin Ögel şunları yazmaktadır: "Eserin yazarı ve muhiti daha ziyade "Efrasiyâbci", yani kendilerini Efrasiyâb'a bağlamak isteyen bir an'aneyle sahiptir. (...) Han-nâme yazarı İmamî, eserini Astrahan han'ı Abdülaziz Han'ın (1645-1680) mâiyetinde yazmıştır. Bu Han'ı da, İran hükümdarı Keyhüsrev ile mukayese eder. İran mitolojisi, Han-nâme yazarının zihnini sarmıştır. Ebulgazi Bahadır Han'da ise böyle şeylere rastlamak hemen hemen imkânsızdır. Ebulgazi, Oğuz-Han'cıdır ve İran mitolojisi ile rekabet halindedir. Yaptığı kronolojik mukayeselerde elsanefî Türk hanlarını, en eski İran Şahlarından bile önceye alır. Şah nâme, İran Şahlarının tarihi idi. İmamî de buna karşılık Han-nâme'yi, yani Türk Hanlarının tarihini yazmıştır. Bu bakımdan, milliyetçilik hislerini de görmüyor değiliz." (Ögel 1993: 390-391).

Hamâne'nin Türk mitolojisindeki yeri, gelenek ve görenekler, yer, kişi ve kavim adları bakımından önemi üzerinde Baheddin Ögel tarafından ayrıntılı bir şekilde durulmuştur (Ögel 1993: 389-417).

2.10- Masal Kitapları:

Yukarıda eski Uygur metinlerinden söz ederken çeşitli dillerden eski Uygur Türkçesi'ne çevrilen yazmalar arasında masal ya da hikâye karakteri gösteren bölümlerin olduğunu ifade etmiştik. Bu tür özelliği olan kitaplar, yazma masal kitapları arasında dahil etmek gerekmektedir; fakat, bunlar üzerinde yukarıda durulduğu için burada tekrar ele alınamayacaklardır. Bu nedene, diğer Hint, Arap-Fars, Türk tabakalarıyla bun kültürlerden gelen masal kitapları üzerinde kısaca durulup geçilecektir. Aşağıdaki masal kitapları ile ilgili bilgiler, Saim Sakaoglu'ndan aktarılmıştır (Sakaoglu 2002: 23-29).

Hint tabakasından gelen en önemli masal kitaplarından birisi *Keile ve Dinme*'dir. Sanskritçe'den Pehlevî ve ondan da eski Süryanî ve Arap dillerine tercüme edilen bu eserin Türkçe tercümeleri daha çok Farsça'dan yapılmıştır. Sultan Othman (1324-1360) devri şairlerinden Kul Mes'ud (ö. 1349), Horasanlı Ahmet İbni Muhammed Altusi tarafından 1260 yılında Selçuklu hükümdarı İzzeddin Keykavus için yapılan Farsça tercümeyle Aydınoğlu Umut Bey (1309-1347) için 1360'ta tercüme eder. Tercümenin 1489 yılında yapılan tek bir kopyası vardır. Kul Mes'ud'un tercümesini esas alan bir

başka tercüme de Sultan I. Murad'a (1360-1389) ithaf edilmiştir. Bu tercümelerin en önemlisi Ali Çelebi'nin (ö. 1543) *Himâ-yünâmne* adıyla seçti bir nesirle tertip ettiği ve Sultan I. Süleyman'a (1520-1566) ithaf ettiği nüshadır. Ahmed Mithat, Ali Çelebi'nin tercümesini özetleyerek *Hütlâ-i Himâ-yünâmne* adıyla 1886 yılında yayımlanmıştır (*Keile ve Dinme*'nin günümüz Türkçesiyle yapılan neşirleri için bk. Beydeba 1985; Beydeba 1998).

Hint tabakasından gelen bir diğer masal kitabı da *Tâinâmne*'dir. Hint kaynaklarında *Sakaspıatı* (*Çakaspıatı*) yani "Papağanın 70 masalı" olarak bilinen *Tâinâmne*'nin bilinen en eski Türkçe çevirisi matbu olup 1840 tarihli. 1841 ve 1884 yıllarında da baskıları yapılan *Tâinâmne*'nin bu tercümeleeri Farsça kopyalarından yapılmıştır (*Tâinâmne*'nin günümüz Türkçesiyle bir yayını için bk. Kutilu [l. y]).

Namık Kemal tarafından 1873 yılında aynı adla küçük bir kısmı çevrilip bastırılan Hintli İmâyetullah'ın *Bahar-ı dâniş-i tam* anlamıyla bir doğu masalıdır. Eser, 1919 yılında Tahiri'l-Mevlevî tarafından *Hint Masalları* adıyla kısıtlı olarak yayımlanmıştır.

Arap ve Farsa tabakasından tercüme edilen ve masal ya da hikâye özelliği taşıyan kitaplar arasında *Sinbadnâme*, *Manukî-i-rayr*, *Bin Bir Gece Masalları*, *Ferec ba'de ş-şidde*, *Bin Bir Gündüz Masalları* dikkat çekmektedir. Bunlardan *Sinbadnâme*, Türk halk edebiyatında *Yedi Vezirler* ya da *Yedi Âlimler* adıyla meşhûr olmuştur. Adı geçen eserin Arapça ve Farsça nüshalarından tercümeleeri olduğu gibi, bazı dillerinden yapılan tercümeleeri de mevcuttur. Farsça'dan yapılan tercümeleerin en eskisi, Mâlik Sâid İftihareddin'in (ö. 1379-80) yaptığı tercümedir; fakat, bu tercüme bugün elde değildir. Muhammed Abdülkerim bin Muhammed'in Türkçe'ye mensur olarak tercüme ettiği *Sinbadnâme*'si *Tuhfetü'l-Ahyar* adını taşır. Yazar, eser, Kanunî döneminde Farsça'dan tercüme edip Şehzade Bayezid'e ithaf eder. İçinde 33 hikâye bulunan eser, Muhammed el-Kâûb as-Semerkandî'nin *Sinbadnâme*'sinden tercüme edilmiştir.

Bir diğer Arap-Fars tabakası eseri olan ve içerisinde pek çok kuş hikâyesi bulunduran Ferîdüddin Attar'ın *Manukî-i-rayr*'i, Gülşehrî, Zâfi ve Fedâî Dede gibi önde gelen isimler tarafından Türkçe'ye manzum olarak tercüme edilmiştir. Ayrıca, Ali Şir Nevâî (*Lisânü'l-Tayy*), Şemsî (*Delî Mureğ*) gibi bazı şairlerimiz tarafından benzerleri meydana getirilmiştir. Tercüme editörleri arasında en meşhûru, Gülşehrî'nin manzum tercümesidir.

Bin Bir Gece Masalları, Arap masal edebiyatında önemli bir yer tutan ve hem doğu, hem de batı edebiyatlarında yoğun bir ilgi gören *Efş leyile ve'l-leyile* külliyyatının Türkçe'ye tercüme edilmiş halidir. Türkçe'ye kimi zaman bir bütün halinde, kimi zaman da bölümler halinde tercüme edilen kitabın en eski tercümesi, Abdî adlı bir mütercim'in 1429 yılında Sultan II. Murad'a (1421-1451) sunduğu *Camashnâme*'dir. *Bin Bir Gece*'nin tamamını Cezayirli Ahmed Nazif 1842 yılında *Efş leyile ve'l-leyile* adıyla tercüme etmeye başlar; fakat, dört cilt olarak planlanan tercüme iki ciltten ibaret kalmıştır. Eser, Türkçe'ye bir bütün halinde ancak 20. yüzyılın son çeyreğinde tercüme edilmiştir.

İlk kez Arap edebiyatı sahasında ortaya çıkan ve daha sonra bazı yeni eklerle Fars ve Türk edebiyatlarına da geçen *Ferec ba'de ş-şidde*'nin en eski Türkçe tercümesi 15.

yüzyıla aittir. Türkçe bütün yazmalar, Farsça'dan tercüme edilmiş olup mütercim (tercüme eden) olarak yazmalarda zikredilen isimlerden sadece Kasım ibni Mehmed'in bu işi yaptığı muhtemeldir (Ferec ba'de'ş-şidde'de yer alan bazı hikâyelerin neşri için bk. Seyidoğlu-Yavuz 1990).

Bin Bir Gece Masalları kadar sevilen ve erkekleri ön plana çıkaran *Bin Bir Gece*'ye yönelik kadın tepkisi olarak ortaya çıkan İranlıların *Bin Bir Gündüz*'ünün Türkçe'ye ilk tercümesi, Ahmed Raşid tarafından *Elfü'n-Nehar ve'n-Nehar* adıyla Fransızca'dan yapılan dört ciltlik tercümedir. Eser, bir de Mustafa Hami ve üç arkadaşı tarafından 1873 yılında, yine Fransızca'dan aynı adla Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Batu kültürleri tabakasına ait olan ve Türkçe'ye tercüme edilen masalların başında La Fontaine ve Aisopos'a (Ezop) ait masal metinleri gelmiştir.

Aisopos'tan 19. yüzyıl başlarında tercüme edilmiş bir Türkçe yazma, Paris'te Bibliothèque Nationale'de Manuscript Turcs Supplément bölümünde bulunmaktadır. Aisopos masallarının Türkiye'de ilk neşri 1866 yılında yapılmıştır. Ermeni harfleriyle neşredilen bu tercüme, *Ezop'un küssadan hisse almağa mahsus misalleri* adını taşımaktadır. Ahmed Mithat, 1870-71'de ikinci baskısını yaptığı *Küssadan Hisse* adlı eserinde çoğu yabancı kaynaklardan almış 35 mensur masal vardır. Bunların 18 tanesi, "Ezop"tan tercüme edilmiştir. Çelebizâde Agop Lütfi, Aisopos'tan yaptığı tercümeleri *Tercüme-i Yezepos* adıyla 1873 yılında yayımlamıştır. Daha sonraki yıllarda da Aisopos'tan çeşitli masallar, Türkçe'ye manzum ve mensur bir şekilde tercüme edilmiştir.

Türk tabakasından kast edilenler, Türk yazarların çoğu mensur olmak üzere yazdıkları bazı masal kitaplarıdır. Bu kitaplardan bazıları, bir çeşit masal antolojisi olma özelliğine sahiptirler. Bu tür kitaplar arasında *Dâstan-ı Ahmed Harami*, *Macmûl-i Letâif*, *İbni Sina Hikâyeleri*, *Muhayyelât*, *Billur Köşk Masalları* dikkati çekmektedir.

İçindeki arkaik kelimelerden yola çıkılarak 13. yüzyıl ya da daha önceki dönemlerde yazıldığına hükmedilen *Dâstan-ı Ahmed Harami* adlı mesnevinin yazarı bilinmemektedir. İlk 26 beyitte Allah, peygamber ve halifeler methedildikten sonra esas olaya geçilmektedir. Altı meclise ayrılan eserin tamamı sekiz yüz on altı beyittir (Eser hakkında bk. Akaydn: [t. y.]). Destanın konusıyla benzerlikler gösteren bir masal, yirminci yüzyılın ikinci yarısında sözlü gelenekten derlenip yazıya geçirilmiştir (Sakaoglu 2002: 363-367).

Ünlü Türk filozofu ve hekimî İbni Sina'nın hayatı etrafında çeşitli hikâyeler ortaya çıkmıştır. Sözü edilen hikâyeler, hem Türkiye hem de Türkistan (Orta Asya) bölgesinde yazılı bir şekilde günümüze kadar gelebilmiştir. 16. yüzyıldan başlayarak yazmalar halinde tespit edilen ve 19. yüzyılın ortalarından itibaren pek çok kereler basılan bu hikâyeler büyük bir ilgi görmüştür. En eski Türkçe yazma, Derviş Hasan Mehdi tarafından yazılan ve 17. yüzyıla ait olması muhtemel olan *Kıssa-i Ebû Sina ve Ebû'l-Hâris*'tir. En değerli İbni Sina yazması ise Seyyid Ziyâeddin Yahyâ tarafından 1629'da tamamlanan *Gencine-i Hikmet*'tir. Zikredilebilecek bir başka yazma ise 17. yüzyıla ait bir cildin içinde bulunan *Hâzâ hikâyet-i Ebû Ali Sînâ*'dır. Bunların dışında, adı geçen hikâyenin İstanbul, Kahire ve Rusya'da yapılan pek çok baskısı da mevcuttur.

Giritli Aziz Efendi tarafından 1796 yılında yazılan *Muhayyelât*, "hayal" adını taşıyan üç uzun hikâyeden meydana gelmektedir. Daha ziyade tılsım, büyü olağanüstü varlıklar etrafında şekillenen "hayal"lerden meydana gelen ve *Bin Bir Gece* ve *Bin Bir Gündüz* ile eski doğu hikâyelerinin etkisi altında kaleme alınan *Muhayyelât*'ın iki yazması ile beş matbu neşri mevcuttur. Yazmalardan ilki 1799 yılında Ahmed Zihni adlı birisi tarafından kopya edilmiştir. İkincisi ise, Fatih Millet Kütüphanesi'nde bulunan yirmi yedi varaklık *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* adlı tarihsiz bir yazmadır. *Muhayyelât*'ın 1852 (iki ayrı baskı), 1867 ve 1873 (iki ayrı baskı)'te yapılan matbu yayımları da vardır. *Muhayyelât*'taki hayallerden ikincisi 1884'te Gibb tarafından *The History of Jewad* adıyla İngilizce'ye tercüme edilmiştir.

Türk masal külliyyatları içinde en meşhur olanı, içinde on dört masal metni bulunan *Billur Köşk Masalları*'dır. Külliyyatın en eski matbu nüshası tarihsizdir. Bazı araştırmacılar, İstanbul kütüphanelerindeki tarihsiz *Billur Köşk*lerin en eskisinin 1876 yılına kadar çıkarılabileceğini ifade etmişlerdir (*Billur Köşk*'ün günümüz Türkçesiyle yapılan neşri için bk. Alangu 1990).

2.11- Fıkra Kitapları:

Türk fıkraları içerisinde geçmişten günümüze kadar en çok derlenip yazıya geçirilen fıkraların başında Nasreddin Hoca ile ilgili olanlar gelmektedir. Nasreddin Hoca fıkralarının (eski deyişle "latife", "letâif") derlenmesi ya da yazıya geçirilmesi, 16. yüzyıla kadar gitmektedir. Nasreddin Hoca fıkralarının derlenip yazıya geçirilmesinin bilinen en eski örneği, 1577 tarihini taşımaktadır. *Hikâyet-i Kitâb-ı Nasreddin* adını taşıyan ve Hüseyin adında birisi tarafından yazılan yazma, Oxford'da bulunmaktadır ve 43 fıkra metnine yer vermektedir (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 7). Diğer bir eski yazma ise Paris'te Bibliothèque Nationale'deki Türkçe yazmalar arasında bulunan ve 1876 yılında İstanbul'da Mehmed adında birisi tarafından kopya edildiği tespit edilen nüshadır. Kitap içerisinde 112 fıkra metnine yer verilmiştir (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 7).

Araştırmacı Günay Kut'a göre, Nasreddin Hoca fıkralarıyla ilgili bugüne kadar tespit edilen el yazması sayısı otuz sekizi bulunmuştur (Kut 1992: 147). Nasreddin Hoca üzerine çalışan bir diğer araştırmacı Fikret Türkmen, Türkiye kütüphanelerinde ve özel kitaplıklarda pek çok Nasreddin Hoca fıkraları yazması olduğunu ifade ederek bunlardan önemli olanlarının dokuzu hakkında bilgi verir. Ayrıca, Avrupa kütüphanelerinde de 30'a yakın yazma bulunduğunu söyleyen Türkmen, bunlardan 18'i üzerinde durur (Türkmen 1999: 3-5).

Bu yazmaların dışında, Nasreddin Hoca fıkralarının eski harfli pek çok taşbaskısı yapılmıştır. Bu baskılardan ilki, 1837 tarihli olup İstanbul'da Matbaa-i Âmiri, Mısır'da ise Bulak Matbaası'nda basılmıştır (Taşbaskı Nasreddin Hoca kitapları hakkında bilgi için bk. Duman 1990; Arslan-Paçacıoğlu 1999: 7).

1909 yılında Veled Çelebi (İzbulak), "Bahâf" mahlası ile *Letâif-i Hoca Nasreddin* adlı bir kitap yayımlamıştır. Kitabın dört eski yazı, üç yeni yazıyla olmak üzere yedi baskısı yapılmıştır. Çelebi, kitabının ilk baskısında verdiği üç yüz seksek sekiz fıkradan yalnız 165 tanesini yeni yazı ile yayımlanan kitabına almıştır (Duman 1996: 124).

Nasreddin Hoca fıkraları, 17. yüzyıldan itibaren bütünüyle da tanınmaya başlanmıştır. "Mevcut tesbirlere göre Antioino Galland'ın kitapları arasında Türkçe bir fıkra kitabı, bugün Paris'te Bibliothèque Nationale'de saklanmaktadır. Galland, bu yazımdan aldığı birkaç fıkra'yı, Hoca'nın ismini anmadan, tercüme ederek "Les Paroles Remarquables, Les Bons et Les Maximes des Orientaux" adlı kitabına almıştır. Bunun dışında, 19. yüzyılın başından itibaren, Friederich Von Diez, Julien Demurel, William Burchard Barter, Malouf gibi batılı araştırmacılar tarafından Nasreddin Hoca fıkralarından bazıları çeşitli bân dillerinde tercüme edilmiştir (Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Türkmen 1999: 2; Arslan-Paçacıoğlu 1996: 7-8).

Türk fıkralarına yer veren en önemli eserlerden birisi, Bursalı Lâmiî Çelebi (1472-1532) ile oğlu Abdullah'ın ortaklaşa yazdıkları *Mecmaii'l-Lefâif*'tir. İçinde pek çok manzum ve mensur küçük hikâye bulunan eserin ne zaman yazıldığı belli değildir. Hikâyeler, önce Lâmiî yazmaya başlarsa da, kendi ağırbaşlı şahsiyetine yakışmadığını düşünerek yarımlı bırakmıştır. Daha sonra oğlu Abdullah eseri tamamlamıştır (Eserin günümüze Türkçesiyle yayımı için bk. Çelebi 1994).

2.12- Atasözü Kitapları:

Türk sözlü geleneği içerisinde önemli bir yer işgal eden atasözlerinin bilinen en eski örneklerini, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, Orhun yazıtları, *Divânü Lügati'l-Türk* ve Uygur dönemi yazılı metinlerinde bulmak mümkündür. Fakat, burada sözünü edeceğimiz kaynaklar, bir vesileyle atasözlerine yer veren kaynaklar değil de doğrudan atasözleri ile meydana getirilen yazılı ve matbu kaynaklardır.

Atasözlerinin bir araya getirilip müstakil kitaplar ya da mecmua bölümleri haline getirilmesi işlemi, 15. yüzyıla kadar gitmemektedir. 1480 tarihli *Kitâb-ı Ahalat* adlı yazma (İzbulak 1936), Berlin'deki *Hâziri'r-risâle-i min kelimât-ı Oğuznâme el meşhur bi alâlat sözü* (Pertsch 1899), 1476'da yazılıp da 1526 tarihinde İstanbul'da kopya edilen Paris'te Bibliothèque Nationale'deki *Kitâb-ı Ahalat* (Blochet 1932; Borralay 1954) ve XVII-XVIII. yüzyıllar halk şâiri Levnî'nin H. 1282 tarihli bir cönkie kayıtlı destanı, yazma alâlat sözü kitaplarına verilebilecek ilk örneklerdendir.

Bunların yanı sıra, halk edebiyatı araştırmacısı Şikrî Elçin tarafından haklarında bilgisi verilen mecmua bölümlerinden de söz etmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, British Museum'daki Rieu Kataloğunun *Catalogue of the Turkish Manuscripts in British Museum* (1888), 233-243. sayfalarında (Halk. 5486) numara ile kayıtlı mecmuada Türk atasözlerine yer veren bir bölüm yer almaktadır. Asıl mecmua elli bir yapraklı ve 1661 tarihli. Mecmuadaki atasözleri 1-10. yapraklar arasında bulunmaktadır. İçerisinde 99 atasözü vardır (Elçin 1988d: 357-360). İkincisi, Oxford'daki Bodleian Kütüphanesi kataloğunda (Bodl. Or. 192) numara ile kayıtlı bir mecmuanın "Durûb-ı Emsâl beyanındadır" başlıklı bölümüdür. Bu bölümde 290 adet atasözüne yer verilmiştir (Elçin 1988e: 361-368).

Yazma atasözü kitaplarına verilebilecek örneklerden birisi de Güvâhî'nin 16. yüzyılda kaleme aldığı *Pend-nâmesidir*. Güvâhî, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine katılmış, Anadolu'da duyduğu bütün atasözü, deyim, fıkra ve masalları, *Pend-nâmesine* dahil etmiştir. Hikâye, fıkra ve masallarının sonunda öğüt verirken de doğrudan doğruya

atasözlerinden yararlanmıştır. Bu nedenle de eskiden beri Güvâhî'nin bu eseri, bir atasözü hazinesi olarak kabul edilmiştir (Güvâhî 1983).

Bir başka yazma eser, Edirneli şâir Hıfzî'nin 17. yüzyılda yazdığı *Manzûme-i Durûb-ı Emsal* adlı kitabıdır. Hıfzî, atasözlerinin yalnız ve açık söyleyişlerini beğenmemiş, onları Arapça ve Farsça sözcüklerle süsleyerek daha güzel bir duruma getirmeye çalışmıştır.

Ayrıca, Levnî, Mir'at, Fığânî, Şikrî, Bedî gibi şairler, atasözlerini bir araya toplamak amacıyla "Atalar sözü Destanı" ve "Nasihat Destanı" başlıkları altında şiirler yazmışlardır.

Bunlar gibi doğrudan atasözleri ile meydana getirilen ya da atasözleri ile ilgili bölümlere yer veren yazmaların dışında, atasözlerinden oluşan basılı eserler de vardır. Atasözlerine yer veren basılı eserlerden ilki, 1688 yılında İtalya'da Venedik'te yayımlanan *Adagi*'dir. Şikrî Elçin'in bir yazısında içerisinde bulunan atasözlerini yayımladığı *Adagi*'de 152 atasözüne yer verilmiştir (Elçin 1988c: 369-372).

Bir diğer matbu eser, 19. yüzyılın en önemli şifmalarından olan Şinasi'nin *Durûb-ı Emsâl-i Osmânî* adlı eseridir. Kitabın 1870 tarihli ikinci baskısında 2500 civarında vecis söz yer almıştır, fakat, bu sözlerin tamamı atasözlerinden oluşmamaktadır. Şinasi, "durûb-ı emsal" adı altında bilgece mısralara, beyitlere, deyimlere, deyim olmayan sözlerle de yer vermiştir. Şinasi'nin bu eseri, Ebûzîyya tarafından söz sayısı 4004'e çıkarılarak 1885'te yeniden yayımlanmıştır.

Matbu atasözü kitaplarına verebileceğimiz son örnek de Tekezâde M. Saif'in 1895'te yayımladığı *Durûb-ı Emsâl-i Türkîyye veya Ahalat Sözü* adlı eseridir. İçinde 5702 söz bulunmaktadır, fakat, kitap içerisinde yer alan sözlerin bazıları ne atasözü ne de deyimdir (Şinasi ile Tekezâde'nin eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Aksoy 1988: 149-155).

2.13- Cönkler ve Mecmualar:

Halk edebiyatının en önemli yazılı kaynakları olan cönkler, her ne kadar klasik Türk edebiyatının "tezkiye"leri (Bkz. İsen 1999) gibi düzenli ve sistemli bir şekilde yazılmamış ve bu nedenle araştırmacılar zaman zaman yanlış olmuş olsalar da geçmişi ait halk edebiyatı ürünlerini yansıtmaları bakımından son derece önemlidirler. Bugün halk kültürünü incelemeye çalışırken, geçmiş dönemlerde halk edebiyatının önemini kavranamaması nedeniyle ihmal edilen ve yazıya geçirilmeyen bu ürünlere yönelik boşluğu sınırlı da olsa cönklerle doldurmaya gayret etmek, âşık ve tekke-tasavvuf şiirini değerlendirmeye çalışmaktadırlar (Elçin 1988a: 11). Cönklerin kültür tarihimize ve halk edebiyatı araştırmaları açısından önemli şüphesiz çok büyüktür (Cönklerin kültür tarihimize açısından taşıdığı önem hakkında bk. Sakaoglu 1987).

Az çok okuma yazma bilen âşıklar ve sözlü geleneğe karşı ilgi duyan kişilerce yazıldığı tahmin edilen ve "şîr dîli" ile "sefine" adlarıyla da bilinen cönkler, içerinde türkî, manî, destan, koşma, atasözü, fıkra, hikâye, bilmece, nefes, ilahî, menkıbe gibi halk edebiyatı, âşık edebiyatı ve tekke-tasavvuf edebiyatı örneklerinin yanı sıra dua, hulbe, büyü, halk hekimliği, halk veterinerliği, tarihî olaylarla ilgili bilgiler, cönkleri

yazarların kişisel bilgileri (Doğum ve ölüm tarihleri, borçlar, vs.) de barındırmaktadırlar. Cönklerde sadece halk edebiyatı ürünleri değil, başta Fuzulî olmak üzere geniş kitlelerce benimsenen kimi divan şairlerine ait şiirler gibi, klasik Türk edebiyatının örnekleri de yer almıştır. Cönkler üzerine kapsamlı bir yazı yazan Orhan Şaik Gökyay, cönklerin kimler tarafından ne şekilde yazıldığı hakkında bilgi verirken onların muhtevalarını da ortaya koymaktadır: "Halk, gezici şairlerin uğraklarda söyledikleri türkülerini, koşmaları, destanları, hatta hikâyeleri, çok kez akında tutabildiği kadariyle, eksik, ya da yanlış, kâğıda geçirmiş; maniler, bilmecelele doldurmuş; kendi hayatıyla ilgili ve kendince gerekli birtakım hastalıkların, türlü yollardan tedavilerini, reçeteleri, duaları, büyüleri, tılsımları, özel hayatına ait notları ve daha nice benzerlerini ve benzemelerini bu kâğıtlara yazmıştır. Böylece sayısız ve birbirlerinden çok farklı cönkler meydana gelmiştir." (Gökyay 1984: 117)

Cönkler, uzunlamasına, yani, aşağıdan yukarıya doğru açılan, çoğu meşin kaplı, ciltli, bazen birkaç renkli kâğıttan meydana getirilen dikdörtgen bir defter şeklindedir. Bundan dolayıdır ki, bunlara "Sığır Dili Cönk" de denilmektedir (Ülkütaşır 1967: 905). Bazı araştırmacılar cönklerin aşağıdan yukarıya, mecmuaların ise sağdan sola, soldan sağa açıldığına işaret etmişlerdir. Fakat, Ali Berat Alptekin, cönkler içerisinde mecmua tarifine uyanların da varlığına dikkat çekmiştir: "Demek ki cönkler, hem aşağıdan yukarıya, hem de sağdan sola, soldan sağa açılabilirlerdir. Tek taraflı açılma diye bir şart yoktur." (Alptekin 1987: 227)

Araştırmacılar, inceledikleri cönklerden yola çıkarak cönklerin genel özelliklerini de ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunlardan önemli olan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Cönklerde büyük ölçüde yaprak ve sayfa numarası yoktur. Bugün kütüphanelerimizde bulunan kimi cönkler ise daha sonra numara verilmiştir. Cönklerde standart bir ölçü yoktur. Eni, boyu birbirini tutmaz. Cöngü hazırlayanın zevkine göre bu ölçü değişmektedir. Cönkler, umumiyyeyle "sığır (dana)" dili veya defter şeklindedir. Defter şeklindeki cönk, diğerlerine göre daha azdır. Cönklerde sıralamaya yönelik bir kural yoktur. Sıralama ve öncelikler, tertip edene göre değişmektedir. Cönklerin içerisinde boş yapraklar olabilir. Tür ya da şeklin başına "koşma", "haza ilâhî", "şarkı", "gazel", "Şahi İsmail", "Hurşid" gibi ibareler yazılabilir. Cönklerin imlâsı çok bozuktur. Bazen bir kelimenin birkaç farklı yazılışı ile karşılaşılabılır. Bunun yanında bir hatat kaleminden çıkmış kadar güzel olan cönkler de vardır. Cönklerin yazarı genellikle belli değildir. Bir cönk bir kişinin kaleminden çıkabileceği gibi, birden fazla kişinin de eseri olabilir. Bu nedenle imlâda, tertipte, düzende farklılıklar görülmektedir. Bazen cönk içerisinde "rakip" gibi bazı kelimelerin ters yazıldığı da görülmektedir. Cönklerin yazısı, hem harekeli hem de harekesiz olabilir. Cönkler iyi korunmadığı için sayfalar arasında yırtıklar, yazılarında silintiler, ıslaklık ve rutubet yüzünden boyanmış bölümler olabilir, vs. (Gökyay 1984: 120-130; Ülkütaşır 1967: 906-907; Cınbur 1974: 72-73; Alptekin 1997: 227-229)

Cönkler, kütüphanelerden ziyade âşıklık ve tekke geleneklerine meraklı olanlar ya da bu geleneklerin temsilcileri olanların ellerinde korunmuş, kuşaktan kuşağa aktarımı sırasında da iyi korunmadıkları için hasar görmüşlerdir. Türkiye'de halk edebiyatı araştırmalarının ciddi anlamda başlatılmasıyla birlikte, halk edebiyatının en önemli yazılı kaynaklarından olan cönkler, amatör araştırmacılarla akademisyenlerin şahsı

kütüphaneleriyle devlet kütüphanelerinde toplanmaya başlanmıştır. Ne yazık ki, diğer bazı yazma eserler örneğinde olduğu gibi, pek çok cönk, çeşitli yollarla Türkiye dışına çıkarılmıştır. Günümüzde cönkler, devlet kütüphanelerinde (Millî Kütüphane, Süleymanîye Kütüphanesi, Koyunoğlu Kütüphanesi, bölge yazma eserler kütüphaneleri ile illerdeki il halk kütüphanelerinde), üniversite kütüphanelerinde (Bunlara bazı üniversiteler dahilinde kurulan Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezleri ile Türkiye Araştırmaları Enstitüleri'nin arşiv ve kütüphanelerini de dahil etmek gerekmektedir.) ve şahsî kütüphanelerde bulunmaktadır.

Bir genelleme yaparak söylemek gerekirse cönkler, daha çok halk kültürünü yansıtlarken "mecmua"lar ise klasik kültürü yansıtlar. Şükrü Elçin'in cönkler ve mecmualar hakkındaki şu satırlarını olduğu gibi aktarıyoruz: "Cönkler, halk; mecmualar, klasik kültürümüzün mahsulleridirler. Cönklerde Saz ve Tekke şiirimizle folklorumuzu, mecmualarda ise Arap-Fars dil ve edebiyatlarının tesirinde medrese-mektep mensuplarının manzum-mensur; edebî, dînî, tarihî, tasavvufî... eserlerinden yapılmış seçmeleri buluruz. Her iki kültürü türü sebep ve tesadüflerle içine alan mecmualarla cönkler de vardır. Mecmualar daha ziyade eserleri yazıya geçmiş, kütüphanelere intikal etmiş şair ve muharrirlerden yapılmış seçmelerdir. Divan edebiyatımızın bütün nevileri, şiir, mesnevi, tarih, tezkire, mektup, seyahatname; Kur'an, tefsir, hadis, fıkıh, kelim... gibi İslamî ilimler; batıl ve gerçek bilgiler, mesela; ilm-i sinya, ilm-i reml (bazı şekillere göre murad ve niyeti haber verme), sihir, rüya tabiri, ilm-i nücüm, ilm-i zayîçe (yıldızların ve burçların hareketlerinden hüküm çıkartıp istikbali anlama), musiki... mecmuaların belli başlı mevzularıdır." (Elçin 1988a: 11-12)

Şükrü Elçin'in sözünü ettiği hem âşık ve tekke-tasavvuf edebiyatı hem de klasik Türk edebiyatı ürünlerine yer veren kimi mecmualarda, Karacaoğlan gibi âşık edebiyatının önde gelen isimlerine ait şiirlere ve çeşitli atasözlerine de yer verildiği görülmektedir (Elçin 1976). Ayrıca, Uzunköprü'de Seyyid Ali adında bir şahsın kitapları arasında bulunan ve yazılış tarihi tespit edilemeyen bir mecmuada dört varaklık bir manzum *Oğuznâme* ile *Atabetü'l-Hakâyık*'tan bir bölüme yer verilmiştir. Mecmuanın Uzunköprü'de bulunmuş olmasından ötürü, içinde yer alan manzum *Oğuznâme*, destanın Uzunköprü nüshası olarak bilinmektedir (Mecmua ve manzum *Oğuznâme* hakkında bk. Eraslan 1973-1975-1976; Aça 2003: 128-130).

2.14- Şâirnâmeler:

En meşhur örneği Âşık Ömer (17. yy.) tarafından verilen "şâirnâme"ler genellikle halk şairlerinin biyografilerine ışık tutacak bilgileri içermektedir. Âşıklar tarafından hece ölçüsü ile söylenen ya da yazılan şâirnâmeler, bir bakıma klasik Türk edebiyatının tezkirelerini hatırlatmaktadır; fakat, tezkireler gibi belli bir plana, kronolojiye, alfabe düzenine göre hazırlanmamışlardır. Şâirnâmelerde âşık ya da saz şairlerinin adlarına, sanatlarına, devirlerine, memleketlerine, bağlı bulundukları tarikat, zümre ya da sınıflara dair bilgilere yer vermişlerdir. Fakat, şâirname adı verilen bu tür şiirlerde verilen bilgiler, mutlaka eleştiri süzgecinden geçirilmek durumundadır (Şâirnâmeler hakkında daha kapsamlı bilgi için bk. Elçin 1988b: 84, Elçin 1988c: 319-334; Kaya 1990).

2.15- Menâkıp-nâmeler:

Tekke-tasavvuf edebiyatı araştırmalarında çok önemli bir yere sahip olan menâkıp-nâmeler, sadece tekke-tasavvuf edebiyatı araştırmalarında değil, genel halk edebiyatı araştırmalarında da başlıca kaynaklar arasında yer almaktadır. Ahmet Yaşar Ocak'ın ağaç, dağ, taş, ateş külllerinin yanı sıra Gök Tanrı inancı, Şamanizm, Budizm hakkında da bazı değerlendirmelerin yapılması için yardımcı kaynak rolü üstlenebilecek menkıbe ve menâkıp-nâmelerin ortaya çıkışı ve içerikleri hakkında yazdıkları hayli önemlidir. "İslam dünyasında IX. yüzyıldan itibaren tasavvuf cereyanının görülmeye başlandığı, XI. yüzyıldan beri de tarrikatların teşekkül ettiği malumdur. Bu gelişmeye paralel olarak, bir vefnin keâfemelerini anlatan kısa hikâyeler demek olan menkabeleler yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Bunlar ilk önce tasavvufî tabakat kitaplarında ve evliyâ tezkiyelerinde yer almıştır. Muhtemelen XIII. Yüzyıldan başlayarak, tek bir vefî haklındaki menkabeleleri toplayan ve kendilerine Menâkıb, Menâkıb-nâme veya bazen da *Vilâyet-nâme* denilen müstaklî eserler doğmuş, Arapça, Farsça veya Türkçe gibi çeşitli dillerde yazılıp İslâm âleminin her tarafında okunur olmuşturlar." (Ocak 1983: XVII.)

Tekke-tasavvuf edebiyatı ve genel anlamda halk edebiyatı araştırmalarına kaynaklık edebilecek menâkıp-nâmelere bazıları şunlardır:

"Menâkıb-ı Kudsiye fi Menâsib-i-Ünsiye" (Elvan Çelebi), "Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî" (Uzun Fırdevsî), "Menâkıb-ı Hâce Ahmed Yesevî", "Menâkıb-ı Lokman-ı Perende", "Kitab-ı Ebu Müslim Horasanî", "Vilâyet-nâme-i Hacım Sultan", "Saltuk-nâme, Menâkıb-ı Ahî Evren", "Menâkıb-ı Seyyid Mahmud Hayranî", "Menâkıb-ı Mevlânâ Celâlüddîn-i Rûmî", "Menâkıb-ı Sadıddîn-i Konevî", "Vilâyet-nâme-i Abdal Musa", "Menâkıb-ı Kaygusuz Abdal", "Vilâyet-nâme-i Seyyid Ali Sultan" (Cezbî), "Vilâyet-nâme-i Sultan Şucaddîn" (Esinî), "Vilâyet-nâme-i Osmân Baba" (Küçük Abdal), vd. (Menâkıp-nâmeler hakkında bilgi için bk. Ocak 1984: 42-57)

2.16- Destan Kitapları/Nâmeler, Tekke-Tasavvuf Kaynaklı Eserler (Hz. Ali Cenk-nâmeleri, diğer küçük destan yazınları, Hızır-nâmeler, Fütüvvet-nâmeler, vs.):

2.16.1- Battal-nâme

Battal-nâme ya da *Seyyid Battal Gazi* destanı, peygamber soyundan geldiğine inanılan Seyyid Battal Gazi'nin Müslümanlığı yaymak amacıyla yapmış olduğu ve zaman zaman olağanüstü boyutlara varan savaşlarını anlatır (Köprülü 1981: 254-258). Hem sözlü hem de yazılı geleneğe 19. yüzyıl sonlarına kadar çok canlı bir şekilde yaşayarak gelen *Seyyid Battal Gazi* destanının bugün bile sözlü geleneğe yığıldığı tespit edilebilmektedir. Geçmiş dönemlerde "kissahan"lar ve "meddal"lar tarafından okunan ve anlatılan *Battal-nâme*'nin çeşitli tarihlerde yazıya geçirilen nüshaları günümüze kadar gelebilmiş, araştırmaların çalışmalarına kaynaklık etmiştir. *Battal-nâmeler* üzerine doktora tezi hazırlayan Hasan Köksal, yayımlanan çalışmasında on bir mensur, on iki dış mensur ve beş manzum *Battal-nâme* yazmasından söz etmektedir. Köksal, bu yazma nüshalar dışında, destanın dört adet matbu (taşbasması) metni olduğunu da ifade etmiştir (Köksal

1984: 17-21. Köksal'ın Nezîf tarafından kaleme alınan (fl. 1206) *Battal-nâme*'yi esas alarak yaptığı metin nesri için bk. Köksal 2003).

2.16.2- Dânişmend-nâme

12. yüzyıldan itibaren teşekkül etmeye ve anlatılmaya başlanan İslamî Türk destanlarının 13. yüzyılda yazıya geçirilmiş bir örneğini *Seyyid Battal Gazi* destanının devamı olarak görülen *Dânişmend-nâme* teşkil etmektedir. *Dânişmend-nâme*, başta Dânişmend Ahmed Gazi olmak üzere, Dânişmendli büyüklerinin kahramanlıkları etrafında meydana getirilen destanî bir eserdir (Banarlı 1971: 202).

Dânişmend-nâme, önce Selçuklu sultanı II. İzzeddin Keykâvus'un emriyle yazıcılarından İbnî Alâ tarafından derlenmiş ve Türk diline yazıya geçirilmiştir. Aynı eser, Osmanlı hükümdarı Sultan II. Murad'ın emriyle 15. yüzyılda Tokat dizdanı Ârif Ali tarafından tekrar yazılmıştır. Ârif Ali, *Dânişmend-nâme*'yi açık bir Türkçe ile ve aralarında manzum parçalar da bulunan bir nesir diliyle on yedi bölüm halinde yazmıştır (Banarlı 1971: 202).

2.16.3- Hamzanâme

Hz. Hamza'nın şahsiyeti etrafında teşekkül eden rivayetleri toplayan ve kıssahanelik ile meddahlık geleneğinin en önemli ürünlerinden olan *Hamzanâmeler*, 16. yüzyıldan itibaren başlayarak 19. yüzyılın sonlarına kadar "kissahan"lar ve "meddal"lar tarafından anlatılmış ve okunmuştur. Yazılı kaynaklar daha 13. yüzyılın sonlarında Suriye Türkmenleri arasında *Hamzanâmelerin* varlığından söz etmektedirler (Köprülü 1981: 344). Bilinen en eski *Hamzanâme* yazması örneğini, Hamzavî adında birisi kaleme almıştır. Geçmiş dönemlerde yazılan *Hamzanâme* yazınlarından bazıları günümüze kadar gelebilmiştir (*Hamzanâmeler* üzerine yapılmış bir çalışma için bk. Sezen 1991).

2.16.4- Saluk-nâme

Anadolu ve Rumeli'nin Türkleştirilmesinde önemli görevleri yerine getiren 13. yüzyıl alıp erenlerinden Sarı Saluk etrafında pek çok menkıbe meydana gelir. Sarı Saluk'un menkabelelerinin derlenerek bir kitap haline getirilmesi, Cem Sultan sayesinde olmuştur. Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, Sarı Saluk'un menkabelelerini müritlerinden dinleyip beğenen Cem Sultan'ın emriyle Anadolu ve Rumeli'yi adım adım dolayarak menkabeleleri derlemiş ve *Saluk-nâme* adlı eserde toplamıştır (Akalin 1987: 111). Üç ciltten oluşan *Saluk-nâme*'nin çeşitli nüshaları mevcuttur ve bu nüshalar üzerinde Şükrü Haluk Akalin tarafından çalışılmıştır (Akalin 1987).

2.16.5- Cengiz-nâme

M. Fuad Köprülü'nün *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde (Köprülü 1981: 236-238) konusu ve teşekkülünü izah ettiği ve motifleri, üslubu ile diğer Türk destanlarıyla ilişkilerini bağarlı bir şekilde ele aldığı *Cengiz-nâme*, eski Oğuz ve Uygur hükümdarlarının silâhlerine dair Türk boyları arasında söylenen menkabeleleri, Moğol fütuhatından sonra Cengiz adı etrafında toplayan bir eserdir (İnan 1987: 204). *Cengiz-nâme*'nin yazma ve matbu nüshaları mevcuttur. Yazma nüshaları, Paris Milli Kütüphanesi, Berlin Devlet

Kütüphanesi, Briush Museum gibi kütüphanelerle çeşitli şahısların elinde olan nüshalardır. Matbu nüshalar ise Halfin (1822) ve Cihanşin (1877) tarafından yayımlananlarla Radloff'un 1870'te yayımladığı nüshadan oluşmaktadır (İnan 1987: 198).

2.16.6- Hz. Ali Cenknâmeleri

"13. yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında tercüme, uyarılma veya te'lif edilen Hz. Ali Cenknâmeleri İslamiyetten önce "Alp" tipi çevresinde teşekkül eden destânlar ile dinî unsurlar ile donatılmış, maddî kuvvetin arka plana atılıp maneviyatın ön plana çıkarıldığı "Vefî" tipinden de bazı unsurları bünyesinde taşıyan "Gazi" tipi çevresinde teşekkül eden dinî destânlardır." (Çetin 1997: XXX).

Başlangıçta meddahlar tarafından anlatıl原因 Hz. Ali cenknâmeleri, zamanla sözlü gelenekten çıkarak yazılı kaynaklarda varlığını sürdürmüştür. Yazmalar halinde elden ele dolaşan cenknâmeler, matbaa imkânlarının kullanılmasına başlanılmasıyla taşbaskısı matbu eserler halinde okunmaya başlanmış, Cumhuriyet döneminde de Latin harflerine aktararak yayımlanmıştır. Özde tekke-tasavvuf edebiyatının, genelde halk edebiyatının en önemli kaynakları arasında gösterilen Hz. Ali cenknâmelerinin bugün, yazma ve taşbaskısı olmak üzere, pek çok nüshasından söz etmek mümkündür. Hz. Ali cenknâmeleri üzerine doktora yapan İsmet Çetin'in tezinden yola çıkarak bazı yazma ve taşbaskısı cenknâme isimlerini aktarıyoruz: "Kıssa-ı Kahkaha Gazavât-ı 'Alî Keremullahu Veche", "Gazavât-ı 'Aremrem Bin Musallat Cengidür", "Gazavât-ı Kıssa-ı Mukaffa' Hazret-i 'Alî Keremullah Veche Cengidür", "Kıssa-ı Hayber 'Alî Murtazâ", "Gazavât-ı Hazret-i 'Alî", "Kıssa-ı Seyiddü'l-Murselin Huneyn Gazası ve Şâhı Mervân'ın Cengidür", "Cenâdîl Kal'ası Manzumesi", "Dâstân-ı Kesik Baş", vd. (Adı geçen Hz. Ali cenknâmelerinin genel özellikleri ve özellikleri için bk. Çetin 1997: 1-42)

2.16.7- Hızırnâmeler

Sözlü ve yazılı edebiyat dahilinde meydana getirilen pek çok eserde Hızır ve İlyas ile ilgili pek çok bilgiye (Menkabe, efsane, inanış, vs.) rastlamak mümkündür (Hızır ve İlyas'la ilgili menkabe, efsane ve inanışlar ile bu rivayet ve inanışlara yer veren eserler için bk. Ocak 1990). Yazılı edebiyat bünyesinde meydana getirilen ve *Hızırnâme* diye adlandırılan yazma eserler de mevcuttur. Hızır ve İlyas'la ilgili menkabe, efsane ve inanışlara yer veren yazılı eserler, atalar kültürü ve buna bağlı olarak Hızır-İlyas kültü ile ilgili araştırmalarla, efsane ve tekke-tasavvuf araştırmalarında kaynaklık edebilecek eserlerdendir.

Şeyh Muhiyü'd-Dîn Çelebi'nin *Divân-ı Şeyh Muhiyü'd-Dîn Çelebi* adlı eseri, her manzumenin sonunda Hızır anıldığı için *Hızırnâme* diye de bilinmektedir (Ocak 1990: 39).

Yukarıda anılan destan ve nâmelerin yanı sıra, halk edebiyatı çalışmalarının yazılı kaynakları olarak, *Hikâye-i Geyik*, *Hikâye-i Göğercin*, *Hikâye-i Deve*, *Dâstân-ı Ejderhâ*, *Dâstân-ı İbrahim*, *Cincime Sultan* gibi küçük dinî destan yazmalarında da söz etmek mümkündür. Bu tür destanlar, genellikle *Mevlid* nüshalarında bulunmakta birlikte, bazen de müstakil yazma mecmualarda yer alabilmektedirler (Ocak 1989: 11).

Ayrıca tekke-tasavvuf edebiyatı geleneği dahilinde çeşitli konular (Hicret, miraç, nasihat, fazilet, fütüvvet, tarikat, peygamberin hayatı, mevlid, hilye, Hz. Hüseyin'in katli, vd.) çerçevesinde meydana getirilen ve kimi çeşitli eserlerin bünyesinde yer alan kimi de müstakil olarak yazılan eserler (Miraçnâmeler, Mevlidler, Fütüvvetnâmeler, Siretî'n-Nebîler, vd.) de Tekke-tasavvuf edebiyatı araştırmalarına metin ve yorum bağlamında kaynaklık etmektedirler (Anılan konuları içeren bu tür eserler hakkında bk. Güzel 1999).

2.17- Seyahatnâmeler:

2.17.1- İbn Fazlân Seyahatnâmesi

Türk kültür tarihi ve halk edebiyatı araştırmaları için çok değerli bilgiler aktaran seyahatnâmelerin başında *İbn Fazlân Seyahatnâmesi* gelmektedir. 10. yüzyılda İslamiyet'i kabul eden ve İdil bölgesinde yaşayan Bulgar Türklerinin hakani İteber'in talebi üzerine Abbasî halifesi Muktedir-billah, İdil Bulgarları arasına bir elçi heyetini göndermiştir ve bu heyet içerisinde halife ve veziri adına gönderilen mektupları okumak, hediyelemesi vermek, fakihlere ve muallimlere başkanlık etmekte görevli Ahmed b. Fazlân adında bir kâtip de yer almıştır. Heyetin en önemli görevlerinden birisi, Bulgarlara İslamiyet'i öğretmek. İbn Fazlân, elçi heyetinin yolculuğu sırasında geçtiği yerler ve karşılaştığı Türk boyları hakkında notlar tutmuş, Bağdat'a döndükten sonra da elçilik heyetinin geçtiği Türk ülkelerinin idarelerini, dinlerini (Gök Tanrı inancı, Şamanizm, dağ, ağaç, su ve ateş kültürleri ile atalar kültü, tabu, vd.) yaşayış tarzlarını ve âdetlerini (Defin ve yasa uygulamaları, vd.) anlatan son derece önemli bir eser kaleme almıştır (Fazlân'ın aktardığı bilgilerin değerlendirilmesi için bk. İnan 1986: 4, 9, 10, 27, 47, 100, 101, 178). İbn Fazlân'ın *Seyahatnâme (El-Rihle)* adlı eseri, yukarıda da ifade edildiği üzere Oğuz, Peçenek, Başkurt, Hazar, Bulgar Türklerinin gelenek ve görenekleri, kültürel ve sosyal yapıları, inançları hakkında son derece önemli bilgiler içermektedir (İbn Fazlân'ın eserinin Türkçe neşri için bk. Şeşen 1975. Ayrıca, A. Z. Togan'ın yurt dışında yaptığı neşir için bk. Togan 1939).

2.17.2- Ebu Düle'f'in "Risâle"si

10. yüzyıl İslam seyyahlarından Ebu Düle'f'in *Risâle* adlı eseri, Peçenek- Çigil, Kimek, Tokuz-Oğuz, Kırız, Karluk, Kuluk, Hitay Türkleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Fakat, Düle'f'in adı geçen Türk gruplarıyla ilgili verdiği bilgilerden bazıları, kimi araştırmacılarca ihtiyatla karşılanmıştır. Düle'f'in verdiği bilgiler, çoklukla adı geçen Türk gruplarının inançları (Gök Tanrı inancı, Şamanizm) hakkındadır. Özellikle de Kırız Türklerinin ibadetleri sırasında mevzu ilahiler okudukları hakkındaki bilgi, Türk sözlü şiirinin 10. yüzyıldaki durumu hakkındaki yorumlara katkı sağlayabilecek cinstendir (Düle'f'in aktardığı bilgilerden bazıları için bk. İnan 1986: 8, 10, 11). Düle'f'in *Risâle* 'sindeki Türklerle ilgili bölüm Ramazan Şeşen tarafından Türkçeye çevrilmek yayımlanmıştır (Şeşen 1975: 82-92).

2.17.3- İbn Batuta Seyahatnâmesi

Asıl adı Şerefüddin Ebu Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin İbrahim et-Tanci olan meşhur Arap gezgini İbn Batuta, 1325 yılında ülkesinden ayrılarak

otuz yılı aşkın bir süre zarfında, içinde Türkiye ve Kuveyt Türk ülkelerinin de bulunduğu çeşitli bölgeleri gezmiş ve seyahatinin sonunda anlattı, Muhammed b. Cüzey el-Kelbi tarafından kaleme alınmıştır. İçinde daha çok halk bilimi araştırmaların ilgilendirecek bilgilere (Ahilik teşkilatı ve ahiler, giyim kuşam, yiyecekler, meskenler, merasimler, töreler, vd.) yer veren seyahatnamede Türklerin din ve dolayısıyla ağıt ve yas gelenekleri ile ilgili bilgilere de rastlanmaktadır. İbn Batuta'nın seyahatnamesinden bazı bölümler, 1989 yılında *İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler* (İstanbul 1989) adıyla İsmet Parmaksızoğlu tarafından neşredilmiştir.

2.17.4- Rubruk Seyahatnamesi (Moğolların Büyük Hanına Seyahat)

13. yüzyılın meşhur seyahatlarından papaz Wilhelm Von Rubruk'un meşhur seyahatnamesi, Moğolların yanı sıra Türk boylarının inançları ile gelenek ve görenekleri hakkında da bilgiler içermektedir. Uygurlara ait töz ya da ongonlar, Uygurların tek tanrıcılığı, kütük kemüğü falı, Kıpçak-Kuman boylarının "obo-oba" geleneği, vd. hakkında bilgiler temin edebileceğimiz Rubruk seyahatnamesi, Türkiye'de ancak 2001 yılında yayımlanabilmiştir (Rubruk 2001).

2.17.5- Evliya Çelebi Seyahatnamesi

1611-1682 yılları arasında yaşayan Evliya Çelebi, meşhur seyahatnamesinde (Seyahatname'nin en son nesri, "Yapı Kredi Yayınları" tarafından yapılmaktadır. 10 cilt olarak planlanan nesrin bugüne kadar ilk yedi cildi neşredilmiştir.), gezip gördüğü yerler hakkında bilgiler verirken sözünü ettiği bölgelerde yaşayan toplulukların kültürleri üzerinde de durarak bunlarla ilgili örnekler de aktarmıştır. İçerisinde efsane metinlerinin yanı sıra (Sakaçoğlu 1989), Karagöz, ortaoyunu ve meddahlık geleneği ile ilgili çok değerli bilgiler barındıran *Seyahatname*, Türk adları (kişi, yer, vd.) bakımından da zengin bir kaynaktır (Sakaçoğlu 2001: 17-25). Özellikle de ortaoyunu, Karagöz ve meddahlık geleneği ile ilgili araştırmalarda önemli bir kaynak görevi üstlenen *Seyahatname*'de İstanbul ve Bursa meddahları (Nurku 1977: 29-32), IV. Murat döneminin göçür çalan aşklarının isimleri, ortaoyunu kolları ve Hacıvali ile Karagöz hakkında değerli bilgiler yer almaktadır (*Seyahatname*'nin halk edebiyatı ve halk bilimi araştırmalarına ne derecede kaynaklık ettiği ya da edebileceği konusunda bk. Tan 1974).

2.18- Mesnevîler:

Başta Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si olmak üzere, pek çok mesnevî hikâye, kıssa, masal ve fıkra zenginliği ile dikkat çekmektedir. Ayrıca, Nâimî-i Hamîdî'nin *Mihnazara-i Seyfi Keldân* adlı mesnevisinde olduğu gibi, bazı mesnevîlerde, geçmiş döneme ait aşkların adlarına da rastlamak mümkündür. Örneğin Hamîdî'nin mesnevisinde "Karacaoğlu" adı zikredilmektedir (Elçin 1976: 93).

2.19- Surnâmeler:

Osmanlı dönemi düğünleri, şenlikleri, eğlenceleri ve halk sporlarından bahsedilen surnâmeler, özellikle de halk tıyrosu ve aşık edebiyatı araştırmaları için zaman zaman ikinci dereceden kaynaklar arasına girebilmektedirler. Örneğin Topkapı Sarayı

Kütüphanesi'nde bulunan ve III. Murat'ın 1582 yılında yaptırdığı sünnet düğününün anlatılan bir surnâmede ...*Kimi Karacaoğlu'nun türkisi ile gönlin eğlencidir...* ibaresine yer verilmektedir. Ayrıca, *Surnâme-i Lebîb*'de ortaoyununa ait iki kolun adı (Zuhurî kolu ve Ali Ağa kolu) zikredilmektedir (Nurku 1997).

2.20- Felvalar:

Evlenme gelenekleri, giyim kuşam, süslenme, yapılması yasak olan işler ve davranışlar gibi daha çok halk biliminin alanına giren konulara kaynaklık eden felvalarda zaman zaman meddahlık sanatı gibi, halk edebiyatının inceleme alanına giren konular hakkında da bilgiler aktarılmaktadır. Örneğin bir Ebussuud felvasında, meddahlar tarafından anlatılan Hz. Hamza'nın oğulları Kasım ile Bedi arasındaki çatışmayı dinleyenlerin ikiye ayrılıp hikâyeye kendilerine fena kapırdıklarından ve bu nedenle namaz vakitini unuttuklarından söz edilmektedir (And 2003: 4-5).

KAYNAKLAR

- ACAROĞLU, M. Tümer (1976), "Türk Halkbilgisi Kaynakçası Üzerine", *1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri I. c. Genel Konular*, Ankara, 21-46.
- AÇA, Mustafa (2003), *Öğuznamelilik Geleneği ve Anadolu Öğuznamesi*, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.
- AKALIN, Şükrü Haluk (1987), *Sahin-Neme*, 2 c., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- AKAYDIN, Halis (t. y.), *Ahmed Harami Destanı*, (y. y. y.): Tercüman 1001 Temel Eser.
- AKSOY, Ömer Asım (1988), "Atasözleri, Deyimler", *Türk Dil Araştırmaları Yıllığı Belleten*-1962, 2. b., 131-166.
- ALANGU, Tahir (1990), *Bilur Kök*, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1987), "Fırat Havzası ve Doğu Anadolu'da Yazılmış Çönkler", *Fırat Havzası Yabancı Eserler Sempozyumu*, Elazığ, 227-232.
- AND, Melin (2003), "Meddah, Meddahlık, Meddahlar", *Meddah Kitapı* (haz. Ünver Oral), İstanbul: Kitabevi, 3-17.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1991), *Eski Türk Şiiri*, 2. b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1987), *Mekaleler*, 1. c., Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1991), *Kutadgu Bilig-1. Metin*, 3. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARSLAN, Mehmet-Burhan Paçacıoğlu (1996), *Levâ-yî-i Hoca Nureddin*, Sivas.
- ARTUN, Erman (2001), *Âşıklik Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Ankara: Akçağ.
- ASLANOĞLU, İbrahim (1976), "Geçen Yarıyıldaki Folklorumuza Işık Tutan Kaynaklar", *1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri I. c. Genel Konular*, Ankara: 69-74.
- AŞKUN, Vehbi Cem (1975), "Yazma, Çönk ve Sigirdir", *Sivas Folkloru*, 3 (33), 3.

- ATSİZ (1992), *Aşk Paşaoğlu Tarihi*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları
- BANARLI, Nihad Sami (1971), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, 1. c., İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- BANG, W.-G. R. Rahmeti (1936), *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Semineri Neşriyatından.
- BAYKARA, Tuncer (2002), "Türklüğün Eski Zamanları", *Türkler*, 1. c., Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 277-307.
- Beydeba (1985), *Kelile ve Dinne* (çev. Ömer Rıza Doğrul), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Beydeba (1998), *Kelile ve Dinne* (hızl. Sadık Yalsız Uçanlar), İstanbul: Timaş Yayınları.
- BORATAV, Pertev N. (1942), *Halk Edebiyatı Dersleri*, Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Neşriyatı.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1930), "Orhun Abidelerinde Atalar Sözü", *Halk Bilgisi Haberleri*, 1 (3), 13-14.
- CUNBUR, Müjgan (1974), "Folklor Araştırmalarında Cönklerin Yeri", *1. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri*, Ankara, 69-73.
- CÜVEYNİ Alaaddin Ata Melik (1988), *Tarih-i Cihan-güşa*, (çev. Mürsel Öztürk), 3 c., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ÇAĞDAS, Kemal (1962), *Pançatantra Masalları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ÇELEBİ Lanî'î-zâde Abdullah (1994), *Latifeler* (hızl. Yaşar Çalışkan), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ÇETİN, İsmet (1997), *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenââmeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Divânî Lâgat-ir Türk Tercümesi*, (çev. Besim Atalay), 4 c., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985.
- DUNDES, Alan (1998), *"Halk Kimdir"* (Çev. Metin Ekici), Millî Folklor, Sayı: 37
- DUMAN, Mustafa (1990), "Taşbaskısı Nasreddin Hoca Kitapları", *Tarih ve Toplum*, 73, 53-55.
- DUMAN, Mustafa (1996), "Veled Çelebi'nin Letâif-i Hoca Nasreddin Adlı Eseri", *Nasreddin Hoca'ya Armağan*, (hızl. M. Sabri Koz), İstanbul: Oglak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti., 123-133.
- Ebulgazi Bahadır Han (1998), *Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soy Kütüğü)*, (hızl. Zühâl Kargı Ölmaz), Ankara: Simurg Yayınları.
- Ebulgazi Bahadır Han (t. y.), *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terâkime)*, (hızl. Muharrem Ergin), (y. y.): Tercüman 1001 Temel Eser.
- Edîb Ahmed b. Mahmud Yüknêf (1951), *Atabetü'l-Hakâyk* (hızl. Reşid Rahmeti Arat), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü (1976), "Halk Edebiyatımızda Kaynaklar Meselesi ve XVI. Asır Ozanî Karacaoglan", *Atsız Armağanı*, (hızl. Erol Güngör-vd.) İstanbul: Ötügen Yayınevi, 91-125.

- ELÇİN, Şükrü (1981), *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü (1988a), "Cönkler ve Mecmualar Üzerine", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, 1. c., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 11-12.
- ELÇİN, Şükrü (1988b), "Şâirnameler ve Sun'î'nin Şâirnamesi", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, 1. c., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 84-85.
- ELÇİN, Şükrü (1988c), "Âşık Ömer'in Şâirnamesi", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, 1. c., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 319-334.
- ELÇİN, Şükrü (1988ç), "Bir 'Emsal' Kitabı", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, 2. c., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 369-372.
- ELÇİN, Şükrü (1988d), "British Museum'da Bulunan Yazma Bir Türk Atalar Sözü Mecmuası", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, 2. c., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 357-360.
- ELÇİN, Şükrü (1988e), "Oxford'da Bir Mecmua (Atalar Sözü)", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, 2. c., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 361-368.
- ERASLAN, Kemal (1973-1975-1976), "Manzum Oğuznâme", *Türkiyat Mecmua*, XVIII, İstanbul, 169-236.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (1986), "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1986, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 13-16.
- ERGİN, Muharrem (1996), *Orhun Abideleri*, 20. b., İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1997) *Dede Korkut Kitabı I*, 4. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (hızl.) (1988), *Oğuz Kağan Destanı (Tercüme, Metin, Sözlük)*, 2. b., İstanbul: Hülbe Basım ve Yayımları A. Ş. (Not: Adı geçen eser, Bang ile Arat'ın 1936 tarihli neşrinin geniş okuyucu kitleleri düşünülerek yapılan bazı küçük değişikliklerle yeniden neşriden ibarettir.)
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1973), *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1976), "Beklenmedik Kaynaklarda Folklor", *1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri I. c., Genel Konular*, Ankara, 119-125.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1984), "Cönkler Üzerine", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları* 1984, 107-173.
- GÖRKEM, İsmail (2001), *Türk Edebiyatında Ağular Çukurova Ağuları Metin-İnceleme*, Ankara: Akçağ.
- Güvâhî (1983), *Pend-nâme*, (hızl. Mehmet Hengirmen), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- GÜZEL, Abdurrahman (1999), *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ.
- İNAN, Abdülkadir (1986), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 3. b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İNAN, Abdülkadir (1987), *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1999), *Şair Teskireleri*, Ankara: Grafiker Yayınları.

- KARADAĞ, Metin-Azra Kaya (1995), *Halk Bilimine Giriş*, Balıkesir: Balıkesir Akademik Dergisi Yayınları.
- KAYA, Doğan (1990), "Şairanemeler", Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü Yayınları.
- KÖKSAL, Hasım (1984), *Batılhanemelerde Tip Motif Yapısı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KÖKSAL, Hasım (2003), *Batıl Gazi Destanı*, Ankara: Akçağ.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1981), *Türk Edebiyatı Tarihi*, 3. b., İstanbul: Ötügen.
- KUT, Güney (1992), "Nasreddin Hoca Hikâyeleri Yazmalarının Kolları Üzerine Bir Deneme", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, II. c., *Halk Edebiyatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 147-200.
- KUTLU, Şemseddin (c. y.), *Türk-nâme*, Iy. y. y. j. Tercüman 1001 Temel Eser.
- NUTKU, Özdemir (1997), *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1983), *Bektaşî Menâkıb-namelerinde İslam Öncesi İlahî Motifleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1984), *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menâkıbleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1989), *Türk Folklorunda Kesik Baş (Tarih-Folklor İlişkilerinden Bir Kesit)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ÖGEL, Baheddin (1993), *Türk Mitolojisi*, 1. c., 2. b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖNER, Mustafa (1998), *Bugünkü Kıyık Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1995), *Türk Halk Bilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet (1989), *İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- RUBRUK, Wilhelm Von (2001), *Möğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255*, (gev. Engin Ayan) İstanbul: Ayvığı Kitapları (Kitabevi).
- SAKAOĞLU, Saim (1983), "Bilmece Termini Üzerine Notlar", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XVII-XXII/2 1979-1983, Ankara.
- SAKAOĞLU, Saim (1985a), "Beklenen Kaynaklarda Folklor", *Erciyes*, 8 (89), 1-2.
- SAKAOĞLU, Saim (1985b), "Divânî Lügat-i Türk'ün Halk Edebiyatı Açısından Tıpağı Değer", *Araştırma Dergisi* (Ezrum), 13 (1), 301-315.
- SAKAOĞLU, Saim (1985c), "Derleme İle İlgili İlk Anketler, İlk Geziler ve Derleme Bibliyografyası", *Türk Folkloru Araştırmaları 1985/1*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 81-107.
- SAKAOĞLU, Saim (1987), "Cönklerin Kültür Tarihimizdeki Yeri", *Fırat Hıyarı Yazara Eserler Sempozyumu*, Elazığ, 219-226.

- SAKAOĞLU, Saim (1989), "Evliya Çelebi'nin Nakliyeti Efsanelerin Türk Efsaneleri İçindeki Yeri", *Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4, 282-291.
- SAKAOĞLU, Saim (1998), *Dede Korkut Kitabı*, 2. c., Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları ve Geliştirme Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim (1999), "Divânî Lügat-i Türk'teki Atasözlerinin Anadolu'daki İzleri", *Divânî Lügat-i Türk Bilgi Sözlüğü Bildirileri*, 7-8 Mayıs 1999, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 36-46.
- SAKAOĞLU, Saim (2001), *Türk Ad Bilimi I Giriş*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim (2002), *Günışığı ve Boyun Maadları*, Ankara: Akçağ.
- SERİKLİ, Güner (1976), "Türkiye'de Halkbilimi Alan Çalışmaları Üzerine İlk Düşünce ve Uygulamalar", *Halkbilimi*, 20, 3-15.
- SEYİDOĞLU, Bülge-Othman Yavuz (1990), *Güçlükten Kolaylığa Kederden Servince (Ferec Ba'de Ş-Şide) Seçme Hikâyeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma Dairesi Yayınları.
- SEZEN, Lütfi (1996), *Halk Bilimi ve Derleme Metinleri*, Erciyes: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- SINOR, D. (1950), "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülahazalar" (gev. Ahmet Ateş), *JU. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, IV (1-2), İstanbul, 1-13.
- ŞESEN, Ramazan (haz.) (1975), *Onuncu Asırda Türkistan'da Bir İslam Seyahat İbn Fazlan Seyahatnamesi*, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- TAN, Nail (1974), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi/Folklorik Dizin Denemesi*, Ankara.
- TAN, Nail (1995), *Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler*, 3. b., İstanbul.
- TEKİN, Talat (1989), *XI. Yüzyıl Türk Şiiri Divânı Lügat-i Türk'teki Manzum Parçaları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TIETZE, A. (1966), *The Roman Riddles and Turkish Folklore*, San Francisco-Los Angeles: University of California Press.
- TOGAN, A. Z. (1939), *İbn Fadlan's Reisebericht*, Lpz.
- TOGAN, A. Zeki Veilid (1982), *Oğuz Destanı Reşideddin Öğüzname'si, Tercüme ve Tahlili*, 2. b., İstanbul: Enderun Kitabevi.
- TÜRKMEN, Fikret (1999), "Günümüz Halk Şiirinde Kullanılan Şekil ve Türlerin Divânî Lügat-i Türk'teki İlk Örnekleri", *Divânî Lügat-i Türk Bilgi Sözlüğü Bildirileri*, 7-8 Mayıs 1999, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 30-35.
- TÜRKMEN, Fikret (1999), *Nasreddin Hoca Laifelerinin Şerhi (Burhanîye Tercümesi) Transkripsiyon, İncelene, Metin, İsmir: Akademi Kitabevi*.
- URAZ, Murat (1977), "Cönkler ve Sefneler", *Türk Folklor Araştırmaları*, 17 (337), 8057-8059.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir (1967), "Halk Edebiyatı Araştırmalarında Cönklerin Yeri", *Türk Kültürü*, 5 (60), 905-907.
- YILDIRIM, Dursun (1994), "Türkiye'de Folklor Araştırmalarının Gelişme Devreleri", *Milli Folklor*, 3 (21), 2-15.

II. ARAŞTIRMALARIN TARİHİ

1- Avrupa Halk Edebiyatı Çalışmaları Tarihi:

1.1- İlk Çalışmalar, İlk Eğitimler

Halk edebiyatı araştırmalarının tarihi, halk edebiyatı ürünlerinin yaratılış, üretiliş veya yazıya geçiriliş tarihine göre son derece yenidir. Halk edebiyatının bilimsel bir araştırma alanı olarak bilim dünyasının dikkatini çekmesi, onun insanlık tarihinde ve zihniyetinde "edebiyat"ın bir parçası olarak değerli görülmesiyle ve edebiyat tarihine eklenmesiyle ortaya çıkmış değildir. Ana karadaki "klasik" edebiyat tarihlerinin uzun yüzyıllar boyunca üreticilerini "sanatçı", üretilmelerini "edebiyat eseri/sanat eseri" olarak kabul etmediği bu alan, bir başka disiplinin doğuş süreçlerinde değerli görülmüş ve araştırılmaya başlanmıştır: Bu disiplin folklorudur. Bu nedenle, bütün dünyada halk edebiyatı çalışmalarının tarihi ile folklor çalışmalarının tarihi paraleldir.

Folklor terimi ve disiplini, Avrupa sosyal ve kültürel hayatının değişim ve dönüşüm süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve dünyaya yayılmıştır. Bu nedenle, gerek dünya folklor çalışmalarının gerekse herhangi bir ulus veya bölgenin folklor çalışmalarının eğilimlerini kavrayabilmek için, Avrupa'da folklor disiplininin doğuşunu hazırlayan şartların iyi anlaşılması son derece önemlidir.

Avrupa folklor çalışmalarını doğuran şartların temelinde, 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alarak "Orta Çağ"ı kapatması konulabilir. Avrupa bilim tarihinin "skolastik" dediği ve bütün olumsuz sıfatları yüklediği bu çağdan çıkışın ilk adımı, İstanbul'un Türklerin eline geçmesiyle biçim değiştiren Doğu ticaret yolunun denizde aranmasıyla atılmıştır. Avrupa ana karasından okyanusa açılarak önce kara derili Afrika, sonra da kızıl derili Amerika yerlileri ile karşılaşan Avrupalı gezginler, maceraperestler, tüccarlar, misyonerler, bilim adamları ve savaşçılar, önce bu "ilkel" varlıkları tanımaya çalıştılar, sonra da onların aynasında kendi "ilkel" dönemlerini görmeyi denediler.

İlhan Başgöz'ün (2002: 1-12) Guiseppe Cocchiara'dan (1981) ve bizim kimi yerli ve yabancı kaynaklarla çoğu Fransızca hazırlanmış bir çok Web sitesinden yaptığımız özetlemelere göre, (sayıların çokluğu nedeniyle bu siteleri kaynakçada göstermek mümkün olamamıştır.) ilklerle kurulan ilk teması takip eden ve Avrupa'da folklor

disiplininin doğuşunu hazırlayan ve zihniyet değişimlerini hızlandıran çalışmalar arasında şunlar zikredilebilir. XVI.Yüzyılda yaşayan Fransız aydını Michel Montaigne(1538-1582) "Denemeler/ Essais" adlı ünlü eserinde Brezilya yerlilerinden "soylu vahşi" olarak övgüyle söz etmekte ve onların medeni dünyadan daha doğal ve dürtisi bir hayat sürdüklerini, kıskançlık ve haset gibi duygulara sahip olmadıklarını savunarak yerliler üzerine ilk ve önemli dikkatlerden birini dile getirmektedir.

Bu ve benzeri duygusal yazılar, kısa sürede ilkellerin ve ikelllerle benzer "otantiklik" içinde görülen Doğu milletlerine yönelen yoğun bir ilgiye dönüşür. Bu dönemde Avrupa'da yoğunlaşan dini kurumların eleştirisi ve Hıristiyanlık öğretilerine dayanan "ümmet kütürü"nün sorgulanması, diğer dinlere ve kültürlere karşı bir hoş görüşü olmanı yaratır. Bu dönemde doğan hümanizmi akımı, ilkellerin yanı sıra, uzun yüzyıllar boyunca "hafif" yaklaşımlarıyla ötekileştirilen yakın doğu toplumlarına karşı da daha hoş görüşlü yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlar. Avrupalı gezginlerin bu dönemde kaleme aldıkları seyahatnameler, gerek gördükleri bölgelere ve insanlara karşı hümanist bir menekle kaleme alınmaları gerekse yeni yeni ilgi gören "folklorik" öğelerden söz etmeleriyle dikkat çekmektedir. Bu dönemde Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden doğuya seyahat eden Avrupalı yazarlar, tüccarlar ve misyonerler, yerli halkın dili, edebiyat ve kültür ürünlerine dikkatlerini yöneltmişler ve önemli derleme ve aktarma çalışmalarını yapmışlardır. Avusturyalı gezgin Hans Derswamm'ın (1520-1589) XVI.Yüzyılın ortalarında Kanuni Sultan Süleyman döneminde Türkiye'ye yaptığı seyahat sırasında aldığı notlar "İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü" (1987) adıyla yayımlanmıştır. Gezgini, eserinde kimi zaman nesnel kimi zaman öznel bir üslup kullanarak İstanbul ve Anadolu halk sanat ve geleneklerinden de söz etmektedir. Pietro Della Valle (1586-1652), 1650 yılında yayımlanan "Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino" adlı eserinde Türk, Fars ve diğer Asya halklarının din, töre ve törenlerinden "Montaigne-varı" bir üslupla söz eder. Türkiye, İran ve Hindistan'a alı seyahat yapan Jean Baptiste Tavernier (1605-1652), "Jean Baptiste Tavernier'in Ali Seyahat/Les six voyages de Jean Baptiste Tavernier" adlı eserinde benzer bir dille doğuyu anlatır. Fransız Antoine Galland (1646-1715) Binbir Gece Masallarını "Les milles et une nuits" adıyla 1704 yılında Fransızca'ya çevirir. Yayımlandığı dönemde büyük bir ekti uyandıran bu kitap, Avrupa masal tarihinde önemli bir yere sahiptir. La Fontain (1601-1695), şiir diliye yazdığı hayvan masallarının (fables) çoğunu, Hinfili Bidpai'nin "Kelele ve Dimne" adlı eserinden aldığıın öyler. (Başgöz 2002:2-3, Cocchiara 1981:40'tan)

XVI. yüzyılda güçlenen hümanizm akımı, yeni keşif ve icatların da etkisiyle, Avrupa insanında seyahat etme ve araştırma duygularının kamçıları. Böylece Avrupa'da öteki kültürlerle ve insanlara daha nesnel bakabilen bir aydın kitle yetişti. Aynı aydın kitle "tümet"e dayalı siyasal ve kültürel tercihlerin yerine "ulus" a dayalı terminolojileri geliştirmeye başladı. Bu dönem aydınının tamamını ilkelere ve folklorla otlulu bakmaz ise de, ilkelere ve doğu ulusları üzerine yaptırın çalışmaları, Avrupa'nın geçmişine duyulan merakın günden güne artmasını sağlar. Bu dönem çalışmalarının kuramsal gerçekleştiri şöyle kurulur: Amerikalı ilkelere ve doğular gibi Avrupa'nın da bir ilkel dönemi vardır. Bu dönemi araştırmak, Avrupa'nın "soyulu vahşi" ruhunu ortaya çıkarmak için gereklidir. Avrupa'nın soyulu vahşi ruhu, Avrupalıların ilkelere en fazla benzeyen köylerinin ve halk olarak nielenen alt gelir ve kültür gruplarının arasında aranmalıdır. İşte bu

mekteplarda doğu kültürüne imrenen ve dolaylı olarak kendi kültürünü eleştiren ifadeler kullanırken kendi kültür ve geleneklerini değiştirme isteğini ortaya koymuştur. (Başgöz 2002:5). Bernard de Fontenelle (1657-1757) 1724 yılında yayımladığı "Hayvan Masallarının Kökeni/L'origine des fables" adlı eserinde bir hukukçu olmasına rağmen masalların kökeni üzerine ortaya koyduğu fikirler dönemi için önemlidir.

Bu dönemde Avrupa Folklor Tarih'i'nin yazarı Cocchiara'nın, vatandaşı olarak öneme üzerinde durduğu bir diğer isim İtalya'daki Aydınlanma hareketinin öncülerinden Giambattista Vico'dur. (1668-1744). Vico, atasözleri, hayvan masalları ve fıkraları tarihin tanıkları olarak incelenmesi gerektiğini savunur. Tarihin aydınlanmasının buna bağlı olduğunu söyleyen Vico, şiirin ve dinin kökenleri üzerinde düşünülen dil ile de ilgilenir, Alman epik şiiri ve baladları üzerinde durur ve "şiir de, din de, dil yolu ile anlatıldıklarına göre, her ikisinin de bir insan kökeni olmalıdır. Din sadece Tanrısal bir olay olamaz" (Başgöz 2002:4, Cocchiara 1981:109'dan) şeklindeki dönemi için yeni ve Aydınlanmacılar için şaşırtıcı olmayan görüşünü ortaya koyar.

Aydınlanma dönemi ile birlikte kara Avrupa'sı "akıcılık" ve "karşılaşırma" düzleminde yürürken İngiltere'de klasik edebiyata başkaldıran ve "halk edebiyatı"nı yücelten bir akım ortaya çıkar. Kısa sürede kara Avrupa'sını da etkisine alacak olan bu akım, dil ve üslup bakımından klasik dönem atlayarak Tevrat ve Homer'e uzanırken biçim olarak da halk şiirini örnek alır. Bu yönleriyle romantik edebiyat akımlarının öncüsü niteliğinde olan bu okulun kurucusu İskoç asıllı James Macpherson (1736-1796) adlı bir İngiliz şairdir. (Başgöz 2002:5) Din bilimleri üzerine sürdürdüğü eğitimini yarım bırakarak 1756 yılında "Le Montagnard ecossais" adlı kahramanlık temalı ve sözlü ve yazılı gelenegin özelliklerini taşıyan şiirini yazan Macpherson, 1760 yılında "İskoçya Yayınlarından Derlenmiş Eski Şiir Parçaları"/Fragments of Ancient Poetry Collected from the Highland of Scotland/Fragments de poesie ancienne recueillis dans les montagnes d'Ecosse" adlı kitabını yayımlar. Mensur şiirlerden oluşan bu ilk kitabı, 1762 yılında yayımladığı "Fignal" ve 1763 yılındaki "Temora" izler. Macpherson'a göre bu şiirler, 13. yüzyılda yaşamış olan "Ossian" adlı bir şaire aittir. Ancak bu şiirlerin geleneksel formları kullanan Macpherson'a ait olduğu kesindir. Bu konu, İngiliz yazar ve eleştirmen Samuel Johnson (1709-1784) ile Macpherson arasında dönemin önemli polemiklerinden birini oluşturmuştur. Macpherson'un, "Ossian" takma adıyla 1760, 1762 ve 1763 yıllarında yayımladığı üç ciltlik şiirleri, İngiltere'deki tartışmaların yanında kıta Avrupa'sında ve özellikle Almanya'da derin izler bırakmıştır. Macpherson'un şiiri, edebiyatçılar tarafından lirik, romantizm öncüsü ve İskoç dağlarının mistik ikliminin sesi olarak yorumlanmış ve onun izinden gidenlerle "Ossiancılık" adı verilen, halk edebiyatına ve halk kültürüne dayalı bir şiir okulu kurulmuştur. Bu şiir okulu, gelecek dönemlerin aydınlarının halk şiirine yönelmelerini sağlayan öncü bir akım olarak, bütün dünyaya yayılan bir etki bırakmıştır. Bu nedenle, dolaylı da olsa Türkiye'de "Beş Heceçiler" ile "Ossiancılık" arasında pekala ilişki kurulabilir.

James Macpherson'un izinden gidenler, onun akımının güçlenerek devamını sağlayanlardır. İngiliz ve İskoç balladları ve Robin Hood konularındaki çalışmalarıyla tanınan Thomas Percy (1729-1811) "Eski Şiirlerden Kalıntılar/Reliques of Ancien Poetry" adlı üç ciltlik eski İngiliz ve İskoç halk türkülerini bir araya getiren kitabını 1765 yılında yayımlar. Kitabı yazdığı önsözde Percy, folklor disiplini doğuran öncü ve önemli

sözler söyler. Derlediği balladların dil, anlatımdaki sadelik ve halk hayatına yakınlık bakımından edebiyata yapacağı kalkışı vurguladıktan sonra, bu meinlerin halka ait öz duyguları ve ulusal ruhu yansıttığını söyleyerek Herder'in "Halk Ruhu/L'esprit du peuple/Volkgeist" olarak tanımladığı halk edebiyatının ulusal ruhu temsil ettiği ve halk arasında yaşayan eski kültür öğelerini yeni ulusal kimliğin inşası için kullanmak gerektiğini savunduğu görüşleriyle örtüşen düşünceler ortaya koyar.

Sömürgelerde kazandığı başarı ve ticaretle büyük bir sosyo-ekonomik ve kültürel değişim ve dönüşüm sürecine giren Avrupa'da eski ümmetçi ve feodal yapıların çöküşüne paralel olarak ortaya çıkan yeni ve kentli orta sınıf, eski "feodal, ümmetçi ve klasik" edebiyatın yerini alan ve geniş kitlelere seslenen bu akımı kısa sürede benimser. Böylece, "keşifler" çağında ilkel insana yönelik merak, Avrupa'ya döner ve Avrupa kendi ilkel dönemlerini araştırmaaya başlar.

Avrupa'da her ulusun kendi ulusal ruhunu aradığı bu dönemde, özellikle Fransız kültürünün egemenliği altında kendi öz benliklerini kaybetme tehlikesi içinde olduklarını savlayan İsviçreli aydınlar arasında "Ossiancılık", akımı uygun bir zemin bulur. İngiltere'de başlayan akım, İsviçre dağ köylerinin gelenek, edebiyat ve sanatlarını ulusal kimliği oluşturan değerler olarak gören ve bu değerleri komşularından farklı bir ulus olabilmek için benimseyen bir aydın, sanatçı ve düşünür grubu ortaya çıkar. Ulusal Tarih Cemiyeti adına 1721-23 yılları arasında "Discourse" adlı dergiyi yayımlayan Johanne Jacob Bodmer'in (1698-1783) çalışmalarını kavramak açısından şu ifadeler oldukça özgün ve anlamlıdır: O, "halkın dili, edebiyatı, giyim kuşamı, törenleri ve gelenekleri ile ilgilenmenin tarihin görevi olduğunu ileri sürdü. Bodmer'in halkbilimine en önemli katkısı, Nibelungen ve Parcival gibi epik şiirleri bulması, incelemesi ve onları tarihin çalışma alanına alması oldu. Bodmer bu destanlarda, küçük beylikler halinde yaşayan Almanların, Roma imparatorluğunun boyunduruğundan kurtulmak ve özgürlüklerini kazanmak için verdikleri yiğitçe savaşlardan izler buldu. Tarihin çalışma alanına aldığı köylü hayatını ve köylü kültürünü daha iyi tanımak için Bodmer arşivleri taradı, yazmalar üzerinde çalıştı, köylülerden halk edebiyatı örnekleri topladı. Bu davranış, İsviçre'yi Fransız kültürü içinde kaybolmaktan kurtaran en önemli etken oldu" (Başgöz 2002:7) Başgöz'e göre, Aydınlanma Çağının "akalıcı" yazarları, halkın inanç ve geleneklerini bir zihin yanlığı olarak görürken, İsviçreli aydınlar, köylü kültürünü ulus kültürü olarak yücelterek ve halk edebiyatını tarihin çalışma alanına gôrec, halk ürünlerini "ulusun öz kişiliği" olarak ele alırlar. Böylece Aydınlanmacılar tarafından Fransa ve Almanya'da yalnızca aşağı sınıflara ad olarak verilen küçültücü "halk" sözü, İsviçre'de "ulus" anlamı kazanır. (Başgöz 2002:7) Alman asıllı bir İsviçreli olan Bodmer'in bir anlamda Grimm Kardeşlere öncülük eden bu yaklaşımları, iki vatandaşı tarafından sürdürülür: Gelenekler üzerine çalışan Justus Möser (1720-1774) ve hazırladığı "İsviçre Konfederasyonu Tarihi/Histoire de la Confédération suisse" adlı eserinde efsanelere yer veren Johannes von Müller (1786-1808) İsviçre'de bu dönemde yetişen diğer iki önemli isimdir.

Fransa'daki Aydınlanmacıların "halk" ile ilgili bu aşağılayıcı ve etkili tanımlamaları, bu ülkedeki halkbilimi çalışmaları üzerinde yavaşlatıcı bir rol oynasa da bütünlük ortadan kaldırmaz. Ossiancılık akımı İngiltere ve kara Avrupa'sında büyük bir romantizm yaratırken Fransa da buna bigane kalamaz. 1805 yılında kurulan L'Académie celtique, yazılı ve sözlü gelenekler, özellikle halk edebiyatı üzerine araştırmalar yapar.

Akademî, bu işlevini 1817 yılından 1830 yılına kadar yavaş yavaş yitirerek, arkeoloji ve tarih alanlarına yönelir. Bunda Fransa'da bu dönemde halk şiirinin yok olma sürecinde olması etkili olur. Diğer yandan Fransız masal ve efsaneleri XIX. Yüzyıl sonuna kadar derlenmeye devam eder, Fransa'daki folklor çalışmalarını daha çok bu yöne kaydırır.

Fransa'nın aksine olarak, Almanya'da Ossianiclik ve buna dayalı millî romanizm, Aydınlanmacı görüşlerden daha fazla etkili olur. Bu akımın Almanya'daki öncüsü, kendi şiirini yarattıran Tevrat'ın, Yunan destanlarından ve Ortaçağ Alman epik anlatımlarından esinlenen ve esin alanına İskandinav mitolojisini de katarak, Fransız edebiyatına karşı Almanya'da başlayan direnme yeni bir yol çizen F. G. Klopstock (1724-1803) olmuştur. (Başgöz 2002: 7)

İngiltere'de başlayan ve Friedrich Gottlieb Klopstock ile Almanya'ya ulaşan Ossianiclik akımı, Johann Gottfried von Herder'le (1744-1803) gerçek hayranını ve gelecekteki halkbilimi çalışmalarını derinden etkileyecek büyük temsilcisini yetiştirir. Başlangıçta up ve dinbilimi okuyan Herder, dönemin önemli Alman felsefecilerinden Emmanuel Kant'ın (1724-1804) felsefe derslerini takip eder. 1766 yılında "Über die neuere Deutsche Literatur" adlı ilk kitabını yayımlar. Halkbilimi açısından asıl önemli eserleri, *Alle Volkslieder* (1774), *Volkslieder* (1778) ve *Vom Geist des Ebraischen Poesie* (1782) gibi halk şarkıları ve şiirleri üzerine yaptığı derleme ve incelemelerin yer aldığı çalışmalarıdır. Kant'ın yanı sıra Johann Georg Hamann (1730-1788) ve Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) gibi dönemin önemli düşünce ve edebiyat adamlarıyla aynı kültür ortamını paylaşan Herder, Başgöz'ün yorumundan özetelecek söyleyecek olursak, kendine özgü ulusal romanizm akımını kurarak, Alman kültürünü etkisi altına alan Eski Yunan, Latin ve Fransız kültürlerine savaş açar ve ulusal kimliğin inşasında halk kültürünün temel alınması fikrini savunur. Herder, Alman halk şarkılarında Alman halk ruhunu (*L'âme du peuple allemand*) görür. Ona göre bu ürünler son derece özgün Alman kültürünü yansıtmaktadır. Bir kültür ne kadar yabancı etkilerden uzak olursa o oranda ulusaldır. Edebiyatının yapılması gereken, yüksek Alman kültür senezine varmak için Alman'ın ilkel, sade fakat zengin dilini kullanmak ve Alman ortak ruhunu yakalamak olmalıdır. (Başgöz 2002:8)

Ortaya attığı bir ulusun ortak ruhu ilkesi Avrupa'da derin izler bırakan Herder'in görüşleri Başgöz tarafından şöyle yorumlanır: "Herder'e göre bir ulusun ortak ruhu en iyi, temiz ve bozulmamış olarak halk edebiyatında bulunur. Bunun için Almanların türkileri, masal, efsane ve epik şiirleri toplanıp yayımlanmalıdır. Halkın inançlarını, değerlerini, düşüncelerini, şairler, eleştirmenler ve felsefeciler en doğru olarak bu örneklerden öğrenebilirler." (Başgöz 2002:8)

1770'li yılları Alman halk türkileri (volkslied) üzerine yaptığı çalışmalarla geçiren ve "Alle Volkslieder" (1774), "Volkslieder" (1778) adlarını taşıyan iki kitap yayımlayan Herder, üçü halkların türkilerine de dikkat çeker. Yapığı incelemelerde türküler ile müzik arasında ilişki kurarak, türkülerin sadece metinlerinin toplanmasının yetersizliğini vurgular ve müzik değerlerinin de belirlenmesini ister. Uluşu bir romanik olan Herder, uluslar arasındaki farkları coğrafî ve tarihi şartlarla ortaya çıkması doğal sonuçlar olarak görür ve her ulusun kendine özgü bir kültürünün varlığını kabul eder. Ulusların kendi

seçtikleri yolda ilerlemeleri duraklar, başka kültürler bu ulusları etkisi altına alırsa, öze dönüş için en doğru yolun "halk'a ve "halk kültürü"ne başvurmak olduğunu savunur. (Başgöz 2002:9)

Herder'in Almanya'da folklorla yönelen bu sistemli dikkati, bu alanda bilimsel bir alt yapı oluşturmuştur. Bunun sonucu olarak da, "folklor" teriminin Almanca karşılığı olan "volkskunde", W. J. Thoms'ın (Eker vd. 2003a:1-7) çok önce, 1782 yılında kullanılmıştır. (Gözyıldın 1992:1020-1021)

Herder'in görüşleri, kendisi gibi romanik akıma mensup olan Karl Joachim Friedrich Ludwig von Arnim (1782-1831) ve Clemens Brentano (1778-1842) gibi halk kültürü derlemecileri tarafından savunulursa da, kimi yaklaşımlar farklılıklarına rağmen, onun temel düşüncelerinin gerçek uygulayıcıları ve halkbilimi çalışmalarının bir alanında kurucuları Grimm Kardeşler olmuştur.

Jacob Ludwig Karl Grimm (1785-1863) ve Wilhelm Grimm (1786-1859), ilk dünya masal araştırmalarını başlatmışlar ve bu araştırmalar sırasında doğan folklor kuramlarının ortaya çıkmasına öncülük etmişlerdir. Grimm Kardeşlerin 1812 yılında Alman köylerinden derleyerek yayımladıkları "Çocuklara ve Ev Halkına Masallar" (*Contes d'enfants et du foyer / Kinder- und Hausmärchen*) külliyatı, Grimm kardeşler "ulusal geçmişin yaşayan unsurları ve kolektif Alman ruhunun yansımaları" olarak gördükleri folklorla son derece romanik duygularla yaklaşılmışlardır.

Grimm Kardeşlerin folklor çalışmalarını bakımından asıl önemli ismi Jacob Grimm'dir. 1811 yılında yayımladığı "Poesie des maitres chancier"ün yanı sıra 1818 yılında *Blanche-Neige et les sept nains* ve *Hansel et Gretel*, 1829 yılında yayımladığı *Légende héroïque allemande* onun mübhasıran folklorla yönelik çalışmaları arasında önemli bir yere sahiptir.

Grimm Kardeşler, özellikle Jacob Grimm çalışmalarını dil ve folklor ilişkisi üzerinden Alman kültürünün kaynağı üzerine yoğunlaşmış, bunun sonunda ortaya attığı görüşlerle Hint Avrupa Dil Kuramları (Başgöz 2002: 10) ve bu kuramlardan esinlenen "Diffrzyon", "Anti-Diffrzyon", "Göç", "Kültürel Ödünleme" "Karşılaşımaltı Kuram" gibi kuramlar ortaya çıkmış ve 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın önemli bir bölümünde bu kuramlar etrafındaki tartışmalar folklorcuları etkilemiştir.

İnsanın ve kültürlerin evrimi bağlamında tarihi yeniden kurma ve bu çerçevede ulusların kökenlerini araştırma gibi iki temelde yürüten folklor çalışmaları, Herder'in ulusal ruha yönelik tanımlamalarıyla kazandığı yeni boyutu 19. ve 20. yüzyıllarda son derece etkin olarak kullanmış ve ümmet eleştirisinden ulusa geçiş süreçlerinde "ulusal", burjuva eleştirisinden işçiyi olumlayan süreçlerde "sınıfsal" yeni vurgularla bütün dünyada yaygınlaşmıştır. Her ülkenin siyasal tarihi içinde ele alınabilecek bu gelişmeler, örneğin İsveç kültürü ve devleti içinde var olma mücadelesi veren Fin ulusu açısından, Dr. Elias Lönnrot (1802-1884) tarafından derlenen Kalevala, bu ulusun var oluşunun kanıtı ve bu bağlamda onun milliyetçiliğin aleşleyicisi olarak yorumlanacaktır. Diğer yandan siyasal anlamda büyük değişimler geçiren Rusya'da folklor, bir dönemde Avrupa'daki Herderci ve bir dönemdeki yapısalcı pradiğmalardan etkilenirken, Sosyalist dönemde "işçi ve köylü folkloru" bağlamında yeni yorumlarla karşılaşılmıştır. 1839

yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile kimi kültürel haklar elde eden Osmanlı azınlıkları, örneğin Sırp folklorcusu Vuc Karadzic (1787-1864) gibi folkloru ulusal kimlik kazanma süreçlerinde kullanırken, Osmanlılık fikrini devlete egemen kılmak isteyen yöneticiler, merkezde folkloru olumluleyen çalışanları eğitim eğilim göstermezler. (Dünya folklor çalışmalarının eğilimleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Eker vd. 2003a)

1.2- Folklorun İlk Derneği

İngiltere'de 1878 yılında kurulan "Folklore Society" (Folklor Derneği), folklorun ilk kurumsallaşma denemesi olarak tarihteki yerini almıştır. Folklor sözcüğünün bir bilim dalının adı olarak yayılmasında bu derneğin rolü incelenmeye değerdir. (Eker 2003a: 1-7) Bu derneğin kuruluşunun ardından İskandinav, Rus, Portekiz ve İspanyol bilim adamları da aynı kelimeyi kullanmışlardır. 20. yüzyılda "folklor" teriminin "halk oyunu ve müziği" şekline indirgenmesi bütün dünyada görülmüştür. "Folklor oynamak" şeklindeki yanlış kullanımlar, disiplini oyun ve müzik alanına indirgemiş, bunun üzerine folklor kavramını karşılamak üzere bir çok dille yeni terimler ortaya çıkmıştır. Türkçe'deki "halkbilimi", Fransızca'daki "Arts et traditions populaires" ve İngilizce'deki "folkloristik" terimleri, "folklor"un eski anlamını yitirmesi nedeniyle ortaya çıkmış veya güçlenmiştir.

1.3- Avrupa'da Folklor Teriminin İlk Kullanımı:

Dünyada ve ülkemizde yaygın bir görüş olarak, folklor teriminin İngiltere'de 22 Ağustos 1846 tarihinde William John Thoms (1803-1885) tarafından ilk kez kullanıldığı kabul edilir. Henüz doğuş sürecinde olan bir disiplinin adının İngilizce'deki son derece tanımlayıcı ve alanın sınırlarını belirleyici bir üslupla bu kullanımı, kuşkusuz ki folklor çalışmaları tarihinde bir başlangıç olarak son derece önemlidir. W. J. Thoms'un Athenaeum dergisinde ilk kez telif ettiği "folklor" terimi, 19. yüzyılda İngilizlerin ve İngilizce'nin yayılma başarılarına koşut olarak, disiplinin adı olarak benimsenmiştir. Thoms yazısında, kendisine kadar, "popüler anikite" veya "popüler edebiyat" gibi terimler altında çalışılan disiplin için "folklor"u telif ettiğini ve bu terimin isim babası olmaktan heyecan duyduğunu belirtir. (Eker 2003a: 1-7)

"Folklor" teriminin ilk kullanımı ve isim babalığı W.J. Thoms'a ait olmakla birlikte, Türkçe karşılığı "halkbilimi" demek olan bu terimin Almanca karşılığı olan "volkskunde"nin çok daha önceleri bulunduğu bilimsel araştırmanın arşivinde saklanmaktadır. Nevzat Gözaydın'ın 1978 ve 1992 yılında yazdığı iki yazılı Türk kamuoyuna da aktardığı belgelere rağmen, gerek bizde gerekse dünyada folklor teriminin ilk kullanımı ile ilgili yazı ve görüşlerde Thoms öncesine dikkat çekilmemektedir. "Popülerleşmeyen bilimsel bilginin bile kullanılmadığı" gibi bir yaklaşımla ele alabileceğimiz bu duruma Nevzat Gözaydın sitemle dokunmaktadır.

Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 1978 yılında yayımlanan 351. sayısında "Folklor Sözcüğü Üzerine" başlıklı bir yazı kaleme alan Gözaydın, Türkiye'deki araştırmacıların folklor teriminin ilk kullanımı konusunda hala yanlış bir bilgi olarak Thoms'un 1846 yılındaki yazısını gösterdiklerini dile getirerek bu bilginin yanlış

olduğunu ve tashih edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Adı daha çok jimnastik sporu ile dünya çapında ünlenen Alman Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852) 1810 yılında yayımladığı "Deutsches Volkstum" adlı kitabında "volksium" yani "halk varlığı" ve "volkskumskunde" yani "halk varlığı bilimi" terimlerini kullanır. Bu kitabın yayımlanacağından 1809 yılında söz eden Literarischen Anzeiger dergisi aynı terimleri daha bir yıl öncesinden haber verir. 1813 yılında yayımladığı kitabında Johann Felix Knaffel, "volkskunde" yani "halkbilimi" terimini kullanır. (Weber-Kellermann 1969:17'den aktaran Gözaydın 1978:5449-5450)

Aynı konuya Türk Dili Dergisi'nde 1992 yılında yayımlanan "Yine Folklor Üzerine" başlıklı yazısında yeniden dönen Gözaydın, bu kez Almanya'da "volkskunde" teriminin ilk kullanımını 1782 yılına götüren ve W. J. Thoms'un önerdiği terimi Almanca'dan çevirmiş olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu vurgulayan yeni belgeler sunar. Bu yeni bilgiye göre, Hamburg'da 10 Nisan 1782 yılında yayın hayatına atılan ve üçer aylık periyotlarla iki kez yayımlanan "Der Reisende" (Gezgin) adlı haftalık derginin, 1782 yılında yayımlanan bir nüshasında "Volkskunde" terimini bilinçli bir seçimle kullanılır ve terimin isim babası da dergisinin yayın yönetmeni Friedrich Ekkard olduğu açıktır. (Gözaydın 1992:1018-1021) F. Ekkard'ın bilinçli olarak 1782 yılında yeni kurulumakta olan disipline bu adı telif ettiğini savladıktan sonra Gözaydın, 1778 yılında yayımlanan bir kitapta aynı terime yer verildiğini, bu dönemde ayrıca "völkerkunde" teriminin de kullanıldığını bildirmektedir. Völkerkunde teriminin çeşitli halkları çalışmasıyla "etnoloji" terimine başlangıç teşkil edebileceğini, diğer yandan bir ulusun "halk" olarak tanımlanan kitlesinin kültürüne yönelik çalışmalar içinse volkskunde'nin önerilmesinin dikkat çekici bir yaklaşım olduğunu vurgulayan Gözaydın, daha bu dönemde Etnoloji ve Halkbilimi arasındaki farkın terimleştirilerek belirlendiğini ifade eder. (Gözaydın 1992:1021)

Belki yeni bulunacak belgelerle "eğlenceli" bir tartışma alanı olabilecek folklor teriminin ilk kez kullanımı konusu, Avrupa'da 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarında bir disiplinin doğuş öyküsü ve tarihi bağlamında daha fazla tartışılabilir. Ancak şurası bir gerçektir ki, alanın yakından ilgilendiği köylülerin ekim/kültür terminolojisiyle söyleyecek olursak, Avrupa'da folklor çalışmaları, keşiflerle birlikte 16. yüzyılda toprağa ekilmiş, 17. yüzyılda çimlenmiş, 18. yüzyılda yeşermiş ve 19. yüzyılda ürün vermiştir. Biraz sonda dokunacağımız üzere, Türkiye folklor teriminin ilk kullanımı serüveninde Avrupa'nın yaklaşık olarak 150 yıl gerisindedir. Türkiye'de "folklor" teriminin bir disiplinin adı olarak kullanıldığı ilk yazılar, 1913-1914 yıllarında yayımlanabilmektedir.

2- Türkiye Halk Edebiyatı Çalışmaları Tarihi:

İstanbul'un Türklerin eline geçmesiyle Avrupa'da başlayan keşifler çağı ve bunu izleyen dönemlerde ortaya çıkan reform ve rönesans siyasal hareketlerle, keşifler, sanayileşme ve kentleşmeyle ortaya çıkan veya hız kazanan hümanizm, romantizm ve aydınlanma gibi siyasal ve kültürel akımların göreceli olumlu ve olumsuz sonuçlarından beslenen ve Fransız devrimiyle yeni bir boyut ve yorum kazanan "halk" yaklaşımlarının seyri ve sonuçlarının Türkiye'den yakından gözlemlendiği ve değerlendirildiği söylenemez. Her ne kadar halk edebiyatının bütünü göz ardı edilmediği, yerel kültür değerlerinin

olumlandığı "Türki-i Basit" ve "Mahallileşme" (Köprülü 1999) gibi akımlar, Türk folklor tarihinin başına yerleşirmek mümkün gibi görünse de, bunların şuru ve Avrupa'daki süreçleri yakından izleyen bir folklor yaklaşımının ürünü olmadığı ve farklı motivasyon noktalarından güç alan bir "dili duyartılığ" olduğu açıktır. Bu nedenle Türk folklor çalışmalarının başlangıcını 1839 Tanzimat Fermanı öncesinde aramak boşunadır. Bu tarihen önceki dikkatleri, folklor metinlerine yer vermeleri dolayısıyla ancak "Kaynaklar" bahsinde inceleyebiliriz. Örneğin Fuad Köprülü tarafından 1839 öncesinin son temsilcilerinden biri olarak nitelenen (1999:299) Akif Paşa'nın (1787-1845) bir divan edebiyat ekolü temsilcisi olmasına rağmen

"Kıyılmaz ıken öpmeye tenin
Şimdi ne halde dir nazik bedenin
Andıkça gülşende gonca dehennin
Yansın ahım gibi kül olsun güller" (Oğuz 1994:49)

şeklinde hece vezniyle koşma tarzında şiirler yazmasını, İngilizce'de Macperson'un "Ossiaticlık" akımıyla ilişkilendirmek mümkün değildir.

Tanzimat'ın ilamından sonra Osmanlı devletinde üç edebiyat ve kültür adamının halk edebiyatına yönelen dikkati önemlidir. Köprülü'den başlayarak bu konuya dokunan bütün araştırmacılar İbrahim Şinasi (1826-1871) Namık Kemal (1840-1888) ve Ziya Paşa'nın (1825-1880) çalışmalarına yer vermişlerdir. (Köprülü 1999, Yıldırım 1998). Tanzimat döneminin Batı edebiyatını ve kültür hayatını yakından takip eden ve bu üç edebiyatçı içinde Batıda gelişen folklor yaklaşımlarını en iyi kavrayan ve formüle eden Ziya Paşa'dan önce dönemin kültür atmosferini daha iyi kavrayabilmek açısından Şinasi ve Namık Kemal üzerinde durmak gerekecektir.

2.1- Kaynak Kişiyi Yönelen İlk Dikkat: İbrahim Şinasi

Şinasi, Osmanlı geleneksel eğitim kurumlarında öğrenim gördükten sonra memuriyet hayatına atılır.Tophane Mühürîyet Mektubu Kalemî'nde Arapça, Farsça, ve Osmanlıca'nın yazı kurallarını ve aynı dairede görevli eski adı Chateaufort olan Reşat Bey'den Fransızca dersleri alır.1849'da bilgisini artırması için devlet tarafından Paris'e gönderilir. Burada matematik, tarih, doğa bilim ve toplumsal bilimlerle ilgilienir. Edebiyat ve dil konularındaki çalışmalarını sürdürür. Doğubilimci De Sacy ailesi ile dostluk kurar. Fransız yazar ve düşünür Ernest Renan'la (1823-1892) tanışır, Alphonse de Lamartine'in (1790-1869) toplanlarını izler. Doğubilimci Pavet de Courteille'e (1821-1889) bilimsel çalışmalarında yardım eder. Döğubilimci Emile Littré (1801-1881) ile tanışır. 1851 yılında Société Asiatique'e üye seçilir. 1854'te Paris'ten döner. İstanbul'un siyasi çalkantıları arasında kah ilüfa görevcek kah cezalandırılarak geçirdiği yaklaşık 10 yıllık bir dönemin ardından 1865'te yeniden Fransa'ya gider. Orada sözcük çalışmalarına yönelir. 1867'de İstanbul'a döner. Kısa bir süre sonra yeniden Paris'e gider. Burada kaldığı iki yıla yakın sürede, Fransa Bibliothèque Nationale'de araştırmalar yapar. 1869'da tekrar İstanbul'a döner. Kısa bir süre sonra beyin tümöründen ölür. (Şinasi'den söz eden çeşitli Web sitelerinden ve kaynaklardan derlenmiştir)

Şinasi'nin birkaç kez tekrarladığı Paris deneyimi sırasında tanıştığı veya sohbetlerinde bulunduğu kişiler, 19. yüzyıl Fransız tarihinde, edebiyatında ve siyasi

hayatında son derece etkin isimlerdir ve çoğu çağın yeni fikirlerini temsil etmektedir. Şinasi'deki milli edebiyat anlayışında Paris deneyiminin etkisi aramalıdır. Dilin sadeleştirilmesi ve edebi eserlerin halkın anlayacağı bir dille yazılması konularında öncü çalışmaları yapan Şinasi, siyasal anlamda da Batı düşüncesinin Türkiye'ye gelmesi için çalışmıştır. Onun halk edebiyatına yönelen dikkati olarak kayda değer ve zikredilmesi gereken eseri olan Dürub-i Emsal-i Osmanîye'de 2000 kadar atasözünü yayımlar. Atasözlerinin bir kısmının kaynağı veya kaynak kişisi hakkında bilgi verir. Türk folklor çalışmalarında kaynak kişiyi yönelen ilk dikkat olarak yorumlanabilecek bu özellik, ne var ki ne Şinasi ne de ondan sonra gelenler tarafından geliştirilmiştir. Sonuç olarak Şinasi dilde sadeliği, edebiyatta halk tarafından anlaşılır olmayı ve siyasal hayatta hüriyetçiliği savunan bir yazar olarak, halkbilimi çalışmalarına öncülük değilse bile kaynaklık etmiş ve ilham vermiştir denilebilir.

2.2- Vatanın Şairi Namık Kemal

İyi bir öğrenim gören Namık Kemal (1840-1888), 1863 yılında Tercüme Odası'nda memuriyete başlar. Bu dönemde tanıştığı aydınların etkisiyle, 1865'te kurulan ve daha sonra yeni Osmanlılar Cemiyeti adıyla ortaya çıkan İttifak-ı Hamiyet adlı gizli derneğe katılır. İbrahim Şinasi'nin yayımladığı "Tasvir-i Efkâr gazetesinde hükümeti eleştiren yazılar yazar. Gazetenin, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin görüşleri doğrultusunda yayın yapması Şinasi'nin İstanbul'u terk etmesine neden olunca, yönetim kısa bir dönem için Namık Kemal'e kahr ise de gazete 1867 yılında kapatılır. Erzurum'a vali yardımcısı olarak atanmasına rağmen bu görevi gizmece ve Ziya Paşa'yla birlikte Paris'e kaçar. Bir süre sonra Londra'ya geçerek Mustafa Fazıl Paşa'nın desteğiyle Ali Suavi'nin Yeni Osmanlılar'ın yayın organı olarak çıkardığı Mühbir gazetesinde yazmaya başlar. Ali Suavi ile düşüğü anlaşmazlık sonucu bu gazetedan ayrılır. 1868'de Mustafa Fazıl Paşa'nın yardımıyla Hüriyet adlı yeni bir gazete çıkar. 1870 yılında İstanbul'a döner. Bir grup arkadaşıyla Hüriyet adlı yeni bir gazete çıkar. 1870 yılında İstanbul'a döner. Bir grup arkadaşıyla birlikte 1872 yılında İbret gazetesini çıkar. Gazete bir yazı nedeniyle dört ay süreyle kapatılır. Namık Kemal Gelibolu'ya mutasarrıf olarak gönderilir. Burada yazdığı Vatan Yahut Silistre oyununu, 1873 yılında Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahnelenir ve halkın galeyana gelmesiyle olaylar çıkar. Bunun İbret gazetesinde haber yapılması, o günlerde İstanbul'a dönmüş olan Namık Kemal'in bir çok arkadaşıyla birlikte tutuklanmasına neden olur. Magosa'ya kalebent olarak gönderilir. 1876'da I. Meşrutîyet'in ilamından sonra İstanbul'a döner. Şura-yı Devlet (Danıştay) üyesi olur. Kanun-ı Esasî'yi (Anayasa) hazırlayan kurulda görev alır. 1877 yılında Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harb) çıkınca II. Abdülhamid Meclis-i Mebusan'ı kapatır ve Namık Kemal de tutuklanır. Bir süre sonra Midilli Adası'na sürülür. 1879 yılında Midilli, 1884 yılında Rodos, 1887 yılında Sakız mutasarrıfı olur. Bir yıl sonra burada ölür ve Gelibolu Bolayır'da gömülür. (Namık Kemal'den söz eden çeşitli Web sitelerinden ve kaynaklardan derlenmiştir.)

Gerek bir tarihçi gerekse bir edebiyatçı dikkatıyla kendi döneminde önce yazılmamış ve söylenmemiş bir tarzda "vatan" konusuna eğilen Namık Kemal'in fikirlerinde İbrahim Şinasi etkisi aramalıdır. "Vaveyla", Vatan Meclisiyet", "Vatan Şarkısı", Hüriyet Kasidesi" gibi şiirleri başka olmak üzere roman ve tiyatrolarında tarihsel veya güncel konumıyla "vatan"ı dile getirmiş, döneminde halk kitleleri üzerinde

geniş etki yaratmıştır. Bu yönüyle halkın nabzını tutmuş olan Namık Kemal'in gündelik hayatın sorunlarına yönelen dikkatleri de bulunmaktadırlar: Akif Bey adlı eserinde, denizci bir subay olan kocasının ulvi ideallerini anlamayan ve iffetsiz davranan bir kadın anlatılırken, Zavalı Çocuk'ta Şinasi'nin Şair Evlenmesi'ni anıştıracak tarzda görücü usulü evlilik eleştirilir. Namık Kemal, dönemi için oldukça yeni sayılan bu konuları edebi eserlerinde işlemesinden ziyade, siyasal görüşü ve edebiyat hakkındaki düşüncelerini belirlediği yazıları ile halk edebiyatı açısından incelenmeye değerdir. Onun halk edebiyatına yönelen dikkatinin temel amacı, Fars ve Arap edebiyatlarının etkisindeki Divan edebiyatını eleştirmek içindir. O da döneminin diğer yazarları gibi konuya daha çok "dilin kullanımı" sorunu olarak yaklaşmıştır. (Köprülü 1999:305)

Namık Kemal'in halk edebiyatı ile ilgili bir tarihenin konusu olması, öncelikle Ziya Paşa'nın "Harabat"ı karşısında kaleme aldığı "Tahrib-i Harabat" ve "Takip" adlı yazılarında Ziya Paşa'nın görüşlerini eleştirirken ortaya koyduğu fikirler ve kimi özel mektupları nedeniyleledir. Örneğin, Tahrib-i Harabat'ta Enderunlu Vasıf'ın söz ederken "parmak hesabı" olarak adlandırdığı hece veznini arzuza tercih ettiğini açıkça dile getirir. Hattı Vasıf'ın başarısızlığını heceyi kullanmamış olmasında görür. Diğer yandan, Magosa'dan Abdülhak Hamid'e yazdığı bir mektupta "Şiirde safi Türkçe yazmak -evzanın şimdiki haliyle beraber- kimsenin elinden gelmez. Manzum söze o kadar hevesin var, bir kerre de tabiatını bizim parmak hesabı ile bir şey yazmaya sevk; bak ne güzel parlak oluyor! Ben tecrübe ettim, niyetim o yolda bir eser ortaya koymaktır." (Köprülü 1999:306) diyerek, hece vezni lehine almış olduğu tutumu sürdürür.

2.3- Türkiye'nin Herder'i: Ziya Paşa

Ziya Paşa (1825-1880) iyi bir öğrenimden sonra 1955 yılında Saray'da memuriyet hayatına atılır. Bildiği Arapça ve Farsça gibi doğu dillerinin yanında burada Fransızca öğrenir. Kıbrıs, Amasya ve Bosna'da çeşitli üst düzey görevlerde bulunur. 1865'te Meşrutiyet yanlısı Yeni Osmanlılar Cemiyetine girer. İkinci kez Kıbrıs mutasarrıflığı göreviyle İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenince, Namık Kemal ile birlikte 1867 yılında Paris'e kaçar. Daha sonra Londra'ya geçer. Namık Kemal ile birlikte 1868 yılında Hürriyet gazetesini çıkarır. 1870 yılında Cenevre'ye geçer. Namık Kemal, Ağâh Efendi, Ali Suavi ve öbür arkadaşlarıyla Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin yönetiminde görev alır. 1871 yılında İstanbul'a döner. 1876'da Maarif Nezareti müsteşarlığına atanır. Namık Kemal ile birlikte Kanun-i Esasi Encümeni'nde çalışır. Sultan tarafından İstanbul'da bulunması sakıncalı görülerek, vezirlik rütbesiyle 1877'de Suriye valiliğine atanır. Daha sonra Adana valisi olur. 1880 yılında burada ölür.

Ziya Paşa bir şair olarak, hece ile yazılmış birkaç şiiri dışında tutulursa o divan şiiri geleneğine bağlı kalmıştır. Ancak onun bu az sayıdaki hece şiirinde, Şiir ve İnşa'da formüle edilen görüşlerin izleri vardır. Örneğin, "Türkü" adlı şiiri hem biçim hem de içerik bakımından halk şiirine yönelişin mesajları ile doludur:

"Akşam olur güneş batır şimdi buradan
Garip garip kaval çalar çoban dereden
Pek körpesin esirgesin seni yaradan
Gir süreye kurt kapmasın gel kuzucağım
Sonra yardan ayrılırsın ah yavrucağım" (Kahraman 2001:138)

Onun halk edebiyatı açısından asıl önemli yönü, Şinasi ve Namık Kemal çizgisinde Batılaşmayı savunun düşüncelerinin, siyasal inançlarını, dil ve edebiyat konusundaki görüşlerini makalelerinde belirmesidir. Daha da vurgulayarak söyleyecek olursak, onun Türk halk edebiyatı çalışmaları tarihinde yer almasını sağlayacak olursak, onun yılında Hürriyet gazetesinde yayımladığı ünlü "Şiir ve İnşa" makalesidir. Fuad Köprülü, Tanzimat devrinin yetiştirdiği şahsiyetler arasında milli lisan ve edebiyat meselesini en iyi anlayan, bu hususta en doğru ve en derin fikirleri ileri süren kişi olarak tanımladığı Ziya Paşa'nın "Şiir ve İnşa"sındaki fikirlerini oldukça ileri ve cüretkar bulur. (1999:302).

Londra'da bulunduğu 1868 yılında yazdığı ve Hürriyet gazetesinin 7 Eylül tarihli 11. sayısında yayımladığı "Şiir ve İnşa" adlı tarihi makalesinde Ziya Paşa, divan edebiyatını Arap ve Fars edebiyatlarının etkisi altında kalan ve kendi kimliğini bulamayan bir edebiyat olarak niteler ve şiddetle eleştirir. Bu makalede yer alan ve halkın ürünlerinde halkın ruhunu arayan Herder'in görüşlerinin bir anlamda Türkçe'de ifadesi anlamına gelen şu cümleler, her ne kadar içinde folklor kelimesi geçmiyorsa da çok kesin ve açık bir folklor görüşünün ifadesi olarak okunmalıdır: "Bizim tabii olan şiir ve inşa'mız, taşra halkı ile İstanbul ahalisinin avamı beyinde hala durmaktadır. Bizim şiirmiz, hani şairlerin na-mevzun diye beğenmedikleri avam şarkıları ve taşralarda ve çöğür şairleri arasında Deyiş ve Üçleme ve Kayabaşı tabir olunan nazımlardır ve bizim tabii inşa'mız, Mütercim-i Kamus'un itihaz ettiği şiive-i kitabetir. Vakia bu nazım, bu kitabet mahlup olan derecede belîğ ve tımturaklı görünmez ise de, ümmet-i Osmaniye ilerlediği sırada bunlara râğbet edilmemiş olduğundan oldukları halde kalmışlar, büyümemişlerdir. Hele bir kerre râğbet o cihete dönsün, az vakit içinde ne şairler, ne kâtipler yetişir ki akıllara hayret verir." (Köprülü 1999:303).

Aydım halka yönelmeye ve halkın cevherini keşfetmeye çağırın bu yazının taşıdığı Türkiye için oldukça ileri ve temel görüşler Herder'le paradigması belirlenen, Grimm Kardeşler, Elias Lönnrot, W. J. Thoms gibi öncülerle uygulama alanı bulan folklor görüşünün Türkiye'deki kurucusu Ziya Gökalp'ın (1876-1924) hazırlayıcısı olarak ne yazık ki, Türk folklor tarihinde yeteri kadar ilgi görmemiştir. Bunda belki de "Şiir ve İnşa"da savunduğu fikirlerden vazgeçerek, yaklaşık 6 yıl sonra yayımladığı "Harabat" mukaddimesinde

Verdi bana evvela merakı
Meydan şuarasının nikahı
Gahice Garibi'yi okurdum
Aşık Kerem'e yanar dururdum
Aşık Ömer'i ki gah alurdum
Uçkur sözüne şaşar kalurdum
Tahsinle de etmeyüb kanaat
Yağmaya da geh gelürdü cür'et (Köprülü 1999:304)

şeklinde halk şiirine yönelik ağır eleştirilere yer vermesi rol oynamıştır.

2.4- Ahmet Vefik Paşa ve Türkiye’de “Folklor” Teriminin İlk Kullanımı

Ahmet Vefik Paşa (1823-1891) İstanbul’da doğur 1834 yılında Resit Paşanın Paris elçiliği sırasında elçilik tercümanı olan babasıyla birlikte Paris’e gider. Fransız lisesinde okur. 1837 yılında İstanbul’a dönünce Tercüme Odasına memur olur. 1840 yılında Londra elçiliği kâatibi olur. 1852 yılında Tahran büyük elçiliği yapar. 1860 yılında Paris elçiliğine atanır. 1872 ve 1878 yıllarında iki kez Maarif nazırlığına atanır. 1877 yılında Mebusan Meclisi reisliğine atanır. Aynı yıl vezir rütbesiyle Edirne valiliğine gönderilir. 1879-1882 yılları arasında Bursa valiliği yapar. 1878 ve 1882 yıllarında kısa sürelerle iki kez Sadrazamlık yapar. 1891 yılında İstanbul’da ölür.

Fransızca’dan Moliere’den 16 piyes çevirerek bir “Moliere çevirmeni” olarak tanınmasının yanında, gerek doğrudan gerek batıdan bir çok eser çevirmiştir. 1863 yılında Hikmet-i Tarih’i, 1869 yılında Fezleke-i Tarih-i Osmani’yi yazmıştır. 1863 yılında, Türk tarihinin kökenlerini Türkistan’da dayandırmak amacına yönelik olarak Ebulgazi Bahadır Han’ın Şecere-i Türk adlı eserini Türkçe’ye çevirir. 1871 yılında Münahabat-ı Durub-ı Emsal-i Türkiye adlı atasözü kitabını ve 1876 yılında Lehçe-i Osmani adlı sözlüğünü hazırlar. (Çer 1997:36-59)

Ahmet Vefik Paşa’nın Türk tarih ve folkloruna yönelen dikkatinin kökenlerinde onun engin Avrupa deneyimi ve gözlemleri aranmalıdır. Diğer yandan diplomat kimliği ile de Avrupa’daki siyasi hareketleri yakından izlemekte ve oradaki halka yönelik yorumlayabilmektedir. Bu nedenledir ki, Türkiye’de ne yapılması gerektiğini daha cesaretle ve açık bir dille belirtmektedir. Onun Macar araştırmacı Ignacz Kunos (1862-1945) ile yaptığı söyleşi, bu bakımdan halk edebiyatı alanında son derece önemli bir dönemece işaret etmektedir. 1885 yılında Bulgaristan üzerinden Türkiye’ye giren ve yaklaşık olarak beş yıl Türk folklor araştırmaları yapan I. Kunos, Türk folklor çalışmalarını tarihinde önemli bir yere sahiptir. Anadolu Türk halk edebiyatı ürünlerini “folklor” yaklaşımları ile derleyen ilk yabancı isimlerden birisidir. II. Abdülhamid’in devleti ayakta tutmak için –parçalayıcı etkisine inandığı- “halk”, “hürriyet” gibi kelimeleri öne çıkaran çalışmalara hoş bakmadığı bir dönemde, Ahmet Vefik Paşa’nın Türk kimliğini “halk edebiyatı” içinde arayan cesur yaklaşımlarının -I. Kunos’a yaptığı bir görüşmeye dayanılarak söylenecek olursa- suurlu bir folklor görüşünün eseri olduğu anlaşılmaktadır. I. Kunos ile A. Vefik Paşa arasındaki bu tarihi konuşma, dilde sadelik, vezinde hece üzerine daha önce yapılan vurguları tekrarlama ve ötesinde, derlemeye yönelen dikkat ve “folklor” teriminin ilk kez Türkiye’de kullanımı açısından önemlidir. Kunos’un Türk Halk Edebiyatı adlı eserine aldığı bu konuşmanın konuya ilgili kısmı şöyledir:

Ahmet Vefik Paşa: “Demek ki Avrupa şarkiyatçıların sırasında yer bulmak niyetindeisin, afezin sana, afezin!”

Ignacz Kunos: “ O muradıma ermeden önce Türkçe öğrenmeliyim. “Folklor” (vurgu bana ait) dedikleri edebiyatın ürüti-ürüti izlerini arayıp bulmalıyım.”

Ahmet Vefik Paşa: “Çok arayacak olursan, zahmetlerden çekinmezsen elbette nail olursun.” (Kunos 1978:41)

Açıkça görüldüğü üzere, Ahmet Vefik Paşa, I. Kunos’u bir “şarkiyatçı adayı” olarak niteliyor ki, bu terimin ilkeller üzerine yönelen ilk folklor merakının doğuya

aktarılmasıyla bulunmuş olduğu hatırlanmalıdır. Bunun üzerine I. Kunos, “folklor” terimini kullanmakta ve anlaşılmamasından tereddüt ederek “folklor dedikleri edebiyat” şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Ahmet Vefik Paşa da, folklor çalışmalarındaki derleme zorluklarına dikkat çeken ve terimi bildiğini hissettiren cümlelerini söylüyor. Konuşmanın ilerleyen bölümleri ise, Ahmet Vefik Paşa’nın, daha önce Ziya Paşa tarafından “Şiir ve İnşa”da kaydedilen Herderci paradigmanın bir devamcısı olduğunu ortaya koymaktadır.

Türk folklor çalışmalarında Ziya Paşa’yı paradigmayı belirleyen, Ahmet Vefik Paşa’yı ise terimi ilk kullanan olarak kabul edememiz gerekmektedir. Böylece, folklor teriminin Türkiye’de ilk kullanımı tarihini Ahmet Vefik Paşa ile I. Kunos arasında geçen bu konuşmaya atfen 1885 olarak almak doğru olur.

2.5- Ziya Gökalp’e Doğru

1789 yılında Fransa’da gerçekleşen kanlı devrimle krallığın ortadan kaldırılmasını izleyen süreçlerde Avrupa’da “halk ve halkçılık” “ulus ve ulusculuk”, “köy ve köycülük” ve nihayet “işçi ve burjuva” düzlemlerinde gelişen folklor çalışmalarını, II. Abdülhamid’in karşı olduğu “Avrupacı”, “ulusçu” veya “halkçı” fikirlerden besleniyordu. Bu yüzden, bu fikirlerle mücadele aynı zamanda “folklor” çalışmalarıyla mücadele anlamını taşıyordu. 1839 yılından sonra güçlenen sade Türkçe, milli vezin, hürriyet, vatan gibi kavramların batıdaki düşünce ve edebiyat akımlarıyla örtüşmesi ve azınlık kültürlerinin öne çıkarılması, bu fikir ve edebiyat akımlarının devlet tarafından toptan suçlanması veya yasaklanması gibi sonuçlar doğuruyordu. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, bu yöndeki çalışmaların güçlenerek sürdüğünü görüyoruz. Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ahmet Vefik Paşadan başka Süleyman Paşa, Ali Suavi, Ebuzziya Tevfik, Mehmet Tevfik Ahmet Mithat Efendi, gibi isimlerden de söz etmek gerekmektedir. Avrupa fikir hareketleriyle gültüğe güçlenen milliyetçilik fikirleri 1897 Yunan Savaşı sonrasında “milli uyanış”a dönüşür. Bu tarihten sonra milliyetçi aydınlar seslerini yükseltmeye başlarlar. Mehmet Emin “Ben bir Türk’üm dinim Cinsim uludur” diye şiirler yazarken, Süleyman Paşa “Osmanlı” yerine “Türk” teriminin kullanılmasını ister. (Köprülü 1999:311-315; Yıldırım 1998:51)

Bu süreçlerin sonunda 1908 yılında II. Meşrutiyet ilan olunur ve iktidar ele alan İttihat ve Terakki Fırkası, Türkçülük çalışmalarına hız verir. 1908 yılında kurulan Türk Derneği, 1911 yılında kurulan Türk Yurdu Derneği ve 1912 yılında kurulan Türk Ocağı (Çek 2002) tarafından yayımlanan Türk Derneği Mecmuası ve Türk Yurdu ile Türk Ocağı’nın Türk Ocağı çatısı altında birleşmesiyle yayımlanan Türk Yurdu dergisi ve Selanik’te yayımlanan Genç Kalemler dergileri, milli edebiyat ve milliyetçilik fikirlerini, folklorun inceleme alanına giren ürünleri merkeze alan bir yaklaşımla yorumlar. Sonraki yıllarda bütün Türkiye’de yayın bir örgütlenme modeliyle Türk folklor çalışmalarını “milliyetçi” bir yaklaşımla yürüten Türk Ocağı, kapatıldığı 1931 yılından sonra yerine kurulan Halkevleri için de örgütlenme modeli olacaktı.

2.6- Ziya Gökalp Halka Doğru

Türkçülük akımının en büyük teorisyenlerinden biri olarak ünlenen ve sosyolog olarak tanınan Ziya Gökalp (1876-1924), halkbilimi çalışmalarını açısından da son derece önemli bir isimdir. Diyarbakır'da Askeri Rüşüye (1890) ve Askeri İdadî'den (1894) mezun olduktan sonra İstanbul'da Tıbbiye mektebinde yüksek öğrenime başlar, burada Padişaha karşı kurulan gizli İttihat Komitesine üye olması nedeniyle önce tutuklanır sonra da Diyarbakır'a gönderilir. Burada bir yandan siyaset, felsefe ve tarih konularına yönelir. İstibdat'a karşı çalışmalarını burada da sürdürür. Bölgedeki Hamidiye alaylarının komutanı İbrahim Paşa'nın yolsuzluklarına karşı halkla birlikte giriştiği eylemler döneminde önemli sonuçlar yaratmıştır. Ziya Gökalp, bu olayları Şaki İbrahim Destanı'nda anlatır. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Diyarbakır ve bölge illerde etkin görevler alır bölge gazetelerinde görüşlerini anlatan yazılar yazar. Üst görevlere geldiği İttihat ve Terakki Partisi'nin Selanik'teki merkezine gider. Burada Genç Kalemler, Yeni Felsefe, Rumeli dergi ve gazetelerinde Türkçülük ve dilde sadeleşme düşüncelerini yayar. Parti Genel Merkezi, 1912 yılında İstanbul'a taşınınca Gökalp de İstanbul'a yerleşir. Türk Yurdu, Halka Doğru ve Yeni Mecmua dergilerde yazar. İstanbul'un işgali üzerine tutuklanır ve 1919-1921 yılları arasında Malta'da sürgün hayatı yaşar. 1921-1923 yılları arasında Diyarbakır'da Küçük Mecmua'yı yayımlar. 1923 yılında Telif ve Tercüme Heyeti başkanlığına getirilir. Bu arada çeşitli dergi ve gazetelerde yazar ve önemli kitaplarını birbiri ardınca yayımlar. 1924'te İstanbul'da ölür. (Ziya Gökalp hakkındaki bilgiler çeşitli Web sitelerinden ve kaynaklardan derlenmiştir.)

Hayatının ana çizgilerini özetlediğimiz Ziya Gökalp'in yaptığı pek çok çalışma yanında halkbilimi açısından asıl önemi, 1912 yılında Türk Ocakı'na bağlı bir süreli yayın olarak kurduğu ve 65 sayı yayımlanan Halka Doğru dergisi çevresindeki fikirlerinden ve bu derginin 23 Temmuz 1913 tarihli 14. sayısında yazdığı "Halk Medeniyeti - I Başlangıç" adlı yazısından gelmektedir. Derginin başlığı 18. yüzyılda Almanya'da Herder'le biçimlenen "halk ruhu" yaklaşımlarıyla örtüşür. Ziya Gökalp'e göre Türk halkı engin bir ruha ve büyük bir kültürel zenginliğe sahiptir. Bu zenginliğin değerini ne yazık ki, Osmanlı aydını bilememiş, Arap ve Fars edebiyatlarının etkisi altında kalarak kendi özgün ve milli edebiyatını yaratamamıştır. Bu nedenle de, Gökalp'in terimiyle "tat" (yabancı) milletlere öykünerek "sart"(özünden uzaklaşma)laştırmıştır. Aydına düşen görev, halkın arasında işlenmemiş vaziyette duran bu cevheri almak ve milli edebiyatı yaratmak olmalıdır. Ziya Gökalp'in yeni Türk kültürünü inşa ederken tıpkı 18. yüzyıl Alman aydınları gibi halka, en eskiye ve bozulmamış olduğuna inandığı tarihsel dönemlere başvurması, şaşırtıcı bir benzerlik olarak yorumlanmaya muhtaçtır.

Ziya Gökalp'in "halkiyat" biçiminde "folklor" terimini bir disiplinin tanınması ve terimleşmesi bağlamında Türkçe'de ilk kez kullandığı bu tarihi yazının ilk iki paragrafı şöyledir:

"Her kavmin iki medeniyeti var. Resmi medeniyeti. Halk medeniyeti. O halde kavimlerin medeniyetinden bahseden bir ilim olan "İçtimaiyat"ın halk medeniyetini tetkik eden bir şubesi de olmak gerek."

İşte kaideleri yazılı olmayan ve ancak ağızdan ağıza geçmek suretiyle bir soyda uzayıp giden bu manevi medeniyeti mütalaa eden ilme "Halkiyat" adı verilir." (Alıntılan Evliyaoglu-Başkurt 1988: 72)

Bir sosyolog olan Ziya Gökalp, halkbilimini sosyolojinin bir alt disiplini olarak tanımlamaktadır. Avrupa'da 18. yüzyıldan itibaren bilinçli bir tavır haline gelen antropolojinin "ilkel"lere, halkbiliminin "köylü"lere ve sosyolojinin "kentli"lere yönelik araştırmalar yapmasının Ziya Gökalp'te medeniyetin iki türlü yapısına ve halkbiliminin sosyolojinin bir şubesi olarak değerlendirilmesi fikrini doğurduğu söylenebilir.

Ziya Gökalp'in "sözlü yaratma" ve "sözlü geçiş" gibi çağdaş folklor yaklaşımlarının sorguladığı (Eker vd.2003b) bir tanım yapmış olması, onun bir eksikliği olmaktan öte, döneminin folklor yaklaşımlarını yanlışması olarak ele alınmalıdır. Ziya Gökalp "Halkiyat" olarak Türkçeleştirdiği folkloru "Halk Teşkilatı", "Halk Felsefesi", "Halk Ahlakı", "Halk Hukukiyatı", "Halk Bediyatı", "Halk Lisaniyatı", "Halk İktisadiyatı", "Halk Kavmiyatı" şeklinde sekiz alt şubede toplar ve bunları "Başlangıç" adını verdiği yazısının ikinci bölümünde açıklayacağını söyler. Ancak bu ikinci yazı yayımlanmaz. Ziya Gökalp'in masal derlemelerinden ve bu masalları "uygulanalı halkbilimi" (Oğuz 2002) yaklaşımlarıyla değerlendirmesine kadar halkbiliminin bir çok pratik ve teorik alanına dokunmasına karşılık, bu ilk ve önemli yazının devamını neden getirmedeği merak konusudur. Gökalp'in ikinci yazıyı yazmak üzere daha fazla kaynak araştırması yaptığı ve bu konudaki farklı kuramsal yaklaşımlarla tasnifleri gözeterek nihai bir karara varamadığı ve konuyu zamana bıraktığı düşünülebilir. İlerleyen zamanda ise bu konuya bir daha dönemediği varsayılabilir.

Ziya Gökalp "halkiyata ait bu sekiz mabhesi tetkik" etmemiş olsa da, onun folklorla yüklediği Türkçülüğün temellerini oluşturma işlevi, gerek Osmanlı'nın son döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk döneminde son derece etkin olmuştur. Ziya Paşa'nın kısık bir sesle Şiir ve İnşa'da söyledikleri, Ziya Gökalp'in güre ve kararlı sesiyle uygulama alanı bulmuş, Osmanlı aydınının kültür hayatında yer ve değer vermediği halk edebiyatı türleri, Ziya Gökalp'in tanımlamasıyla "resmi medeniyet"in merkezine oturmıştır.

2.7- Fuad Köprülü ve Folklor

Türk edebiyatı tarihinin zirve ismi M. Fuad Köprülü (1890-1966), İttihat ve Terakki Partisi'nin takip ettiği Türkçülük düşüncesini "bilim" ve "edebiyat" alanlarında kurumsallaştırmaya çalışmış ve bu partinin örgütlenmelerinde aktif olarak yer almıştır. 1908 yılında Türk Derneği, 1911 yılında Türk Ocakı'nda görev almıştır. Bu yıllarda Mehasin, Tanin ve Servet-i Fünun'da yazmıştır. 1913 yılında Bilgi Dergisinde Türk Edebiyat Tarihinde Usul" adlı meşhur yazısını yazmış ve aynı yıl Darülfünun'a profesör olmuştur. 1914 yılında Türk Bilgi Demeginde rol almış, 1915 yılında Asar-ı İslamiye ve Milliye Tedkik Encümeni Genel Sekreterliği ile Milli Tebebbular Mecmuası müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. 1919 yılında Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar'ı yayımlamış, 1923 yılında Edebiyat Fakültesi Dekanı, 1924 yılında Milli Eğitim bakanlığı Müsteşarı olmuştur. Aynı yıl Atatürk'ün talimatıyla kurulan Türkiye Enstitüsü'ne müdür olarak atanmıştır. 1933 yılında Ordinaryus unvanını almış, milletvekilliğinin yanı sıra

1941 yılına kadar DTCF'de de dersler vermiştir. Bu tarihten sonra milletvekillerinin aynı zamanda üniversitede çalışmaları yasaklanmış, böylece Köprülü, siyasi baskıya uğramış 1957 yılına kadar üniversiteden uzakta kalmıştır. Bu tarihte Amerika'ya gitmiş iki yıl Harvard Üniversitesi'nde dersler vermiş, 1959 yılında Türkiye'ye dönmüştür. (Köprülü ile ilgili bilgiler çeşitli Web sitelerinden ve kaynaklardan derlenmiştir.)

Fuad Köprülü, 1913 yılında Ziya Gökalp'ın "folklor" teriminin yerine "halkiyat"ı kullanarak folklor üstüne yazdığı ilk yazıdan yaklaşık altı ay sonra folklor üstüne bir yazı kaleme alır. Bu yazıda terimin batıdaki kullanımını Ziya Gökalp'ın önerisi olan "halkiyat" terimiyle birlikte kullanır. Ziya Gökalp'ten söz edilmeyen ve İkdam Gazetesinin 6 Şubat 1914 tarihli 6091 sayılı nüshasında yayımlanan bu yazının adı "Yeni Bir İlim: Halkiyat: Folk-lore"dur. Balkan savaşlarının ve bu savaşların Osmanlı toplumunda toprak ve nüfus kayıplarının yarattığı acıların derin izlerini taşıyan yazı, "işgal altında kalan vatan topraklarının tapusu olarak görülen halk kültürü"nü derlenmesinin ve gelecekte "kaybedilmiş toprakların hatırası" olarak saklanmasıyla öneminde uzun uzun vurgu yapmaktadır. Folklorun bir milletin asıl kültür varlığı olarak algılandığı ve Herder'den, Lönnrot'a, Gökalp'a uzanan çizgide bir milletin özü ve katıksız tarafı olarak araştırıldığı, böylece öteki kültürlerin bozucu etkisinin yer almadığı alan olarak görüldüğü "ulusçu" yaklaşımları, Köprülü tarafından da sürdürülmüştür. Köprülü, Avrupa ulusçuluğunda folklorun rolüne dokunmaktan şunları söyler:

Bugün yeniden yenije teşekkül emmekte olan bir çok ilimler, bir çok marifet şubeleri var ki ecdadımız hatta onların isimlerini bile bilmezlerdi. İşte bu makalemizde ilzimin ve ehemmiyetinden bahsedeceğimiz "Halkiyat" ilmi de on dokuzuncu asrın mahsulü olanıdır. Ümmü içtimaiyenin yeni fakat mühim bir şubesi olan "Folklor" hakkında Avrupa'da senelerden beri kitaplar, risaleler, mecmualar neşrolunduğu, her yerde muhtelif cemiyetler teşekkül ettiği halde, biz maaleessüf hala böyle bir şeyin mevcudiyetinden bile gafiz.

Erbab ilim ve teşekkülümüzden mülim bir kısmı asrımız "Milliyet" asrı olduğunun pek haklı olarak ilan ediyorlar. Zaruret-i hadısain en lakayt ve hayalperver dimağlara bile soktuğu bu doğru telakkî şüphe yok ki menfi bir hissten ibaret kalamaz". (Alınışayan Evliyaoglu-Baykurt 1988:74-75)

Türk milliyetçiliği için bir anlamda Avrupa'dan onay arayan veya onların başarısının bununla mümkün olduğunu savunan Köprülü için folklor çalışmalarının yapılmasının temel amacı şudur:

İnsan milliyetperver olabilmek için evvela kendini milletinin anasır meşalesini yani tarihini, coğrafyasını, içtimaiyatını, lisanını, edebiyatını bilmelidir. Tarihi olmadan, lisan ve edebiyatı bilmeden nasıl bir millet teşekkül edeceği cidden cazi sualdir. Balkan milletleri Rumeliyi kendi aralarında taksim için münakaşa ederlerken yolunu silahla değil, bir takım delali tarihîye, lisanîye ve insaniye ile de mücelhez idiler: "Folklor" tekkatî onlara birçok noktalarda delil ve rehber oluyordu. Bugün Avusturya - Macaristan'daki muhtelif milletler de aynı suretle çalışıyorlar: "Folklor" teebbüatı için teşekkül eden cemiyetler halkın şarkılarını, masallarını, mesellerini, adetlerini, itikadlarını, yer yer kayıtlı ve zaptederek o milletin ruh hayatına, tarihine, dinine,

ictimaiyatına yokundan vakif oluyorlar. Bu suretle lisan ve an'ânai zinde kalıyor. Yani o milletin varlığı bütün beşeriyete isbat ediliyor. (Alınışayan Evliyaoglu-Baykurt 1988:75)

Avrupa'daki folklor çalışmalarının hangi felsefi temelde ve hangi alanlar üzerinde yürütüldüğünü bu şekilde özetleyen Köprülü, hayatının sonraki dönemlerinde "folklor" içinde değerlendirdiği konulara bu dikkatle yaklaşmaya devam etmiş ve özellikle folklorun inceleme alanına giren ferdî halk edebiyatı yaratıcıları olan aşıklar üzerine çok önemli araştırmalar yapmıştır. İstanbul Üniversitesi ve Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde yürütülen ilk "folklor" çalışmaları, onun yaklaşımlarını ve metodunu yansıtır. Özellikle, kurucusu bulunduğu Türkiye Etnolojisi, onun müdürlüğü döneminde halk edebiyatı araştırmalarına önemli katkılar sağlar. Uzun yıllar Türkiye'de yapılan halk edebiyatı çalışmalarında bu enstitünün yönünü son derece etkili olmuştur. "Cumhuriyetle birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları" adlı bu döneme ışık tutan önemli çalışmasında Ülkütaşır, Türkiye Etnolojisi ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine bağlı olarak 12 Aralık 1924 tarihinde kurulan Enstitü, 1926 senesinden itibaren yerimli çalışmalarını göstermeye başlamıştır. Enstitünün gayesi, Türk tarihinin türlü şubeler ve sahaylarıyla, Türk Coğrafyası, Türk Edebiyatı, Türk Dil ve Türk Etnografyası hakkında araştırma ve yayımlarda bulunmak, memleket dışındaki diğer benzeri kuruluşlarla münasebete girişerek uluslararası bir bilimsel merkez görevini yapmaktır.

Türkiye Etnolojisi, o zaman İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı ve Türk Dil ve Edebiyatı Tarihli Profesörü olan Fuat Köprülü'nün idaresi altında kurulmuştur. Enstitünün şimdiki kadar yayınladığı eserler arasında Türk Halk Edebiyatına ve Etnografyasına dair biriz ilgilendiren şu eserler vardır:

- Manileri: Kilitli Rifat (Bilge)
- Geyheri: Fuat Köprülü
- Ezurmulu Emrah: Fuat Köprülü
- Pir Sultan Abdal: Sadettin Nüzhet (Ergun)
- XVI ncı Asır Sonuna Kadar Türk Saz Şairleri: Fuat Köprülü Kaykçı Kıl Mustafa ve Genç Osman Hikayesi:
- Fuat Köprülü
- Koroğlu Destanı: Pertev Nalî (Boratav)
- Bektaşlı Tevkipleri: (Hasuk'ian Kalemli Ragıp Hulusi Özden kalemyle çevirme)
- Türk Aşiretleri: Ahmet Refik (Alınmaz)
- Melamilik ve Edebiyat: Abdülhakî (Gölpınarlı)

Türkiye Etnolojisi'nin yayınladığı bu eserler, Folkloru doğrudan doğruya ilgilendirdiği gibi, Enstitünün bir organı olarak yayımlanan ve şimdiki kadar dokuz sayı çıkan "Türkiye Mecmuası"nın da hemen her cildinde Folklorla dair pek değerli makaleler ve maddeler de vardır. Enstitünün yayımları da gözden geçirilcek olursa görülür ki, bunların hemen yarısı kadar Folklor modellerini teşkil eder. (Ülkütaşır 1972:28-29)

Türkiye Etnolojisi'nü Fuad Köprülü başlığı altında vermemizin nedeni, her ne kadar Ülkütaşır yazısının devamında Türkiye Etnolojisi'nün eski sıcaklığıyla halk edebiyatı çalışmalarına devam ettiğini söylüyorsa da, Köprülü'den sonra bu enstitü halk edebiyatı çalışmalarındaki eski ağırlığını hızla kaybetmiş ve bu alandaki öncülüğünü yitirmiştir.

2.8- Rıza Tevfik : Kuramcı ve Uygulayıcı

Sosyolog Ziya Gökalp ve Edebiyat Tarihçisi M. Fuad Köprülü'den sonra, Türk bilim hayatında "folklor" disiplinin folklor terimi kullanılarak söz edilen üçüncü bilimsel yazı felsefeci Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949) tarafından kaleme alınmıştır. Edirne'nin günümüzde Bulgaristan sınırları içinde kalan Çeşimustafapaşa kasabasında doğar. Mekteb-i Mülkiye'den hürriyetçi fikirleri nedeniyle atılır. Tıbbiye'yi bitirir. Serv anlaşmasını imzalayan heyette yer alır. Bu yüzden Cumhuriyet kurulunca yüz elliliklerle birlikte yirmi yıl sürgüne gönderilir. Sürgün yıllarını Ürdün ve Amerika'da geçirir. Afla birlikte yurda döner. Bir çok alanda yazdığı ilk ve öncü yazılarına karşın, felsefeci veya bilim adamı olmaktan öte sanatçı kimliği ile öne çıkmış, Servet-i Fünun akımı içinde yer almış, tekke ve aşık tarzı şiirin aydınlarca benimsenmesinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Raks ve Dans gibi makaleleriyle folklor konusunda ilk ve öncü yazıları yazan Rıza Tevfik'in folklor konulu makalesinin başlığı "Folklor-Folk lore"dır. Peyam Gazetesi'nin 5 Mart 1914 tarihli ve 20 numaralı Edebi İlavesinde yer alan yazısında Rıza Tevfik, kendisinden önce Ziya Gökalp ve M. Fuad Köprülü tarafından yazılan makalelerden söz etmez. Onların folklor terimini Türkçeleştirirken önerdikleri "halkiyat" teriminden de söz etmeyen Rıza Tevfik'in bu konudaki önerisi "hikmet-i avam"dır: *Avrupa'da pek meşhur olan bu tabir-i mühlimin bizde muayyen bir karşılığı yoktur. Kelime aslı itibarıyla Saxon'dur. "Folk", halk ve avam demektir; "Lehre, lore" hikmet, kanun ve töre yani adet manasına gelir. Binaenaleyh, lafzen terciime editirise: "Hikmet-i avam" tamamıyla folklor mukabil olmuştur.* (Uğman 1982:56)

Yazısının ilerleyen bölümlerinde, "hikmet-i avam"ın folkloru tam olarak karşılamadığını, bunun atasözleri için uygun olacağını değerlendiren Rıza Tevfik, felsefeci kimliği ile atasözlerinde gördüğü derin hikmetlere dikkat çeker.

Rıza Tevfik folklorun bilim olarak Türkiye'de kökleşmesinde önemli bir yeri olan bu öncü yazısından başka, Ziya Gökalp'in öngördüğü aydının "halka doğru" yönelişini uygulamalı olarak en iyi temsil edenlerden biri olarak da önemli bir yere sahiptir. Ziya Paşa'nın Şiir ve İnşa'da sözünü ettiği gerçek şiirimizin halk şiiri olduğu görüşü, zaman içinde bir çok taraftar toplayarak 20. yüzyıl başına gelmiş, Gökalp'in biçimlendirdiği şekliyle uygulama alanı bulmuştur. Bu dönemde aydınlar, bir dönem Osmanlı aydınının "parmak hesabı" olarak adlandırıldığı ve küçümsediği hece vezni ile şiirler söylemiş ve "Beş Hececiler" "Yedi Meşaleciler" gibi hece şiirini benimseyen şiir okulları ortaya çıkmış, bunların etkisi kimi günümüz şairlerine kadar gelmiştir. Rıza Tevfik, aydının hece ile şiir söylemesi ekolünün ilk ve başarılı uygulayıcılarından biri olarak değerlendirilebilir. Onun aşık tarzı koşmaları ve Bektaşî nefesleri, uygulamalı halkbilimi örnekleri olmaktan öte halk şiiri tarzında başarılı sanat yaratmaları niteliğindedir. Örneğin onun "Uçun kuşlar" redifli şiiri, bestelenerek günümüze kadar gelen önemli örneklerden biridir:

*Uçun kuşlar uçun doğduğum yere.
Şimdi dağlarında mor sümbül vardır.
Ormanlar koyunda bir serin dere,
Dikenler içinde sarı gül vardır.*

*O çay ağır akar, yorgun mu bilmem?
Mehtabı hasta mı, solgun mu bilmem?
Yastı gelin gibi mahzun mu bilmem?
Yüce dağ başında siyah tül vardır.*

*Orda geçti benim güzel günlerim.
O denleri anıp bugün inlerim.
Destan-ı ömrümü okur dinlerim,
İçimde ordı bir bülbul vardır.*

*Uçun kuşlar uçun burda vefa yok,
Öyle akar sular, öyle hava yok.
Feryadına karşı aksiseda yok.
Bu yangın yerinde soğuk kül vardır.*

*Hey Rıza! Kederin boğundan aşkın,
Bütüp tükenmiyor elemi aşkın;
Sende derya gibi daima taşkın,
Daima çalkandır bir gönül vardır.*

2.9- Folklorun Yeni Adı ve Adresi: Türk Halk Bilgisi Derneği

1908 yılında İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara gelmesiyle hız ve resmîyet kazanan Türkçülük hareketleri, en önemli varlık alanlarından biri olarak "folklor" disiplininin sözel ürünleri olan "halk edebiyatı"nı görmüş ve kültürel Türkçülük faaliyetlerinin temelinde halkın kültürünü gören bir paradigmayı yerleştirmişti. İlk kurulan Türk Derneği, Türk Yurdu ve Türk Ocakı gibi Türkçü dernekler ve bunlarla bağlantılı dergi ve gazeteler, Türk kültürünün halkın kültürü olduğu tezini savunan ve bu teze göre kültür hayatını biçimlendirmek isteyen faaliyetlere sahne olmuştu. Ziya Gökalp, Fuad Köprülü ve Rıza Tevfik'in bu dönemdeki üç önemli yazısı, folklor disiplinin önemini "milliyetçilik" temelinde vurgulamıştır. Ancak, bütün bu gayretler, bir disiplinin çalışma yöntemlerinden çok, kültür ve edebiyatın yeniden inşasında halk kültüründen yararlanma şeklinde yürütülmüştür.

1 Kasım 1927 tarihinde Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, İshak Refet İştman ve İhsan Mahvi tarafından Ankara'da "Anadolu Halk Bilgisi Derneği" adıyla kurulan ve kısa bir süre sonra "Türk Halk Bilgisi Derneği" adını alacak olan dernek, Türk folklorunun ilk bağımsız bilimsel organizasyonu olarak tarihe geçmiştir. Ziya Gökalp ve Fuad Köprülü'nün önerdiği ve "özleştirme" yeni dil akımları nedeniyle eskimiş olarak görülen "halkiyat" ve Rıza Tevfik'in "hikmet-i avam" teklifleri yerine Avrupa'daki "folklor" terimini "halk bilgisi" olarak çevirmeyi uygun gören derneğin üzerinde ısrarla durduğu konu folklor çalışmalarının bilimsel bir zeminde yürütülmesinin gereğine işaret etmesi ve Avrupa'daki çalışmaları izlemeye çalışmasıdır. Nitekim bu konuda, M. Halit Bayrı'nın şu sözleri bilimsel çalışmalara yaptığı vurgu bakımından anlamlıdır:

"1927 senesinde yaz tatilini geçirmek üzere Anadolu'dan İstanbul'a gelirken Ziyaeddin Fahri, Anadolu folklorunun tespiti için bir dernek kurmanın faydalı olacağını düşünmüştü. Bu düşüncesini herkesten önce bana açtı. Anadolu folkloru bir ummandı ve tespiti için sansız bir emeğe ve bol paraya ihtiyaç vardı. Ancak Anadolu folklorunun tespiti lazım ve hatta zarurîydi. Fakat ben tereddüt ettim: Memleketimizde folklor mevhumunu kavrayan kaç kişiye rastlanırdı?"

Folklor mevlumunu kavrayanlar ve Anadolu folklorunun tespiti hizmetine inananlar çok olsa bile mispet bir mükafat vaad etmeyen ilmi bir çalışmaya katılan kaç kişi çıkabilir...? (Bayrı 1951).

Güçlükle de olsa kurulan derneğin, birinci yayın organı olan "Halk Bilgisi Mecmuası" ve ikinci yayın organı olarak çıkardığı "Halk Bilgisi Haberleri"ndeki yazılar ve ilk yayını olan "Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber", Bayrı'nın vurguladığı bu bilimsel tavrın somut göstergesi niteliğindedir. Nitekim, genel merkezin Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu)'nun editörlüğünde yayınladığı ilk kitabın halk bilgisi toplayıcılarına kılavuzluk edecek bir eser olması ve bu eserin başta Arnold Van Gennep ve Paul Sebillot olmak üzere kimi Avrupalı folklorcuların görüşlerinden yararlanılarak hazırlanması, ortaya konulan derleme ve araştırma usul ve usullarına verilen önemin göstergesi olarak değerlendirilmesi gerekir. Rehber'de ortaya konan folklor görüşünün sahipleri olan Van Gennep ve Sebillot'un sonraki dönemde başta Boratav (Ülkü Dergisi'nin 1939 yılında Boratav'ın Van Gennep'in Le Folklore" kitabını 71,72 ve 73. sayılarda tefrika etmesi bu anlamda bir dönüm noktası olacaktır) olmak üzere sonraki dönem araştırmacılarınca da kaynak olarak alınması ve Halkevi değerlerinde yayımlanan bir çok yazıda bunların adlarına raslanması, Rehber'in tarihi önemini ve Türk folklor çalışmalarındaki yerini göstermektedir. Türk folkloru üzerine yürütülen bu planlı bilimsel girişimi, Rehber üzerinden dolayısıyla Ülkütaşır'ın şu özetlemesi, derneğin bu konudaki zihniyetini yansıtmaya bakınımdan önemlidir.

"Dernek, ilk hanlede, bir taraftan Folklor toplayıcılarına yürütecekleri yolu göstermek, diğer taraftan Folklor araştırmalarını bilimsel bir şekilde yapmak amacıyla «Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber» (Sayı: 1) adlı bir kılavuz hazırlayıp yayınladı. Gerçekten bilimsel alanda yürütebilmek için böyle bir kılavuz ihtiyacı vardı. Essasları, ilmi Fransız folkloristlerinden «A. Van Gennep» ile «Millien» ve Alman folkloristi «Hofmann Krayer» den alınmış olan bu Rehber'de; Folklor'un kısaca konusu, metot ve amacı ile kadroları belirtilmiştir. Bu arada verilen on beş kadrodan, yalnız dil müzik ve halk zanaatları incelemelerine değinen maddeler hakkında, Dernek üyelerinden Hasan Felahi (Turgut), Mahmut Ragıp (Gazimihal) ve İsmail Hüseyin, "tarafından kaleme alınmış olan üç «İzahaname» de Rehber'e ilave olmuştur. Bu açıklamalar, kadroların bize, yurdumuzu göre uygulamış geniş örneklerini göstermek bakımından çok değerlidir. (1972:39)

Ülkütaşır'ın sözünü ettiği ve kendi içinde alt bölümleri olan "on beş kadro" şunlardan oluşuyordu:

1. Mihnet dair halk bilgisi
2. Ene dair halk bilgisi
3. Ev eşyasına dair halk bilgisi
4. Sanatlara ve mesleklere dair halk bilgisi
5. Elbiseye dair halk bilgisi
6. Gıdaya dair halk bilgisi
7. Adetlere dair halk bilgisi
8. İhtaklara dair halk bilgisi
9. Bilgiye dair halk bilgisi
10. Şiire dair halk bilgisi

11. Temayağa dair halk bilgisi
12. Hikaye dair halk bilgisi
13. Müstakime dair halk bilgisi
14. Raksa dair halk bilgisi
15. Halka dair halk bilgisi (Çek 2002: 87)

Folklor derlemelerini ilk kez "ilmi" kriterlere göre belirlemiş bir "rehber" aracılığıyla yapılmasını öneren bu kitapta sonra dernek genel merkezi, "Seçme Halk Şiirleri (1928), Yunus Emre (1929), Seçme Memleket Şiirleri (1929) adıyla üç kitap daha yayımlar. Bunlardan Seçme Halk Şiirleri, Yunus Emre, Karacaoğlu, Zihni, Emrah, Dertli, Dadaloğlu, Ruhsatı gibi şairlerin şiirlerinden yapılan seçmelerden oluşurken, Seçme Memleket Şiirleri, İshak Refet, Celal Sahir, Orhan Seyfi, Faruk Nafiz, Necip Fazıl, Ömer Bedrettin gibi şairlerin hece vezinli şiirlerinden oluşur. Derneğin ilk yayınlarmın bu şekilde yapılması, Ziya Gökalp'ın biçimlendirdiği "halka doğru gidenin harsa doğru girmek" olduğu şeklindeki yaklaşımının bir ürünü olan aydınlar halk kütllüğünden yeni bir terkiye varması beklentisinin derneğe de benimsendiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

Başlangıçta Halk Bilgisi Mecmuası adıyla bir aylık bir dergi yayımlayan dernek, kuruluşundan tam iki yıl sonra 1 Kasım 1929 yılında Halk Bilgisi Haberleri adıyla yeni bir dergi yayınına başlar. İlk 19 sayısı dernek tarafından çıkarılan dergi, 124 sayıya Eminönü Halkevi tarafından ulaştırılmıştır. Dergi, her ne kadar folklorun her alanında yayın yapmışsa da daha çok halk edebiyatı ağırlıklıdır:

1. Türk Diline Ait Makaleler (74)
2. Türk Halk Edebiyatına ve Söz Şairlerine Ait Yazılar (392)
3. Halk Müziği ve Halk Oyunlarına Ait Yazılar (27)
4. Halk inançlarına ve Adetlerine Ait Yazılar (155)
5. Aile, Hukuk ve Ekonomiye Ait Yazılar (69)
6. Halk Hekimliğine ve Halk ilaçlarına Ait Yazılar (45)
7. Halk Eğlencelerine ve Oyunlarına Ait Yazılar (28)
8. Halkbilimi Genel Konular (8) (Çek 2002:91)

2.10- "Türk Ocakları"ndan "Halk Evi"ne veya "Turan"dan "Anadolu"ya

1908 yılında İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara gelmesi ve Osmanlı'nın toprak kayıpları, yaşanan işgal ve yeni bir devletin kuruluş aşamalarında önlenemez bir "duygusal" yükseliş dönemi yaşayan "Türkçülük", halkbilimi çalışmalarına da uzun süre damgasını vurmuştur. Türkçülerin "Turan" heyecanlı halk edebiyatı çalışmaları, 1927 yılında "Anadolu" vurgulu "Anadolu Halk Bilgisi Derneği'nin kuruluşuyla Türk folklor paradigması bir "reddiye"den söz edilemez ise de bir anlamda antitezi doğurmaya başlamıştır.

Nitekim, 10 Şubat 1931 tarihinde Türk Ocakları Genel Merkezi, Ankara'da topladığı bir kurultayla 1912 yılında kurulan ocakların feshine karar verir. Cumhuriyet Halk Partisi de 19 Mayıs 1931 tarihinde toplanan III. kurultayında, Türk Ocakları'nın bu kararını onaylar ve Halkevleri'nin kurulmasını öngören bir karar alır. Türk Ocaklarının

feshinin üzerinden yaklaşık bir yıl geçtikten sonra 19 Şubat 1932 tarihinde, Halkevleri kurulur. (Ülkütaşır 1972:57)

Türk folklor çalışmalarının özellikle taşra illerindeki derleme ve araştırmalar yeterli kadar bilimsel ve yöntemli olmasa da halkbiliminin derleme ve yayın açısından "en parlak dönemlerinden biri" olan Halkevleri döneminde açılan onlarca Halkevi ve bu evlerin yayımladığı dergiler, Türkiye'de önemli bir halkbilimi potansiyeli oluşturmaktadır.

477 şube ve 4332 halk odası ile çalışmalarını sürdüren Halkevleri'nin Dil Tarih ve Edebiyat şubeleri tarafından yürütülen folklor çalışmaları, gerek dergi gerek kitap açısından büyük bir koleksiyonun doğmasını sağlamıştır. 8 Ağustos 1951 yılında kapatılan Halkevlerinin, ilginç bir tesadüfle tıpkı Türk Ocakları gibi 19 yıllık bir ömür olar. Açık olduğu bu 19 yıl içinde, folklor çalışmalarının yanında, siyasi nedenlerle de tartışmaların odağında yer almış, faaliyetleri üzerine çeşitli bakış açılarıyla çalışmalar ortaya konulmuştur. Bunlar arasında M. Şakir Ülkütaşır'ın "Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnoğrafya Çalışmaları (1972), TTK tarafından yayımlanan "Atatürk ve Halkevleri" (1974), Nurettin Güz'ün "Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları Halkevi Dergileri 1932-1950" (1995), Arzu Öztürkmen'in "Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik"i (1998), Anıl Çeçen'in "Halksız ve İnsansız Bir Tarih Halkevleri" (1990), Nurya Bayraktar'ın "Halkevlerinin Ülke Kültürüne, İnsan Gelişimi ve Dönüşümü Açısından Kalkları ve Önerileri" (1999), Sefa Şimşek'in "Bir İdeolojik Sefertirlik Deneyimi Halkevleri 1932-1951" (2002), İbrahim Azcan'ın "Türk Modernleşmesi Sürecinde Trabzon Halkevi" (2003) kaydedilebilir. Ayrıca 1992-2002 yıllarını kapsayan 10 yıllık dönemde bir bölümü tarafından yönetilen onlarca lisans tezinde halkevlerine ait dergiler ve bunları yayımlayan şubeler üzerine incelemeler yapılmıştır. (Sönmez 1995, Solmaz 1997) Bunların dışında şu yüksek lisans tezleri de döneme ışık tutması bakımından kaydedilebilir: Selvi Gülpınar, "1932-1945 Yılları Halkevleri Tarihçesi Adana Halkevi'nin Çıkardığı Dergilerin Değerlendirilmesi" (1998), Hülya Akay ("Türk Halkbilimi Çalışmaları Tarihinde Halkevlerinin 1. Döneminin (1932-1956) Yeri ve Önemi), Songül Çek, "1913-1938 Yılları Arası Türk Halkbilimi Tarihçesi" (2002), Pınar Kılıç, "1938-1966 Yılları Arası Türk Folklor Tarihçesi" (2002).

Halkevlerinin kitap ve dergilerinin içeriğinden söz açmak bu el kitabının amaç ve sınırları içinde mümkün değildir. Ancak, Halkevleri tarafından yayımlanan dergilerden bir bölümünün listesini vermek, konuya genel bir bakış kazandırmak bakımından yeterli olabilir.

Derginin adı	Yayımlayan Halkevi	En son sayı	Yayına başladığı ve son sayının tarihi
1- Abant	Bolu	13	Ağustos 1944- Şubat 1947
2- Akgünler	Adana		Derleme yapılmamıştır.
3- Akpınar	Niğde	61	Temmuz 1934- Kanunuevvel 1941
4- Aksu	Giresun	53	Eylül 1933- Aralık 1949, Mayıs 1950'de 1 sayı.
5- Altan	Elaazığ	48	Şubat 1935- Teşrinievvel 1939
6- Altınyaprak	Bafra	29	Teşrinievvel 1935- Eylül 1937
7- Anafarta	Çanakkale	9	Altok bk. Edime'de Altok Temmuz 1934- Ocak 1943

8- Atayolu	Erzurum	2	1939
9- Bakırköy Halk Dergisi	Bakırköy	25	Şubat 1939- Aralık 1948
10- Barbaros	Beşiktaş	23	Ağustos 1938- Haziran 1951
11- Başpınar	Gaziantep	102	Şubat 1946- Haziran 1949
12- Batıyolu	Kırklareli	8	Nisan 1935- Mart 1936
13- Bozkurt	Manisa	3	Mayıs- Aralık 1936 bk. Gediz
14- Bozok	Yozgat	14	Kanunusani 1938- Temmuz 1941
15- Burdur	Burdur	26	Mart 1939- Teşrinievvel 1941
16- Çağlayan	Antalya	22	Kanunuevvel 1935- Eylül 1938
17- Çamdağı	Henek	1	Mart 1947
18- Çoruh	Arvin	4	Şubat- Haziran 1938
19- Çorumlu	Çorum	61	Nisan 1938- Ağustos 1946
20- Çukurova	Adana	9	Ağustos 1946- Nisan 1947
21- Dağarcık	Mudanya	Tespit Edilemedi	Nisan 1939- Nisan 1947
22- Deme	Malaya	20	1937- Temmuz 1947
23- Devrimin Sesi	Bilecik	6	Şubat 1936- Temmuz 1936
24- Dranaz	Sinop	52	Teşrinisani 1936- Kanunusani 1941
25- Doğuş	Kars	58	1933- Temmuz 1941
26- Dört Eylül	Sivas	51	Şubat 1939- Mart 1942
27- Duygular	Bolu	7	Şubat 1941- Mart 1942
28- Edirne	Edirne	4	Mart- Kasım 1940
29- Edime'de Altok	Edirne	26	Teşrinisani 1933- Nisan 1936
30- Ege	Edirne	1	1941
31- Erciyaş	Kayseri	85	Mart 1938- Mart 1950
32- Erzurum	Erzurum	11	Şubat 1944- Ekim 1946
33- Fikirler	İzmir	334	Temmuz 1927- Haziran 1947
Yeniseri		36	Temmuz 1947- Haziran 1950
(Türkiye'nin en eski ve en uzun süre yayımlanmış dergilerindendi. 1927 senesinde arap harfleri ile yayına başladıktan sonra, kültür dergisi olarak yayını sürdürdü ve 133. sayıdan sonra İzmir Halkevi dergisi oldu.)			
34- Gediz	Manisa	102	Nisan 1937- Nisan 1947, 2 sayı 1950
35- Görüşler	Adana	91	Nisan 1937- Temmuz 1946
36- Güney	Mersin	4	1934
(Yalnız dördüncü sayısı halkevi dergisi olarak çıkmıştır. 1934'te.)			
37- Halk Bilgisi Haberleri	Eminönü	124	Temmuz 1929- Şubat 1942
(Birinci cildinden sonra Eminönü Halkevinin maddi kontrolünde yayına devam etmiştir.)			
38- Halk İçin	Fatih	1	Kasım 1948
39- Halkevi	Eskişehir	93	Ağustos 1942- Haziran 1946
(Adı bir aralık Porsuk olmuş)			
40-	Bursa	4	Kanunuevvel 1934
(Dergi adı verilmemiştir, alıntılananın notu)			
41- Halkevleri Folklor Dergisi	Eminönü	1	Ekim 1942
42- Hatay	Antakya	13	Şubat 1944- Mart 1945
43- Ilgaz	Kastamonu	5	Nisan 1936
44- İçel	Mersin	49	Ocak 1938- Şubat 1942
Yeniseri		11	Ağustos 1945- Temmuz 1946
45- İnan	Trabzon	52	Mayıs 1937- Mayıs 1949
46- İnanç	Denizli	106	Mart 1937- Eylül 1946
47- İstanbul	İstanbul Mer.	75	Aralık 1943- Aralık 1946
48- Karacadağ	Diyanbakır	137	Şubat 1938- Mayıs 1950
49- Karadimas	Zonguldak	48	Nisan 1938- Nisan 1947
50- Kaynak	Bahkesir	168	Şubat 1933- Ocak 1947
Yeniseri		21	Mayıs 1948- Ocak 1950

51- Kılıçozu	Kurşehir	3	Ocak- Mart 1946
52- Konya	Konya	140	Eylül 1936- Haziran 1950
Bu dergiden evvel 3 sayı şu başlıkla çıkmıştır: "Konya Halkı Dili, Edebiyat, Tarih Araştırmaları", 1934'de.			
53- Kılıçık Mendere	Tire	12	Nisan 1941- Nisan 1942
54- Marmara	Tekirdağ	1	Mayıs 1935
55- Muğla	Muğla	17	Mart 1937- Temmuz 1938
56- Nozar	Yozgat	5	Tegrimnevel 1941- Nisan 1942
57- Ocak	Urfa	2	1939
58- Ondokuz Mayıs	Samsun	114	Eylül 1935- Nisan 1950
59- Ordu	Ordu	8	Şubat 1944- Şubat 1946
60- Yeşil Ordu	Sivas	16	Mayıs 1936- Ocak 1939
Porsuk Halkı bk. Halkı	Halkı		
61- Sakarya	Adapazarı	6	Mart 1943'te son sayı
62- Sultandağı Akşehir			
(161 numaralı Taspinar'ın kapagina ikinci sayının çıktığını gösteren bir haber vardır.)			
63- Taşın	Merzifon	30	Haziran 1936- Tegrimnisi 1938
64- Taspinar	Afyonkarahisar	161	Tegrimnevel 1932- Nisan 1949
65- Türk Akdeniz	Antalya	34	Şubat 1937- Temmuz 1944
66- Uludağ	Bursa	101	Kanunusani 1935- Mayıs 1950
Türkin, Uludağ dergisinin 6-9. sayılarının adıdır.			
67- Ülker	Niksar	6	Ağustos 1936- Şubat 1937
68- Ülker	Burdur	6	Tegrimnevel 1936
69- Ülkü	Halkı	102	Şubat 1933- Ağustos 1941
70- Ülkü	Halkı	124	Tegrimnevel 1941- Kasım 1946
70a- Ülkü	Halkı	44	Ocak 1947- Ağustos 1950
70b- Ülkü	İsparta	172	Haziran 1934- Ağustos 1949
71- Yayla	Erzurum	1	Şubat 1944
72- Yeni Doğu	Manisa		934?
73- Yeni Mılas	Mılas	9	Eylül 1936- Haziran 1937
74- Yeni Tokat	Tokat	52	Ağustos 1933- Şubat 1936
75- Yeni Türk	Eminönü	25	Ekim 1932- Mayıs 1943
76- Yeşilirmak	Amasya	8	Eylül 1938- Nisan 1939
77- Yeşilordu	Ordu	13	Ağustos 1947- Mayıs 1950
Ordu dergisinin devamıdır.			

(Şakirioğlu 1975)

2.11- Boratav ve Bilimsel Halkbilime Doğru

Pertev Nali Boratav (1907-1998), 1939 yılında DTÇF'nde halk edebiyatı kürsüsünü kurar ve bilimsel halkbilimi çalışmalarına hız verir. Alan araştırmaları ve derleme çalışmalarını uluslar arası terminolojiyi kullanarak yapar. Öğrencilerinden oluşturduğu ekiplerle Anadolu'da derleme gezilerine çıkar. Böylece, bugün artık elde edilmesi mümkün olmayan bir çok halk edebiyatı materyalini derler, arşivler veya yayımlar. Çoğu, kendisinin ve öğrencilerinin bu tarihen başlayarak 1948 yılında kürsüsünün kapatılmasına kadar olan dönemde derlediği malzemeye dayanan 18 kitabı Türkçe veya başka bir dilde yayımlanmış 200'den fazla makalesi bulunmaktadır. Boratav'ın Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde çalıştığı 1940'lı yıllar, onun Türkiye'nin bir çok bölgesinde çok zor şartlar altında yaptığı derleme gezilerine, bilisel yayımlarına ve siyasal çalışmalarına tanıklık eder.

Boratav, başlangıçta, M. Fuad Köprülü'nün öğrencilerinden biri olarak, onun belirlediği yöntemler çerçevesinde halk edebiyatı konularında çalışmaya başlar. "Köroğlu Destanı", Köprülü'nün bilgisi ve yönetimi altında yapılmıştır. Boratav'ın ilk dönemini, Boratav üzerine çalışan Handed Birkalan şöyle yorumlar: Boratav'ın halk kültürü ile tanınması daha küçük bir çocukken başlar. Müderris'in babasının kaynaklığı sırasında halk türklerini, masalları ve halk şiirlerini toplamaya başlar. İstanbul'a ise eğitimi için geldikten sonra bile, Pertev Nali Boratav'ı sık sık Mıdını'da buluruz. Müderris'in de gördüğü yaşıyan halkçılıkla geleneği onu halkbilimine doğru yavaş yavaş çekmeye başlar. Boratav lisese öğrenciyken, Hilmi Ziya'nın teyikliği halkbilimine yönelir. Daha sonra üniversitede hocası olan Fuad Köprülü ve Atatürk'ün öngördüğü laik eğitimin çerçevesi içinde Türkiye'ye davet edilen George Dumézil'den etkilenir. Bu kişilerle yakın bir ortamda çalışmasının yanı sıra, bir de Belçika asıllı halkbilimci Arnold von Gernep'in çalışmalarını okuyacak ve onlardan etkilenir. Önce Le Folklore'u Türkçeye çevirir. Boratav daha sonra bir burs alarak kısa süreliğine Fransa'ya gider. Dönüşte Köprülü'nün asistanı olur. Ancak ideolojik bir ayrılıktan dolayı bu görevi bırakır. Konya Lisesi'nde edebiyat öğretmeniği yapmaya başlar. Daha sonra Dil ve Tarih Coğrafya'da kurduğu halkbilimi anabilim dalı 1938 yılında derslere başlar. (Birkalan 2000:17)

Boratav'ı, Köprülü ile çalışan diğer adaylardan ayıran temel farkın, onun folklorun "ulusalci" yorumlarından zaman içinde ayrılarak, "uluslar arası" bir yaklaşımı benimsemesi gösterilebilir. Folkloru, milliyetçilik duygularını oluşturmamak veya geliştirmek için değil, bilimsel bir çalışma alanı olduğu için çalışmak olarak özetlenebilecek bu yaklaşım, Boratav'ın vurgulanabilecek temel özelliği olarak savlanabilir. Bu nedenle, Boratav'a kadar yürütülen halkbilimi çalışmalarını "işlev" açısından, kaynağını halktan alan yeni bir kültürün yaratılması, Osmanlı edebiyatı terichleriyle karşı, milletten kaynaklanan özgün bir edebiyatın kurumsallaştırılması ve nihayet kendi köklerinden uzaklaşan Türklerin özüne dönüşünün sağlanması çalışmaları içinde ele alabiliriz. Boratav, folklorun daha 18. yüzyıldan başlayarak Avrupa'da gelişen ve bir çok ülkede meyvelerini veren bu yorumlardan uzaklaşarak, "öteki" yorumlara eğilim gösterir. Bu yeni yorumlar, folkloru "sınırlı" bilincinin arandığı, folklorun ulusallıktan çok uluslar arası ve kültürler arası olduğu böylece kültürler arası etkileşim ve paralelliklerin vurgulandığı çalışmalara uzanan geniş bir yöntemler ve kuramlar dünyası olarak karşımıza çıkar. Boratav, bilgi ve birikimi çerçevesinde tanıdığı uluslar arası halkbilimcilerden de etkilenerek, "alışılmış" yerel terminolojiden uzaklaşır. Onun yöntem ve kuramı hakkında Birkalan şunları söyler: Boratav'ın kullandığı metodlar, hem edebi, hem de antropolojik perspektifleri eş zamanlı olarak barındırır. İlk zamanlardaki çalışmalarında edebiyat ağırlıklı bir yaklaşım gösteren Boratav, daha sonraları, çalışmalarını saha deneyimleriyle zenginleştirmiş ve halk kültür türlerini sosyal bir bakış açısı altında irdelemiştir. Sali metin odaklı yaklaşımların yeterli olmayacağını savunan Boratav, araştırmacıları sözlü kaynakları kullanmaları konusunda saha çalışmasına teşvik etmiştir. Toplanan malzemenin doğal ortamları içinde anılandırılması savunan Boratav, (...) Halkbilimi teorileri konusunda da sadece tek bir teoriye bağlı kalmamış, kuramların zayıf ve güçlü noktalarını tebli ederek, malzemeye uygun olan teoriler bağlamında çalışmalar yapmıştır. (Birkalan 2000: 18)

Boratav'ın benimsediği yöntemler, bir yandan bilimsel halkbilimi çalışmalarına imme kazandırırken diğer yandan da Boratav'ın siyasal terichleri nedeniyle karşıları tarafından eleştirilmesiyle başlayan süreçte folklor çalışmalarının yakın geleceğini olumsuz yönde etkileyecek bir sürecin başlamasına zemin hazırlar. Çalkantılı bir

dönemin ardından Boratav'ın kürsüsü kapatılır, çalışmaları durdurulur. Bu konuyu Umay Günay şöyle yorumlar: "Prof. Dr. Boratav, komünist ideolojiyi benimsediği gerekçesiyle 1947 yılında C.H.P. yönetiminin Türkiye Büyük Millet Meclisinde aldığı karar ile A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesindeki Türk Halk Edebiyatı Kürsüsünü lağv etmesiyle üniversiteden ayrılmak zorunda bırakılmıştır. Kısa bir süre Amerika Birleşik Devletleri'nin Stanford Üniversitesi'nde Hoover Kütüphanesi'nin Türkiye Bölümü'nün kuruluşunu Türkiye'den yönetmiş, daha sonra Fransa'da "Centre National de la Recherche Scientifique" de ve çeşitli kuruluşlarda çalıştı. Bu dönemde Boratav'ın Türk Halk Edebiyatının özellikle anlatım türleri alanındaki çalışmaları, eskimeyen miracaat kaynağı niteliğini daima sürdürecektir. (...) P.N. Boratav'ı üniversiteden atmak için Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde 32 Türkiye'de 10 yıl Türk Halk Edebiyatı çalışmalarını yasaklamak, Türk kültürüne, Türk devletine hizmet mi olmuştur? P. Naili Boratav ve onunla birlikte üniversiteden atılanlar hepisi dünyanın çeşitli ülkelerinde kürsü sahibi olmuş ve gene Türk Kültürüne, tarihine hizmet etmişlerdir." (Günay 1998: 3-4)

Boratav'ın folklor derleme, araştırma ve inceleme çalışmalarına gerek DTCF'de gerekse Türkiye'den ayrıldıktan sonra yaptığı katkı küçümsenemez. Onun Türk folklor çalışmalarının tarihine ışık tutan "Les travaux de folklore turcs (1908-1951)" adlı uzun makalesi, Türk folklor çalışmaları tarihini değerlendiren ilk ve önemli yazılardan biridir. (Boratav 1952). Bu yazıda Boratav, 1908 yılından başlayarak 1951 yılına kadar Türk halkbilimi konusunda yapılan çalışmalarını değerlendirmekte, Türkiye'deki halk edebiyatı çalışmalarının gelişim süreçlerini irdelemektedir. (Oğuz 2001:9) Boratav'ın Arnold Van Gennep'in "Le Folklore" kitabının çevirisini Halkevleri Genel Merkezi'nin yayımlanmış olan Ülkü Dergisinin 71/72 ve 73. sayılarında tefrika etmesi, Türk folklor çalışmalarında önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye'de, Halk Bilgisi Derneği'nin 1928 yılında yayımladığı "Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber" den beri adı bilinen Van Gennep'in bu tarihten sonra bir çok folklor araştırmacısı tarafından kaynak gösterildiğini ve Halkevi dergilerinde folklorun bilimsel yöntemlerle çalışılması gerektiği bağlamında adının sık sık geçtiğini görüyoruz.

Boratav'ın bir çoğunun birkaç kez yeni baskıları yapılan 19 özgün kitabı, kimi kitap çevirileri ve kimi halkbilimi derleme kitaplarında editör olarak katkısı bulunmaktadır. Onun halk edebiyatının bir çok alanını bilimsel yöntemlerle akademik araştırma alanı haline getiren bu öncü kitapları şunlardır:

1. Köroğlu Destanı, I. Baskı 1931, 2. Baskı İstanbul 1984.
2. Bey Borek Hikayesine Ait Metinler, Ankara 1939.
3. Halk Edebiyatı Dersleri, Ankara 1942, 2. Baskı 2001
4. İzahlı Halk Şiirleri Antolojisi. (H.V. Fıraltı ile), Ankara 1946.
5. Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, I. Baskı Ankara 1946., 2. Baskı 1988.
6. Anadolu'da Türkmenler Arasında Köroğlu Destanının İzlerine Dair Yeni Notlar, İstanbul 1956.
7. 100 Sonuda Türk Halk Edebiyatı, 4.Baskı İstanbul 1982.
8. 100 Sonuda Türk Folkloru, 2. Baskı İstanbul 1984.
9. Az Gittik Uz Gittik, I. Basım 1969, 2. baskı 1992.
10. Zaman Zaman İçinde, I. Baskı İstanbul 1958, 2. baskı 1992
11. Typen Türkischer Volksmärchen (Eberhard ile), Wiesbaden 1953.
12. Folklor ve Edebiyat-I, İstanbul 1983.
13. Folklor ve Edebiyat-II, İstanbul 1983.
14. Nasreddin Hoca, Edebiyatçılar Derneği Yayın. Ankara 1996.
15. Le Tekerleme, Paris 1963.

16. Masallar 1 Uçar Leyli, İstanbul 2001.
17. Maktoumkouli Fırafi, (Louis Bazin'le), Paris 1975
18. Tekerleme, İstanbul 2000.
19. Türkische Volksmärchen, Almanya 1967

Buraya kadar söylediklerimizden anlaşılacağı üzere, 1948 yılında Boratav'ı "cezalandırmak" adına Türkiye'de halkbilimi çalışmaları engellenmemiş olmasaydı, kuşkusuz bugün daha köklü ve bilimsel bir halkbilimine sahip olacaktık. Nitekim konuyu salt DTCF bağlamında ele alan Hande Birkalan, Boratav'dan Sedat Veyis Örnek'e uzanan çizgiye işaret ederek şu yargıya varıyor: "Boratav Türkiye'de kalıyordu sorusu, halkbilimi çalışmaları ilkimizde hangi durumda olurdu sorusunu da beraberinde getiriyor. Ancak bilinen bir gerçek var ki, Türkiye'de oluşmaya başlatılan bir halkbilim kürsüsünün büyük bir gecikme ile ileriki yıllarda kurulması halkbilimci yetiştirilmesine büyük sekse vurmuştur" (Birkalan 2000:20)

2.12- Mehmet Kaplan ve Halkbiliminin Yeniden Üniversiteye Dönüşü

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeni Türk Edebiyatı profesörü olan Mehmet Kaplan'ın (1915-1986) halk edebiyatına duyduğu eğilim onun doğum yeri olan Eskişehir Sivrihisar'ın yetiştirdiği Nasreddin Hoca ve yine o çevreyle ilişkili olan Yunus Emre üzerine yönelen duygusal dikkatiyle başlar. Bu nedenle, çocukluğu Eskişehir'de geçen Kaplan'ın gündelik hayatında halk edebiyatının ayrı ve önemli bir yerinin olması doğaldır. Üniversite'de Köprülü'nün ve Tanpınar'ın asistanı olan ve "modern" edebiyat çalışmalarına eğilerek akademik yükselmelerini bu alanda sağlayan Kaplan, metin tahlillerinde kültür tarihini, uygarlık süreçlerini ve kültürel insan tiplerini esas alarak, edebi metinlerin kültürel arka planlarına dikkatini yöneltir. "Atlı Göçebe Medeniyeti" ve "Yerleşik Medeniyet" düzlemlerine oturttuğu Türk edebiyatında "alp", "gazi", "ahi" ve "veli" tipleri üzerinde durur. 1958 yılında eğitim ve öğretime başlayan Atatürk Üniversitesi'nin kurucu hocaları arasında yer alıp Edebiyat Fakültesi dekanlığı ve Rektör vekilliği yaparken, Erzurum'daki halk edebiyatı zenginliğine dikkatini yöneltir. (Oğuz 1986)

Türk halk edebiyatı lisansını 1930 yılında Köroğlu üzerine yaptığı tezle alan Boratav'dan sonra, Erzurum'da yeniden Köroğlu üzerine çalışmalar başlatan Kaplan ile halk edebiyatı odaklı folklor çalışmaları "ikinci bahar"ı yaşar. Mehmet Kaplan'ın Muhan Bali ve Mehmet Akalın'la birlikte Erzurumlu meddah Behcet Mahir'den derledikleri Köroğlu Destanı (1973) yayımlandığında, Kaplan, halk edebiyatı alanında yazdıklarından öte yaptıklarıyla önemli bir boşluğu doldurmuş ve halkbiliminin yeniden üniversiteye dönüşünü sağlamıştır.

Kaplan'ın kurucusu ve yürütücüsü olduğu Erzurum'daki halk edebiyatı çalışmaları, 1970-1975 yılları arasında yine Kaplan'ın danışmanlığında ilk "doktor"larını yetiştirmiştir:

Muhan Bali, "Ercişli Emrah ve Selvi Han Hikayesi Varyantların Tespiti ve Halk Hikayeciliği Bakımından Önemi" (1967)

Bilge Seyiroğlu, "Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar" (1971)

Saim Sakaoglu, "Gümüşhane Masalları Metin Toplamave Tahlili" (1971)

Fikret Türkmen, "Aşık Garip Hikayesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma" (1972)

Umay Güney, "Elazığ Masalları" (1973)

Ensar Aslan, "Çıldırı Aşık Şenlik Hayatı Süreleri Hikayeleri" (1973), Mehmet Kaplan tarafından Erzurum'da halk edebiyatı asistanı olarak istihdam edilen Aslan'ın tezini Şakir Elçin yönetmiştir.)

Bugün Türkiye'nin bir çok üniversitesindeki Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri içinde yürütülen halkbilimi ve halk edebiyatı çalışmaları, bu bilim adamları ve oluşumları genç kadrolara yürütülmektedir. Kimi derleme ve kaynak kişi merkezli, kimi tarihi coğrafi Fin yönemi merkezli, kimi yapsalci yöntemlere göre hazırlanmış bu ilk çalışmaların ortaya koyduğu değerlendirmelerde bilimsel folklor ölçütlerinin kullanıldığı görülmüştür. Tek bir kuram veya yöntemle bağlı kalmayan hatta kendi aralarında da belli yöntem farkları bulunan bu ilk "doktor"ların folklorla yaklaşımları, genel olarak bu ürünlerin milli kültür hazinesini oluşturduğu şekliindeki bakış açılarıyla "ulusalci" olarak yorumlanabilirse de, çalışmaları yürütenler yer verdikleri yöntemler bakımından "bilimsel" oldukları ve "uluslar arası" terminolojiyi benimzedikleri görülmüştür. Hatta bu kuşağın çoğu çalışmalarında Köprülü'nün "edebiyat tarihi" yaklaşımıyla Boratav'ın yayınladığı "folklor" yaklaşımlarının yan yana yer aldığı da görülmüştür.

Sözli ürünleri dışarıda tutmayan bir yaklaşımla Türk folklor tarihini yeniden yazmayı planlayanlar Kaplan'ın halk edebiyatını Boratav'dan sonra yeniden üniversite içinde çalışılan bir disiplin haline getirme girişimini ve sonuçlarını iyi indelenebilir gerekir.

2.13- DTCF'deki Halkbilimi

Boratav'ın halk edebiyatı kürsüsünde yürüttüğü halkbilimi ile 1925 yılında İstanbul'da kurulan Türk Antropoloji Enstitüsü'nün 1935 yılında DTCF'ye Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü adıyla nakledilmesiyle Ankara'da yürütülmeye başlanan antropoloji ve etnoloji çalışmalarını birbiriin devamı gibi görme yanlışlığı günümüze kadar gelmiştir. Şevket Aziz Kansu'nun yürüttüğü antropoloji ve etnoloji çalışmaları, 1935 yılından itibaren DTCF'de başlamış ve çeşitli dönemlerde ad ve yapı değiştirilerek günümüze gelmiştir. Boratav'ın kurduğu halk edebiyatı kürsüsü ile yakınlığı "sosyal ve beşeri bilimler" alanında faaliyet gösteren iki ayrı disiplin çerçevesindedir. Nitekim, Boratav'ın kürsüsünün kapatılmasına kadar da Kansu'nun çalışmaları farklı temalar ve paradigmalara etrafında devan ediyordu. 1948 yılında dönemin iktidarlarından Boratav'ın halk edebiyatı kürsüsü kapatıldıktan sonra, Nermi Erdemli başkanlığında yürütülen Antropoloji ve Etnoloji çalışmaları içinde, halkbiliminin özel verimleri (halk edebiyatı) dışındaki kimi ürünlerinin ele alınması yönünde bir eğilim belirir. (Erdemli 1982:4) Antropologların, folkloru halk edebiyatından ibaret gören klasik yaklaşımlarını (Eker vd. 2003b:451) yansıtan bu çalışmalar yürüten Orhan Acıpayam (öl. 2003) ve Sedat Veyis Örneke (1928-1980) halk edebiyatına eğilmezler. Onların çalışmaları daha çok doğum, evlenme ve ölüm adetleri, maddi kültür ve ilkelde din ve büyü gibi konulara odaklanır ve antropoloji yöntemlerini kullanırlar.

1971 yılında, Antropoloji Bölümü'nün Etnoloji kürsüsünde "halkbilimi" profesörü unvanını alan Sedat Veyis Örneke, lisansını İtalya'da tamamlar, Almanya'da Dinler Tarihi ve Etnoloji alanlarında Doktora yapar ve profesör olduktan sonra aynı kürsüde bağımız "halkbilimi" dersini açar. 1980 yılında Etnoloji kürsüsü Sosyal Antropoloji ve Halkbilim kürsülerine ayrılır. Halkbilim kürsüsü, ölümüne kadar Sedat Veyis Örneke tarafından yürütülür. Örneke'in çalışmaları derslerinin içeriği ve yöntemi hakkında en iyi bilgi onun bu derslerle ilgili birikimini yansıtan "Türk Halkbilimi"(1976) adlı el kitabıdır. DTCF'deki bugünkü halkbilimi çalışmalarının da temeli niteliğinde olan bu kitabın folklorla genel yaklaşımı "etnolojik"tir. Örneğin bu el kitabının, Boratav'ın en çok çalıştığı konular olan masallar ve halk hikayeleri konusundaki suskunluğu gözden kaçmaz. Boratav'ın çalışma tarz ve konularından oldukça farklı bir yönde gelişen halkbilimi, içinden çıktığı etnolojinin konularıya sınırlı kalarak, özellikle bu kitabın konusunu oluşturan halk edebiyatı alanında kayda değer çalışmalar yapmaz. Sedat Veyis Örneke'in çalışmalarının "Sivas ve Çevresinde Etnoloji Teziki", "Etnoloji Sözlüğü" 100 Soruda İlkelerle Din, Büyü, Sanat Efsane", "Anadolu Folklorunda Ölüm" adlarını taşıması bu bakımdan kayda değerdir. Doktorasını Almanya'da yapan Nevzat Gözaydın'ın etnolojiden bağımız bir bölüm haline getirilen halkbiliminin başına geçmesiyle halk edebiyatı az da olsa bu bölüm müfedeatında yer alır. Boratav'ın "disiplin"ının DTCF'deki bir diğer devancısının Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü içinde halk edebiyatı çalışmalarını yürüten Hasan Özdemir olduğunu söyleyebiliriz.

2.14- Halkbiliminin İlk Enstitüsü

Önce Türk Ocakları daha sonra Halkevleri bünyesinde "amatör" bir ruhla halkbilimi derleme ve araştırma çalışmalarını yürüten sayısız ve isimiz halkbilimcinin oluşturduğu birikim, Boratav'ın folkloru bilimselleştirme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasıyla uzun süre akademik bir kurumaşma gerçekleştirilememiştir.

1948 yılında Boratav'ın halk edebiyatı kürsüsünün, 1951 yılında da Halkevleri'nin kapatılması, halkbilimini çalışmalarının uzun bir dönem suskun kalmasına neden olmuştur. Bu suskunluk döneminde faaliyet gösteren iki oluşumdan söz edebiliriz. Birincisi günümüzde 1955 yılında kurulan ve günümüzde "Folklor Araştırmaları Kurumu" olarak faaliyet gösteren "Türk Halk Sanatlarını ve Ananelerini Teziki Cemiyeti", ikincisi ise, 1964 yılında kurulan ve ilk folklor enstitüsünün 1966 yılında kurulması amacıyla ulaşılarak tarihindeki yerini alan "Y.T.G. Türk Folklor Enstitüsü Kurma Deneyi"dir.

1966 yılında kurulan Milli Folklor Enstitüsü, 1951 yılından beri devam eden "devlet" suskunluğunun bozulduğunun kanıtı olarak önemlidir. Kuruluşunun "Enstitü" olarak nitelenmesi, eski amatör ve düzensiz çalışmaların devlete ait bu bilimsel kuruluşla yer almayacağına vurgulanması açısından dikkate değerdir. Diğer yandan enstitünün "milli" sıfatını taşıyor olması da, gerek Boratav üzerine yürütülen tartışmalar sırasında yitirilen, gerekse "sınıfsal folklor" çalışmalarıyla farklı bir düzlemle taşıyan folklor eğitimlerinin onaylanmadığını "bildirgeleştirilmesi" olarak okunabilir.

16 Mayıs 1966 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Müsteşarlığı'na bağlı olarak kurulan Milli Folklor Enstitüsü'nün kuruluş gerekçesi şöyle belirtilir: *Kökleri ve çok yaygın bir mazisi olan ve metotlu bir şekilde araştırmalarla tedvin edilmesi gereken Türk*

Folklorunun halk şiri ve edebiyatı, halk sanatı, halk adetleri, halk müziği ve dansları, halk kıyafetleri vb. gibi çeşitli kollarında çalışmalar yapmak, bir folklor arşivi, kütüphanesi ve müzesi kurmak, memleketin muhtelif yerlerinde bu konularda yapılan çalışmaları birleştirmek, teşvik etmek ve bunlara rehberlik etmek üzere, Ankara'da bakanlığımıza bağlı olarak bir (Milli Folklor Enstitüsü) kurulması, yıllardan beri özlemi duyulan bir hizmet olarak telakki edilmektedir. (İpekkan 1978-1979: 18-19'dan alıntılan Karagülle 1999:33)

Enstitü kuruluş dönemindeki ilk çalışmalarını beş şube dahilinde yürütür:

- 1) Maddi Kültür
- 2) Manevi Kültür
- 3) Halk Edebiyatı
- 4) Halk Müziği ve Oyunları
- 5) Kütüphane ve Arşiv.

Zaman içinde Enstitünün adı ve yapısı değişse de bu beş şubelik ana yapı günümüze kadar korunmuştur. Ancak, birkaç yıl sonra "enstitü" yerini "daire başkanlığı"na ve "genel müdürlük"e bırakarak, başlangıçta vurgulanan "bilimsellik" yerini kurulan ve kapatılan bakanlıklar arasında ağırlaşan "bürokrasi"ye terk etmiş olsa da bu kurum Türk folklor çalışmalarının uzun süre tek ve en önemli devlet kurumu olma özelliğini sürdürmüştür. 16 Mayıs 1966 tarihinde kurulan Enstitü 13 Temmuz 1973 tarihinde Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı'na, 24 Aralık 1991 tarihinde "Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü"ne, 2003 yılında ise Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde kurulan Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü'nde "Halk Kültürü Daire Başkanlığı" şeklinde yeni bir yapıya büründürülmüştür.

Milli Folklor Enstitüsü, özellikle, düzenlediği uluslararası kongreler, yayımladığı bibliyografyalar, derleme çalışmalarıyla oluşan arşivi, yayın faaliyetleri ve aşklar üzerine yönelen dikkatıyla halk edebiyatı çalışmalarında önemli bir yere sahip olmuştur. Dünya halkbilimi çalışmalarının genel eğilimlerini ve kuramsal değişim ve dönüşüm süreçlerini yakından izleyemeyen Enstitü, geleneksel yöntemlerle "milli kültür"ün "folklorunun inceleme alanına giren" ve yok olmaya yüz tutan hazinelerini derleyen ve bunları yayımlayan bir kurum niteliğine bürünmüştür. (Milli Folklor Enstitüsü'nün tarihçesi konusunda daha fazla bilgi edinmek isteyenler Zerrin Karagülle'nin çalışmasına bakabilirler.)

2.15- Şükrü Elçin ve Hacettepe

1912 Florina doğumlu Şükrü Elçin, 1939 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra edebiyat öğretmeni olarak hayata atılır. 1949 yılında iki yıllıkna Fransa'ya gider ve Sorbone Üniversitesi'nde Andre Varangac'un halkbilimi derslerini izler. "Kerem ile Aslı", "Kitabi, Mensur, Realist Halk Hikayeciliği" ve Anadolu Köy Orta Oyunları" adlı çalışmalarını lisans, doktora ve doçentlik tezi olarak hazırlar. 1964 yılında Hacettepe Üniversitesi'ne doçent olarak geçer. 1969 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kurar. 1982 yılında emekli olur. Halen çalışmalarını Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Başkanı olarak yürüten Elçin, halk edebiyatı alanında

yürüttüğü çalışmalar ve halkbiliminin Hacettepe Üniversitesi'nde kurumlaşmasına yaptığı öncülük ile önemli bir yere sahiptir.

Son dönem çalışmalarını başta "cönk" ve "mecnua" denilen ve içinde çoğunlukla halkbilimi ile ilgili şiir, hikaye vb. metinlerin yer aldığı yazmalardaki halk edebiyatı metinlerinin yeni harflere kazandırılmasına hasreden Elçin'in çalışmalarının ağırlıklı bölümlerinden birisini aşık edebiyatı oluşturmaktadır. Halk Edebiyatı Araştırmaları adlı iki ciltlik eseri ve Halk Edebiyatına Giriş adlı ders kitabı alanında büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Çalışmalarını Köprülü'nün başlattığı "edebiyat tarihi" perspektifinde yürüten Elçin, başkanı olduğu bölümün halkbilimi açısından gelişmesinde önemli bir rol üstlenerek, bir çok genç halkbilimciyi bölümüne davet etmiştir. Halkbilimi çalışmalarının önemli isimlerinden Umay Günay, Abdurrahman Güzel ve Dursun Yıldırım Hacettepe Üniversitesi'ndeki çalışmalarına Şükrü Elçin döneminde başlamışlardır.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü içinde halk edebiyatı çalışmaları yürütülürken, bölüme bağlı olarak 1983 yılında Türk Halkbilimi Anabilim Dalı açılmıştır. Kuruluşuna Dursun Yıldırım'ın öncülük ettiği bu anabilim dalı, D. Yıldırım ve Umay Günay'ın başkanlığı döneminde gelişmesini sürdürmüştür. Kısa sürede bağimsız bir program uygulayarak, halk edebiyatı dışında halkbiliminin diğer konularına da eğilmiştir. Ancak, gerek programın Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne bağlı olması, gerekse programı bitirenlerin Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olmalarının hedeflenmesi edebiyat derslerinin ağırlıklı olmasına neden olmuştur.

Gerek Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü gerekse Türk Halkbilimi Anabilim Dalı bünyesinde yürütülen lisans ve lisans üstü çalışmalarla Türk folklorunun bir çok alanına son derece önemli katkılar olan tezler yapılmıştır. (Sönmez 1995, Solmaz 1997)

1982 yılında hayata geçen YÖK Kanunu ile yeni açılan üniversitelerde kurulması zorunlu hale gelen Fen ve Edebiyat Fakülteleri bünyesinde kurulan Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde "halk edebiyatı" veya "halkbilimi" anabilim dallarının kurulması, halk edebiyatı çalışmalarını son 20 yılda hızla artırmış, üniversitelerde bu alanda binlerce lisans ve yüzlerce lisans üstü tez yapılmıştır. Kimi üniversitelerde kurulan Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezleri, Türkiyat veya Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüleri derleme, arşiv oluşturma ve yayın çalışmalarına hız vermiş, bu arada 1990 yılından sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Türk cumhuriyetlerinin halk edebiyatları üzerine çalışmalar tuzlanmıştır. Bu çerçevede Umay Günay ve Dursun Yıldırım yönetiminde Hacettepe, Saim Sakaoglu yönetiminde Selçuk, Fikret Türkmen yönetiminde Ege, Abdurrahman Güzel yönetiminde Gazi, Hasan Özdemir ve Nevzat Gözyayın yönetiminde Ankara, Muhan Bali ve Bilge Seyidoğlu yönetiminde Atatürk üniversitelerinde yürütülen halkbilimi çalışmalarını anmak gerekir. Bu isimlerin Türkiye'de yetiştirdiği halkbilimcilerin arasında yurt dışında yaptıkları doktora çalışmalarıyla katılan Metin Ekici, Arzu Öztürkmen ve Hande Birkalan, gibi genç halkbilimcilerle birlikte, halkbiliminin özellikle sözlü ürünlerine yönelik araştırmalar hem sayıca artmış hem de uluslararası terminolojinin kullanımı bakımından olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

2.16- Türk Halkbiliminin Yeni Dönemi

1980li yılların başından günümüze uzanan dönem, halkbiliminin inceleme alanlarından birini oluşturan halk edebiyatının üniversite içinde kurumsallaşması bakımından önemlidir. Üniversite bünyesinde geçitli kadrolara atanan genç araştırmacılar ve bu alanda lisans üstü çalışma yapanların sayılarının artmasıyla birlikte, halkbilimi alanındaki kitap yayımlarında gözle görülür bir artış ortaya çıkmıştır. Bu artışta en önemli alanlardan birini uluslar arası şöhrate sahip halkbilimci, etnolog ve antropologların eserlerinden yapılan çeviriler oluşturmaktadır. Bu yöndeki çevirilerde 1989 yılından bu yana yayımlanan Millî Folklor dergisinin Umay Güney danışmanlığında yürüttüğü "çeviri projesi"nin önemli bir rolünün olduğunu söyleyebiliriz. Uzun süre hacminin yüzde 30-35 kadarını çevirilere ayıran dergi, halkbiliminin daha bilimsel yönleriyle yürütülmesi yönünde çalışmalar yapmıştır. Millî Folklor'un bu konudaki çalışmalarının destekleyen Folklor Edebiyat dergisinde de çevirilerin yer alması, kısa sürede dünya halkbilimini birikiminin önemli bir bölümünün Türkçe'ye aktarılmasına öncülük etmiştir. Boratav'ın 1939 yılında Arnold Van Gennep'in "Le Folklore"unu çevirmesiyle başlayan ve zaman zaman ara verilen çeviri çalışmaları, son dönemde onlarca yayınevının devreye girmesiyle yeni ve önemli bir döneme girmiştir.

2.17- UNESCO ve Halkbiliminin Altın Çağı

Uzun süre diğer sosyal ve beşeri bilimler içindeki yeri tartışılan, çalışma yöntemleri ve alanları kimi indirgemeler nedeniyle anlaşılamayan halkbilimi, Birleşmiş Milletler tarafından tanınan 191 ülkenin temsilcilerinin aktif olarak katıldığı ve hazırlık çalışmalar yıllar alan bir sözleşmeyle "stratejik" bir disiplin haline gelmiştir. UNESCO 17 Ekim 2003 tarihinde toplanan 32. Genel Konferansı'nda 40 maddeden oluşan "Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi"ni kabul etmiştir. Bu sözleşmenin amacı, teknolojik gelişmeler ve küreselleşme gibi dış nedenlerle yok olan yerel kültürlerle alt somut olmayan mirası korumak ve yaşamlarına katkı sağlamaktır. Sözleşmenin korumayı amaçladığı somut olmayan miras şunlardan oluşmaktadır:

- a) Dilin Somut Olmayan Kültürel Miras'ın aktarılmasında bir araç işlevi gördüğü sözlü anlatımlar ve sözlü gelenekler,*
- b) Gösteri sanatları,*
- c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve festivaller,*
- d) Halk bilgisi, evren ve doğa ile ilgili uygulamalar*
- e) El sanatları geleneği.*

Görüldüğü üzere, UNESCO sözleşmesi, halkbiliminin incelediği alanları "Somut Olmayan Kültürel Miras" olarak tanımlamaktadır. (a) bendinde yer alanlar ise, "halk edebiyatı" konularıdır. Mitlerden, masallara, destanlardan halk hikâyelerine uzanan geniş anlatı dünyasının, manilerden ağıtlara, türkülerden ninnilere uzanan geniş şifir dünyasının korunması gereken kültürel miras olarak tanımlandığı bu sözleşmeyle, gerek dünyada gerekse Türkiye'de yeni bir dönem başlamaktadır. Sözleşmenin uygulamaya başlanmasıyla, öğretim kurumlarında somut olmayan kültürel mirasın bağimsız bir ders olarak okutulması, medyada bu mirasa belli kotalar ayrılması, üniversite ve devlet içinde arşiv, dokümantasyon merkezi, müze, enstitü ve bölüm gibi yapılaşmaların

gerçekleştirilmesi gerekecektir. Bu çalışmalar, UNESCO tarafından ayrılan özel bir fon tarafından desteklenecektir. Bunların sonunda ise, halk edebiyatı verimlerinin bir araştırma konusu olmaktan çıkarak "yaşayan kültür"ün bir parçası olması hedeflenmektedir. (Oğuz 2003: 247-253)

KAYNAKLAR

- AKAY, (TAMKAN) Hülya (2002). Türk Halkbilimi Çalışmaları Tarihinde Halklevlerinin I. Döneminin (1932-1956) Yeni ve Önemli, H. Ü. SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ATATÜRK VE HALKEVLERİ (1974). Ankara: TTK Yayını.
- AZADOVSKI, Mark, (Çev İlhan Başgöz) (2002) Sibirya'dan Bir Masal Anası, Ankara: KB Yayını.
- AZCAN, İbrahim (2003). Türk Modernleşmesi Sürecinde Trabzon Halkevi, Trabzon: Serender Yayınları.
- BAŞGÖZ, İlhan (2002). "Giriş", Y.a.y. Sibirya'dan Bir Masal Anası, Ankara: KB Yayını.
- BAYRAKTAR, Nurya (1999). Halklevlerinin Ülke Kültürüne İnsan Gelişimi ve Dönüşümü Açısından Kalkılar ve Öneriler, Ankara: Halklevleri Yayınları.
- BAYRI, M. Halit (1951). "Halk Bilgisi Demegine Ali Hauralar" Türk Folklor Araştırmaları Dergisi Sayı:27.
- BİRKALAN, Hande (2000). "Türkiye'de Halkbilimi ve Bazı Türk Halkbilimcileri", Folklor/Edebiyat, Sayı:24.
- BORATAV, Penev Nahi (1952). "Les travaux de folklore turcs (1908-1951)", Anadolu Revue des Etudes d'Archéologie et d'Histoire en Turquie.
- BÖLÜKBAŞI, Rıza Tevfik (1914) "Folklor-Folklore", Peyman Gazetesi Edebi Eki, Sayı:20.
- BURKE, Peter (Çev.Gökkuş Aksun) (1995). Yenicağ Bağında Avrupa Halk Kültürü", İstanbul: İmge Yayını.
- CANLI, Cemal'in (1999). Halksız ve İnsansız Bir Tarih Halklevleri, Ankara: Halklevleri Yayını.
- COCCHIARA, Guiseppe (1981). The History of Folklore in Europe, Philadelphia.
- ÇEÇEN, Anıl (1990). Halklevleri, Ankara:Gündoğan Yayınları.
- ÇEK, Songül, (2002). 1913-1938 Yılları Arası Türk Halkbilimi Tarihiçesi, H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ÇERİ, Bahriye, (1997). Ahmet Vefik Paşa Devir Şahsiyet Eseri, H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.
- DERSWAMN, Hans (1987). İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü, Ankara:KB Yayını.
- EKER, Gülin, Meisn Ekiçi, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir (2003a). Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi, Ankara: Millî Folklor Yayını.
- EKER, Gülin, Meisn Ekiçi, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir (2003b). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, Ankara: Millî Folklor Yayını.

EVLYAÖĞÜLU,Şait-Şerif Baykurt(1988) Türk Halkbilimi, Ankara:Ofset Produksiyon Matbaacılık.

ERDENTÜĞ, Nermi (1992), "Etnoloji Kültüründe Öğretim ve Araştırma Açısından Gelişme", Antropoloji Dergisi, Sayı: 10

GENNÉP, Arnold Van,(Çev. Pertev Naili Boratav) (1939), "Folklor", Ülkü Dergisi Sayı:71,72,73.

GÜNAY, Umay (Çeviren) (1992), "Folklor ve Mitoloji", Milli Folklor, Sayı: 16.

GÜNAY, Umay (1998), "Prof . Dr. Pertev Naili Boratav'ı Kaybetтік", Milli Folklor, Sayı:38.

GÖZAYDIN, Nevzat, (1978), "Folklor Sözcüğü Üzerine", Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Sayı: 351.

GÖZAYDIN, Nevzat, (1992), "Yine Folklor Üzerine", Türk Dili Dergisi.

GÜLPINAR, Selvi (1998), 1932-1945 Yılları Halkı Tarihi, Adana Halkı ve Çıkardığı Dergilerin Değerlendirilmesi, Ankara: H.Ü. SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

GÜZ, Nurettin (1995) Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organı Halkı Dergileri 1932-1950, Ankara: Kariyer Matbaacılık.

HALK BİLGİSİ TOPLAYICILARINA REHBER (1928), Ankara: Halk Bilgisi Demegi Yayını.

İPEKKAN, Levent (1978-1979), "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilimi Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar(1927-1977)", Halkbilimi Dergisi, Sayı: 44-46, 47, 50,51,52.

KAHRAMAN, Kemal (2001), Ziya Paşa, İstanbul: Timaş Yayını.

KAPLAN, Mehmet-Muhan Balı-Mehmet Akalın (1973), Köroğlu Destanı.

KARAGÜLLE, Zerrin (1999), Milli Folklor Enstitüsü ve Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri, Ankara: H.Ü. SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KILIÇ, Pınar (2002), 1938-1966 Yılları Türk Folklor Tarihi, Ankara: H.Ü. SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1914), "Yeni Bir İlim:Halkıyat, Folk-lore", İkdâm Gaz., Sayı:6091.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1999), Edebiyat Araştırmaları, Ankara:TTK Yayını.

KUNOS, İgnaz (1978), Türk Halk Edebiyatı, İstanbul: Tercüman Yayını.

OĞUZ, M. Öcal (1994), Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü ve Bugünü, Ankara:KB Yayını.

OĞUZ, M. Öcal (1986), "Prof. Dr.Mehmet Kaplan" Türk Folklor Araştırmaları 1986/1, Ankara: KTB Yayını.

OĞUZ, M. Öcal (2002), Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi, Ankara: Akçağ Yayını.

OĞUZ, M. Öcal (2003), "Halkbilimi Çalışmalarının Yeni Dönemi:Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi", Milli Folklor, Sayı:60.

ÖRNEK, Sedat Veyis (1995), Türk Halkbilimi, Ankara: KB Yayını.

ÖZTÜRKMEN, Arzu (1997), Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik, İstanbul:İletişim Yayını.

SÖNMEZ, Sevengül (1995), "Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Türk Halkbilimi Anabilim Dalı'nda Hazırlanan Tezler Bibliyografyası", Milli Folklor Dergisi, Sayı:26.

ŞAKIROĞLU, Mahmut H. (1975), "Cumhuriyet Tarihinde Süreli Yayınlara Kısa Bir Bakış 1 Halkı Dergileri", Türk Kültürü, Sayı: 156.

SOLMAZ, Mine (1997), Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Türk Halkbilimi Anabilim Dalı'nda Hazırlanan Tezler Bibliyografyası-II", Milli Folklor Dergisi, Sayı: 36.

ŞİMŞEK, Sefa (2002), Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Halkı Dergileri 1932-1951, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayını.

UÇMAN, Abdullah (1982) Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri, Ankara: KTB Yayını.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir (1973), Cumhuriyet Devrinde Folklor Hareketlerine Toplu Bir Bakış, Ankara: Milli Folklor Enstitüsü Yayını.

YILDIRIM, Dursun (1998), Türk Bitiği, Ankara:Akçağ Yayını.

ZİYA GÖKALP (1913), "Halk Medeniyeti Başlangıcı-1", Halka Doğru Dergisi, Sayı: 14.